

OBSERVATORIUM
VOOR GEZONDHEID EN WELZIEN
BRUSSEL

OBSERVATOIRE
DE LA SANTÉ ET DU SOCIAL
BRUXELLES

Gekruiste blikken

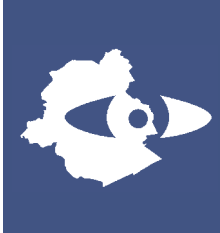
BRUSSELS ARMOEDERAPPORT

2014

Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie

OBSERVATORIUM
VOOR GEZONDHEID EN WELZIJN
BRUSSEL

OBSERVATOIRE
DE LA SANTÉ ET DU SOCIAL
BRUXELLES

Gekruiste blikken

BRUSSELS ARMOEDERAPPORT

2014

COLOFON

Deze “Gekruiste blikken” vormen een onderdeel van het Brussels armoederapport 2014

Coördinatie

Sarah Luyten, Laurence Noël

Vertaling

Brussels Language Service bvba

Lay-out

Centre de Diffusion de la Culture Sanitaire asbl:
Nathalie da Costa Maya

Voor meer informatie

Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad
Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie
Louizalaan 183 – 1050 Brussel
Tel.: 02/552 01 89
observat@ggc.irisnet.be
www.observatbru.be

Sarah Luyten
Tel.: 02/552 01 50
sluyten@ggc.irisnet.be

Dankwoord

We willen graag alle auteurs bedanken voor hun bijdrage aan dit derde katern van het Brussels Armoederapport.

Gelieve op volgende wijze naar deze publicatie te verwijzen:

Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad (2014). *Gekruiste blikken, Brussels armoederapport 2014*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie.

INHOUDSTAFEL

INLEIDING.....	4
1. BESTAANSONZEKERHEID BIJ VROUWEN: EEN ALGEMENE BENADERING Gemeenschappelijke bijdrage van de conferentie van de voorzitters en secretarissen van de Brusselse OCMW's.....	5
2. PORTRETTEEN VAN VROUWEN IN BESTAANSONZEKERHEID Fédération des Services Sociaux - Federatie van de Bicommunautaire Maatschappelijke diensten.....	11
3. OVERMATIGE SCHULDENLAST BIJ VROUWEN Steunpunt voor de Diensten Schuldbemiddeling van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.....	15
4. ONTHAAL VAN KWETSBAARE VROUWEN IN DE CENTRA VOOR GEZINSPLANNING Fédération laïque des Centre de Planning Familial (FLCPF).....	21
5. VROUWEN EN BESTAANSONZEKERHEID OF ARMOEDE. DE WERKING VAN ESPACE P. Espace P - Brussel.....	24
6. ZORGEN VOOR HET ZORGENDE: VOOR EEN PERMACULTUUR POLITIEK Flora vzw.....	27
7. MAATSCHAPPELIJKE DIENSTVERLENING: DE KWALITEIT VAN DE TEWERKSTELLING ONDERZOCHE VOLGENS LOON EN GESLACHT Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (Actiris).....	32
8. DAK- EN THUISLOZE VROUWEN IN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST, EEN SPECIFIEK BEELD? Steunpunt thuislozenzorg Brussel (la Strada).....	39
9. ARMOEDEMECHANISMEN BIJ VROUWEN IN BRUSSEL Conseil des Femmes Francophones de Belgique en Vrouwenraad.....	45
10. MEER AANDACHT VOOR DE GENDERDIMENSIE IN HET KADER VAN ARMOEDEBESTRIJDING Forum Bruxellois de Lutte contre la Pauvreté (FBLP).....	50

INLEIDING

Het Brussels armoederapport bevat vijf katernen, die allen op een verschillende manier de armoedeproblematiek en de strijd tegen de armoede in Brussel behandelen. Voor deze derde katern voorziet de ordonnantie betreffende het Brussels armoederapport dat er beroep gedaan wordt op *“Brusselse observatoria en referentiecentra en eventueel op federaties van centra en diensten, zowel publiek als privé, voor het opstellen van externe bijdragen met betrekking tot de verschillende aspecten van armoede. Het betreft hier het verzamelen van statistische en becommentarieerde gegevens en/of een stand van zaken van armoedesituaties waar de organisatie op stuit net als aangewende of gewenste maatregelen in de strijd tegen armoede.”*

Verschillende organisaties (observatoria, referentiecentra, federaties) die betrokken zijn in de strijd tegen armoede in het Brussels Gewest werden uitgenodigd om een bijdrage te schrijven voor deze katern “Gekruiste Blikken”. Op deze manier kunnen we de kennis van het Brusselse werkveld inzake armoede en armoedebestrijding laten doorstromen naar de beleidsmakers. De auteurs waren volledig vrij en onafhankelijk in het schrijven van hun bijdrage. Alle auteurs interpreteren autonoom hun eigen gegevens en zijn zelf verantwoordelijk voor de gepubliceerde tekst. Het Observatorium beperkte zich tot het verzamelen van de verschillende bijdragen in één katern en de publicatie van deze bijdragen samen met het Thematisch Rapport (katern 2) van het Brussels armoederapport.

Om het thema “Vrouwen, bestaansonzekerheid en armoede” zo goed mogelijk onder de schijnwerpers te brengen, handelt niet alleen het Thematisch rapport hierover maar focussen de Gekruiste Blikken (de externe bijdragen) eveneens op dit thema. De bijdragen belichten allen verschillende aspecten van de problematiek: een stijgende vervrouwelijking van de personen die beroep doen op de OCMW's, inzichten in het leven van vrouwen in armoede via portretten van vrouwen die hun levenservaringen weergeven, vrouwen die getuigen over hun schuldenlast, de noodzaak aan ondersteuning voor de meest kwetsbare vrouwen inzake gezinsplanning, het straathoekwerk met prostituees, de nood aan een sterk sociaal weefsel voor en door alleenstaande moeders, de vervrouwelijking van de welzijnssector, de (on)zichtbaarheid van thuisloze vrouwen, de algemene oorzaken en condities van armoede bij vrouwen, en tot slot het chronische gebrek aan een genderdimensie zowel in het onderzoek als in het beleid.

Deze vaststellingen geïdentificeerd door bepaalde sectoren en gespecialiseerde actoren zijn complementair of gelijkaardig aan deze van het Thematisch Rapport. De hier gebundelde bijdragen betekenen dan ook een stap vooruit in het ontwikkelen van een gemeenschappelijke diagnose en visie in verband met armoede en armoedebestrijding.

I. BESTAANSONZEKERHEID BIJ VROUWEN: EEN ALGEMENE BENADERING

GEMEENSCHAPPELIJKE BIJDRAGE VAN DE CONFERENTIE VAN DE VOORZITTERS EN SECRETARISSEN VAN DE BRUSSELSE OCMW'S

Conferentie van de voorzitters en secretarissen van de Brusselse OCMW's
OCMW van Sint-Gillis
Fernard Bernierstraat 40
1060 Sint-Gillis
Tel. : +32 (0)2/600 54 42
Auteur/Contactpersoon:
Jean Spinette
Conference19cpas@cpasstgilles.irisnet.be
Tel.: +32 (0)2/600 54 03

1.1 INLEIDING

Bestaansonzekerheid wordt gedefinieerd als een bepaalde situatie van onzekerheid. De structurele factoren die aan de oorzaak hiervan liggen zijn divers: werkgelegenheid, gezins- en gemeenschapsrelaties, politieke en culturele context, woonkwaliteit, gezondheid... Bij een wijziging van één parameter verplaatst of herstelt het evenwicht zich, ontstaat er een onevenwichtige situatie of kan het evenwicht verstoord zijn. Precariteit leidt tot armoede wanneer het verschillende aspecten van het leven aantast, wanneer het aanhoudt en wanneer het de kansen om in een nabije toekomst zijn verantwoordelijkheden opnieuw op zich te nemen en zijn rechten te heroveren, ondermijnt.

- De afgelopen jaren is **een gestage toename merkbaar van vrouwen in precaire situaties op verschillende niveaus**. *"In 2013 werden gemiddeld maar liefst 5 873 werknemers iedere maand geholpen door het OCMW, volgens gegevens betreffende de eerste 8 maanden van 2013, dit is meer dan het dubbele van 10 jaar geleden. Het gaat vooral om vrouwen met gezinslast"*^[1]
 - 57,8% van de **werknemers** die een beroep doen op OCMW-steun zijn **vrouwen**^[2].

- **Voor Brussel wordt de populatie werknemers die iedere maand steun krijgt op 5,4% geraamd**. Op basis van deze verhouding **bedroeg het gemiddeld aantal werknemers dat in 2013 steun kreeg (Brusselse OCMW's) 1 575: 914 vrouwen tegenover 661 mannen**.
- Er zijn verschillende indicatoren van bestaansonzekerheid: De meest voor de hand liggende is de indicator van het **inkomensniveau**; deze indicator is bepalend voor de toegang tot huisvesting, diensten, gezondheidszorg, onderwijs, enz.
- De **toegang tot gezondheidszorg** is met name belangrijk omdat bestaansonzekerheid meer gezondheidsproblemen doet ontstaan, deze zijn immers gekoppeld aan de levensomstandigheden: overmatige stress, slechte voeding, ongezonde huisvesting, enz.
- Bestaansonzekerheid komt ook voort uit **onveiligheid**: instabiliteit door het risico van inkomensverlies (ontslag, uitsluiting van de werkloosheid, van de ziekteverzekering, van het OCMW...)
- Bestaansonzekerheid is niet beperkt tot "kwantificeerbare" criteria, het is ook een subjectieve toestand (geen eenduidige definitie).
- Bestaansonzekerheid heeft **vele vormen** aangezien personen die er door getroffen worden tot subgroepen behoren die alleen precariteit gemeen hebben: oudere vrouwen, immigranten, illegalen, alleenstaanden, eenoudergezinnen^[3]...
- Merk ook op dat de statistieken een vertekend beeld kunnen geven (tweeoudergezinnen waarvan een ouder op een ander adres gedomicilieerd is ("brievenbusdomiciliëring").

[1] POD Maatschappelijke Integratie (www.mi-is.be) 02/04/2014. Deze cijfers vertegenwoordigen het nationale gemiddelde voor de drie gewesten.

[2] POD Maatschappelijke Integratie (www.mi-is.be) 02/04/2014. Idem aan 1.

[3] Definitie die gebruikt wordt door onderzoekers en administraties: een huishouden met één ouder en ten minste één kind ten laste waarin de ouder zijn kinderen alleen opvoedt en er als enige financieel voor verantwoordelijk is (exclusief alimentatie). Alleenstaand ouderschap = vrouw + armoede, 2013, SVV.

1.2 VROUWEN EN BESTAANSONZEKERHEID

Uit de cijfers blijkt dat bestaansonzekerheid een fenomeen is dat vooral vrouwen treft.^[4] En dat steeds meer vrouwen treft, vooral in Brussel. Deze toenemende vervrouwelijking springt vooral in het oog voor **alleenstaande moeders** en voor **vrouwen ouder dan 55 jaar**.

Jonge moeders (18-24 jaar) bevinden zich vaker in een meer precaire sociaaleconomische situatie dan oudere moeders. *“Bijna de helft van hen (45 %) heeft geen inkomen uit arbeid, 21 % is alleen.”*^[5]

WAAROM?

- 1) **“Structurele” ongelijkheid van de arbeidswereld.** Ondanks de inspanningen (wettelijke maatregelen, sensibilisering van het publiek en van de beleidsmakers...) is de arbeidsmarkt in Brussel^[6] nog altijd ongelijk. Het gemiddelde inkomen van vrouwen blijft lager, zij bekleden vaker onzekere, minder goed betaalde en deeltijdse functies en wanneer er ontslagen vallen, zijn zij vaker het slachtoffer. Het is dan ook vrij logisch dat zij vaker een beroep doen op sociale uitkeringen (werkloosheid, OCMW-aanvullend leefloon of leefloon). Economische armoede (individueel inkomen uit beroepswerkzaamheid onder de armoedegrens) komt vaker voor bij vrouwen. Deeltijds werk lijkt samen te gaan met slechte werk- en levensomstandigheden^[7]. Aangezien de vrouwen minder hoog geschoold zijn, kiezen ze vaak voor een lang ouderschapsverlof. De waarschijnlijkheid dat ze na afloop van dit verlof hun werk kunnen hervatten, neemt aanzienlijk af. Hoe lager het opleidingsniveau, hoe langer de onderbreking van de beroepsactiviteit, hoe groter het risico dat zij in een grote bestaansonzekerheid belanden.
- 2) **Verband tussen alleenstaand ouderschap en bestaansonzekerheid.** Alleenstaand ouderschap is ook een fenomeen met vele gedaanten, dat uiteraard niet automatisch verband houdt met bestaansonzekerheid (alleenstaand ouderschap kan een keuze zijn die gemaakt wordt door sociale categorieën met een hoog inkomen). Toch bestaat dit verband statistisch gezien. Merk op dat

het percentage eenoudergezinnen hoger is in Brussel dan in de twee andere gewesten.^[8]

Alleenstaand ouderschap leidt tot een vorm van “verergerde” bestaansonzekerheid:

- **Het risico van werk- of inkomensverlies** wordt als een noodlottigere bedreiging gezien dan bij tweeoudergezinnen die twee mogelijke bronnen van inkomsten hebben, maar ook twee bronnen van familiale, sociale ondersteuning,...
- Meestal zijn het moeders die zich in een situatie van alleenstaand ouderschap bevinden. **De structurele ongelijkheid van de arbeidswereld kan nog verergerd worden** door de beperkingen die het alleenstaand ouderschap met zich meebrengt: er moet toegankelijk werk gevonden worden dat verenigbaar is met de verplichtingen van het ouderschap (kinderopvang, oplossing in geval van ziekte van de kinderen...).
- Kinderopvang is één van de belangrijkste hindernissen bij socioprofessionele inschakeling en blijft een groot probleem in het Brussels Gewest. Er **zijn immers onvoldoende plaatsen in de openbare kinderdagverblijven** en andere opvangplaatsen voor kleine kinderen.
- Wanneer er geen mogelijkheid voor kinderopvang is, zijn de ouders niet beschikbaar om een opleiding te volgen, actief op zoek te gaan naar werk of een door het OCMW voorgestelde baan te aanvaarden. De OCMW's, die dagelijks met deze problematiek te maken krijgen, moeten dan de opvang van de kinderen in privéstructuren financieren, waarvan de tarieven heel wat hoger liggen dan die van de openbare kinderdagverblijven.
- Om financiële redenen zien personen in een situatie van alleenstaand ouderschap af van zorg. Het lage inkomensniveau verplicht tot het **stellen van prioriteiten**: zich voeden (alleenstaande moeders vormen een belangrijk publiek van de sociale kruidenierszaken) en het hoofd bieden aan de kosten van het dagelijks leven. Merk op dat overmatige schuldenlast sterk toegenomen is bij alleenstaande vrouwen (met of zonder kinderen). Zo ontstaat een cumulatief proces want niet geïdentificeerde en/of niet-behandelde ziekten vormen een bijkomende factor die de betrokkenen in een precaire situatie brengt. Depressie, overgewicht... komt veelvuldig voor.
- Materiële deprivatie helpt niet om het fenomeen van overmatige schuldenlast een halt toe te roepen, een fenomeen dat ook blijkt toe te nemen voor deze vrouwen.
- Eenoudergezinnen **vinden moeilijker een woning**. In een verzadigde markt zoals de Brusselse, is het zeer moeilijk om, tegen een redelijke prijs, een woning te vinden voor iemand met één of meer kinderen. Eenoudergezinnen vestigen zich niet in de “arme sikkels” van Brussel. Ze zijn vaker aanwezig in sociale

[4] In België ontsnapt in 2011 één eenoudergezin op drie niet aan de armoede. In 2010, 9,3 % van de eenoudergezinnen in België (11,7 % in Wallonië en 10,8 % in Brussel). Bij bijna 83 % daarvan staat een vrouw aan het hoofd van het gezin (84 % in Wallonië en 87 % in Brussel). SVV, Alleenstaand ouderschap = vrouw + armoede, 2013.

[5] Observatorium voor Gezondheid en Welzijn: Jongeren in transitie, volwassenen in wording. Rapport 2012, p. 80.

[6] De activiteitsgraad is bij vrouwen (58,3 %) een stuk lager dan bij mannen (72,5 %). Sociale barometer. Brussels armoederapport'. Observatorium voor Gezondheid en Welzijn p. 42, 2013.

[7] Vrouwen en precariteit, pagina 21

[8] In 2012 lopen de eenoudergezinnen in Brussel het meeste risico op langdurige werkloosheid. Sociale barometer. Brussels armoederapport'. Observatorium voor Gezondheid en Welzijn p. 42, 2013.

woningblokken. We stellen vast dat de wijken die vaker eenoudergezinnen “verwelkomen” het minst goed zijn uitgerust met opvang- en onderwijsstructuren en activiteitencentra voor de jongsten.

- Dit alles toont aan hoe verontrustend **de situatie van eenoudergezinnen** is: ze geeft ons het beeld van een alleenstaande vrouw, in beslag genomen door de moeilijke zoektocht naar de noodzakelijke middelen voor het levensonderhoud van kinderen die aan hun lot overgelaten zijn en die slechts weinig sociaal-culturele middelen heeft, met alle gevolgen van dien: sociaal isolement, lichamelijke vermoeidheid en ontwikkeling van patronen die tot armoede en sociale uitsluiting leiden. Uit een recente studie (2012) in verschillende Europese landen blijkt dat het risico van kinderarmoede hoger is in eenoudergezinnen, zelfs wanneer de ouder werkt. Het risico is nog hoger wanneer de ouder niet werkt.^[9]
- Alleenstaand ouderschap is niet altijd **een keuze**, verre van. Het kan voortvloeien uit een ongewenste zwangerschap^[10], een thema dat actueel blijft en waarvoor aandacht voor preventie noodzakelijk is. Het probleem ontstaat vaak in middens waar moeilijk over dit onderwerp gepraat kan worden, met actoren die hierover zelf onvoldoende voorlichting hebben gekregen.
- Net zoals voor bestaansonzekerheid moeten de **acties** die ontwikkeld worden rond alleenstaand ouderschap rekening houden met het feit dat eenoudergezinnen verschillende vormen aannemen en metertijd evolueren. Getuige de, vandaag nog beperkte, opkomst van de gezinscategorie bestaande uit een alleenstaande man met zijn kind of kinderen. Deze categorie vereist in de toekomst wellicht specifieke acties.
- Vrouwen zorgen bovendien vaker voor een kind **met een handicap** of een afhankelijke bejaarde ouder. Dit kan vrouwen die goed professioneel geïntegreerd zijn ertoe dwingen om hun beroepsactiviteit te verminderen of zelfs te onderbreken. Naast de onmiddellijke financiële gevolgen zullen deze loopbaanonderbrekingen een invloed hebben op het bedrag van het toekomstige pensioen van de betrokkenen.

1.3 BESTAANSONZEKERHEID EN GEWELD

- Alleenstaand ouderschap kan ook het gevolg zijn van een “vlucht” voor huiselijk geweld... Vrouwen die het slachtoffer zijn van huiselijk geweld worden vaak geconfronteerd met pijnlijke psychologische en lichamelijke gevolgen, voor hen en voor de kinderen, die naast de andere moeilijkheden komen waarmee eenoudergezinnen kampen.
- Over het algemeen is het verontrustende thema van het huiselijk geweld het onderwerp van een sensibiliseringscampagne (mannen blijven niet gespaard door dit geweld en dan is er ook nog het geweld tussen ouders en kinderen en kinderen en ouders). De situaties van personen die het slachtoffer zijn van fysiek of moreel geweld zijn situaties van bestaansonzekerheid als dusdanig (stress, onzekerheid...). Maar ze hebben ook sociale gevolgen: arbeidsongeschiktheid, enz.
- De vlucht uit de woning kan leiden tot dakloosheid. Vrouwen komen minder vaak “op straat” terecht dan mannen: meer “thuisblijvers” zullen “het ondraaglijke” verdragen uit angst de kinderen mee te sleuren in de vlucht of er het hoederecht over te verliezen. Toch is het aantal vrouwen zonder vaste verblijfplaats de laatste jaren gestegen. Het sociaaleconomische weefsel verslechtert en zorgt globaal genomen voor een toename van zulke situaties, zowel bij mannen als vrouwen.
- Vrouw en dakloos zijn, kan een dubbele preciaire situatie vormen: vrouwen die het slachtoffer waren van huiselijk geweld worden nu het slachtoffer van geweld op straat en zelfs in opvangstructuren (die meestal beheerd worden door mannen).
- Wie op straat leeft, heeft uiteraard minder gemakkelijk toegang tot ondersteunende diensten. Merk op dat voor een vrouw “op de vlucht”, de administratieve situatie nog een groter kluwen kan worden.
- Er zijn ook specifiekere gezondheidsproblemen: zo kampen daklozen vaak met tabaksverslaving, drankverslaving, drugsverslaving, ondervoeding en SOA's. Voor dakloze vrouwen die op de vlucht zijn voor huiselijk geweld komen hierbij nog de gevolgen van de geleden fysieke en psychologische trauma's. Uit heel deze problematiek blijkt hoe belangrijk het is om **aangepaste instrumenten te ontwikkelen**: specifieke opvangcentra voor vrouwen en, in voorkomend geval, voor vrouwen met kinderen, maar ook wettelijke bepalingen zijn noodzakelijk waardoor het slachtoffer de woning kan behouden in plaats van de agressor. Als algemene regel gelden dan maatregelen die bij een scheiding extra inkomsten geven aan de ouder die het hoederecht heeft over het kind of de kinderen absoluut noodzakelijk zijn.

[9] Studie van de economische, sociale en milieuraad, pagina 64

[10] In Brussel is het aantal ongewenste zwangerschappen hoger dan in de andere gewesten en 40 % van de zwangerschappen betreft allochtone vrouwen.

Tot slot moet, net als voor de vorige punten, opgemerkt worden dat deze fenomenen evolueren doorheen de tijd, meer bepaald naargelang de sociaal-culturele context, die zelf bepalend is voor het concept “bestaansonzekerheid” als geheel. Personen die vandaag getroffen worden door “dakloosheid” dreigen vergezeld te worden door nieuwe subgroepen (vrouwelijke vluchtelingen en illegalen en andere nieuwe uitgesloten groepen van vrouwen...). De acties ten aanzien van bestaansonzekerheid en armoede bij vrouwen moeten dus gericht zijn op de specifieke kenmerken van subgroepen en tegelijk een “generalistische”-aanpak volgen in het kader van een debat in de globale samenleving dat afgestemd kan worden op de evolutie van de problematiek.

1.4 WELKE ACTIE(S) – VOOR HET OCMW?

Over het algemeen beantwoorden de door het OCMW vervulde opdrachten van financiële steun en sociale begeleiding reeds aan de behoeften van de vrouwen doordat ze ernaar streven dat iedere persoon (dus ook iedere vrouw!) een menswaardig leven kan leiden (ook al is het systeem nog altijd voor verbetering vatbaar). Uit een recente studie blijkt dat een specifiek beleid gericht op alleenstaand ouderschap niet wenselijk is, maar dat algemene acties ter ondersteuning van het “genderbeleid” en de strijd tegen armoede ontwikkeld zouden moeten worden.^[11]

Ten aanzien van de specifieke situatie van vrouwen, in dit geval met kinderen, is **de reactiviteit** van de OCMW's een belangrijk element.

Bestaande of uit te breiden acties, **in samenwerking** met andere actoren (medisch huis, ONE, verenigingswereld, ziekenfonds, jeugddienst, politie, enz.).

Op het vlak van de algemene sociale diensten

1. Informatieverstrekking over de rechten van vrouwen, over zaken zoals moederschap, de sociale en administratieve gevolgen van een scheiding, juridisch advies, (de wettelijke aspecten, bijvoorbeeld inzake alimentatie, in gevallen van huiselijk geweld, dat het slachtoffer en niet de agressor de woning mag houden...).
2. Terbeschikkingstelling van communicatiemiddelen aan het publiek (telefoon en internet) om diverse opzoeken te doen.
3. Voortgezette opleiding van het personeel over de nieuwe “veranderingen” van de doelgroepen, hun vragen, hun behoeften...

[11] Volgens het boek “Monoparentalités à Bruxelles, état des lieux et perspectives”, het resultaat van reflecties geleid door een heterogene groep van Brusselse organisaties en van een proefschrift “Trajectoires de monoparentalité à Bruxelles: les femmes face aux épreuves de la parentalité” van Martin Wagener, 2013.

Op het vlak van de SPI-diensten

4. Acties inzake de opleiding en alle andere maatregelen ter verbetering van de “inzetbaarheid” van de laagst geschoolde vrouwen. De strijd tegen **analfabetisme**, in het bijzonder omdat voor enkele OCMW's meer dan 95 % van de in 2013 in alfa gevolgde personen vrouwen zijn, verwerving van basiskennis, met name inzake het leren van de taal maar ook inzake het begrijpen van het onderwijsstelsel (sensibilisering over de schoolomgeving van hun kinderen, jonge moeders + jonge meisjes) en workshops ter ondersteuning van het ouderschap in het kader van collectieve en preventieve acties; uitwerking van aangepaste trajecten voor groepen die het verst van de arbeidsmarkt verwijderd zijn.
5. Cel intensieve begeleiding voor 18-25 jarigen.
6. Cel specifieke begeleiding voor degenen die het verst van de arbeidsmarkt staan bedoeld voor personen die geen traject van socioprofessionele inschakeling gestart hebben (61 %) en die langdurig professioneel inactief zijn (gemiddeld meer dan 6 jaar). Zij hebben geen kwalificatie en geen beroepservaring die op de arbeidsmarkt benut kan worden.
7. De sensibilisering van werkgevers voor de specifieke beperkingen en moeilijkheden van alleenstaande vrouwen door hen in de mate van het mogelijke te betrekken bij het zoeken naar oplossingen. Deze aanpak zou ook een brede geïntegreerde aanpak ondersteunen die afgestemd is op de lokale verscheidenheid van de doelgroepen (bv. bijzondere aandacht voor de begeleiding van immigrantenmoeders).
8. Bestrijding van onzekere (zelfs niet aangegeven) tewerkstelling. Een werkonderbreking kan voor vrouwen die de pensioenleeftijd bereiken hebben en alleen dit soort werk gedaan hebben, een probleem zijn en zelfs rampzalig blijken.

Op het vlak van het partnerschap met de plaatselijke gezondheidsactoren (cel in OCMW of werk op basis van de acties van de sociale coördinaties)

9. Preventie-gezondheidspromotie:
 - Sensibilisering voor en organisatie van borstkanker-, baarmoederhalskankerscreening... (absoluut noodzakelijk = borstkanker is al naargelang de leeftijd de eerste of tweede doodsoorzaak bij vrouwen... deze kanker ontwikkelt zich zeer snel: wanneer de vrouw zich met een zichtbaar symptoom aanbiedt, bevindt de kanker zich reeds in een ver gevorderd of zelfs “gegeneraliseerd” stadium).
10. Voorlichting over risicofactoren verbonden aan chronische ziekten (steeds jongere vaststelling van obesitas, hart- en vaatziekten en diabetes bij bepaalde groepen): organisatie van workshops rond lichaams-hygiëne, gezonde voeding (de voedselpiramide), sportieve activiteiten (wandeltochten,...).
11. Preventie van en informatie over onderwerpen zoals seksualiteit, seksueel overdraagbare infecties, het risico van ongewenste zwangerschappen (hoger in Brussel).^[12]

[12] Abortussen (in 40 % van de gevallen gaat het om allochtone vrouwen). Belang om over dit werk na te denken rekening houdend met de culturele eigenheid van de

12. Voorlichting over het verband tussen het overmatig gebruik van geneesmiddelen en preciaire situaties.

Op het vlak van huisvesting

13. Sommige OCMW's hebben reeds voorlopige verblijfplaatsen gecreëerd van waaruit eventueel psychosociale of educatieve ondersteuning opgestart kan worden.
14. Intergenerationele kangoeroewoningen.

Het aspect 'kinderen' - 'ouderschap': (Platform + Cultuurpool)

15. Kinderen die zich in deze situaties bevinden, lopen het risico dat zij de spiraal van de armoede en de sociale uitsluiting zullen voortzetten: de maatregelen voor een betere maatschappelijke integratie en een betere inzetbaarheid moeten ook op hen gericht zijn. Wat heel vroeg kan beginnen: ondersteuning op school voor de jongsten, huiswerkklassen, deelname in de maaltijdkosten, excursies.
16. Creatie van plaatsen die de relatie tussen moeder en kind(eren) ondersteunen, een "moeder-kinderen ruimte", plaatsen die ook de dialoog tussen de gezinnen en de omgeving kunnen bevorderen of een sociale band kunnen scheppen tussen vrouwen die in dezelfde situatie zitten. Deze plaatsen zouden ook aandacht moeten besteden aan de bijzondere kenmerken van opgevangen vrouwen en kinderen (cultuur, taal, enz.).
17. Ook de "opvangplaatsen" voor moeders die werken, moeten hiermee rekening houden. En vooral, er moeten er voldoende zijn: kinderdagverblijven, opvang, basisscholen, enz.
18. Ontmoetingsplaatsen in het kader van ouderlijke bezoeken waarbij toezicht van een derde nodig is.

Op het vlak van cultuurparticipatie

De formele en informele sociale banden ondersteunen de school- en arbeidsintegratie. Zij fungeren als ondersteuning bij het zoeken naar werk en vormen de basis van de sociale integratie. Het culturele leven, in brede zin, moet in die zin ondersteund worden (tentoonstelling, uitstapjes, debatten...).

19. Een vorming over de culturele codes is nuttig in beide richtingen:
- Maatschappelijk werkers, medici,... moeten vertrouwd gemaakt worden met de "normen" van de doelgroepen tot wie zij zich richten. Dit voorkomt verkeerde interpretaties en vermoedens en leidt dus tot een sneller en doeltreffender optreden.
 - De gebruikers moeten een "vorming" krijgen over de codes van de wereld waarin zij zich bewegen. Uiteraard de taal, maar ook de culturele codes in brede zin - wat de integratie alleen maar kan bevorderen.

Opmerking: Dit heeft betrekking op allochtone groepen, **maar geldt niet alleen voor hen**. Er is al lang aangetoond dat **de sociaaleconomische kloof tussen**

doelgroepen.

kansarme bevolkingsgroepen en de maatschappelijk werkers die hen opvangen vaak aanleiding geeft tot misverstanden. Dit zelfs wanneer beiden dezelfde nationaliteit hebben. Armoede, het verschil in opleidingsniveau en de culturele referenties van de subgroepen waartoe eenieder behoort, leiden tot communicatieproblemen en misverstanden die vaak onderschat worden.

Opmerkingen die geïntegreerd kunnen worden in een "gezinsbeleid"

- Het is belangrijk dat het gezinsbeleid flexibel is en aangepast wordt aan demografische ontwikkelingen (! risico van classificatie).
- De overdracht van de kinderbijslag in het kader van de 6e staatshervorming is wellicht een goede gelegenheid om de armoede van eenoudergezinnen te bestrijden.^[13]
- Fiscale wijzigingen zouden ook positieve gevolgen moeten hebben voor alleenstaande moeders. De huidige regeling van de ouder "die het gezag uitoefent" is minder gunstig dan die van de "ouder die een alimentatie betaalt"^[14]: er moet ook een meer coherent beleid komen in de vaststelling van de alimentatiebedragen voor kinderen. In ditzelfde verband moet de toegang tot de DAVO verbeterd worden en moeten zijn actiemiddelen uitgebreid worden.^[15]
- Nadenken over de uitbreiding van de acties om meer opvangplaatsen voor kinderen te openen en nadenken over een quorum in de kinderdagverblijven voor het OCMW-publiek.

REFERENTIES

1. Nationaal sociaal verslag (NSV) 2014 voor België. Geeft een overzicht van de situatie op het vlak van de nagestreefde en uitgebreide gemeenschappelijke doelstellingen in de context van de "Europa 2020"-strategie. Op basis van een analyse van indicatoren geeft het ook bondig toelichting bij de beleidsinitiatieven die onlangs genomen werden en die aangekondigd werden om deze doelstellingen te bereiken (op alle politieke niveaus in België).
2. Strategie Europa 2020, doc 1045/11, Soc 418.
3. POD Maatschappelijke Integratie (www.mi-is.be 02/04/2014)

[13] Het huidige systeem scheidt namelijk ongelijkheden tussen gezinnen omdat de bijslag aan alle gezinnen wordt toegekend op basis van het statuut en niet op basis van het inkomen. Een identieke basisuitkering voor alle kinderen en een supplement op basis van het gezinsinkomen zou de armoede en de ongelijkheid tussen gezinnen verminderen.

[14] SVV Alleenstaand ouderschap = vrouw + armoede? Pistes om de armoede in eenoudergezinnen te bestrijden.

[15] SVV Alleenstaand ouderschap = vrouw + armoede? Pistes om de armoede in eenoudergezinnen te bestrijden.

4. POD Maatschappelijke Integratie (www.mi-is.be)
5. Brussels observatorium voor de werkgelegenheid, 2009-87 % in 2013
6. Onderzoek van Nicolas Bernard, docent rechtsgeleerdheid aan de Facultés Universitaires Saint Louis
7. Laurent Van Hoorebeek (la Strada) - Overzicht Studie van de Europese raad: "combating violence against women" (2006)
8. Nationaal sociaal verslag 2014, pagina 11.
9. Brussels armoederapport". Observatorium voor Gezondheid en Welzijn, p.42, 2013.
10. Gewestelijk memorandum van de openbare centra voor maatschappelijk welzijn van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, OCMW-afdeling van de VVSG, 2014
11. "Monoparentalités à Bruxelles, état des lieux et perspectives", boek ontstaan uit reflecties geleid door een heterogene groep van Brusselse organisaties en uit een proefschrift "Trajectoires de monoparentalité à Bruxelles: les femmes face aux épreuves de la parentalité" van Martin Wagener, 2013

2. PORTRETTE VAN VROUWEN IN BESTAANSONZEKERHEID

FÉDÉRATION DES SERVICES SOCIAUX - FEDERATIE VAN DE BICOMMUNAUTAIRE MAATSCHAPPELIJKE DIENSTEN

Cel Actieonderzoek van de FBMD
Gheudestraat 49
1070 Brussel
Tel.: +32 (0)2/ 223 37 74
Auteurs/contactpersonen:
Hughes-Olivier Hubert – Hugo.Hubert@fdss.be
Alexia Serré – Alexia.serré@fdss.be
Justine Vleminckx – Justine.Vleminckx@fdss.be

2.1 INLEIDING

Sinds maart 2013 spitst het actieonderzoek “Gekruiste blikken gebruikers en maatschappelijk werkers” zich toe op het verzamelen en analyseren van getuigenissen van gebruikers en gebruiksters van sociale diensten die aangesloten zijn bij de FBMD. De rode draad van deze gesprekken: de verschillende ervaringen tijdens het contact met maatschappelijk werkers, met name in de sociale diensten. Algemene doelstelling: de praktijk observeren en in vraag stellen met als uitgangspunt het perspectief van de gebruiker/gebruikster.

De “gebruikersparcours” die momenteel worden geanalyseerd^[16] en naar boven komen uit deze verhalen herinneren meteen hoe gelijkaardig de situaties zijn van de doelgroepen die door onze sectoren worden opgevolgd. Ze herinneren er tezelfdertijd aan hoe onmisbaar en complex de uitdaging van de dagelijkse begeleiding van achtergestelde bevolkingsgroepen is. Hoewel de problemen die verschillende mensen ondervinden op het eerste zicht op elkaar lijken, moeten ze steeds van elkaar worden onderscheiden en dienen ze vaak op een aangepaste manier individueel te worden behandeld. Door de perceptie van de aangeboden diensten en de relaties met de maatschappelijke hulp in het kader van de ruimere biografische trajecten in de juiste context te plaatsen, stelt dit actieonderzoek tussen de regels de armoedeprocessen in vraag waarmee de gebruikers van de sociale diensten worden geconfronteerd.

Deze “derde katern” van het *Armoederapport 2014* nodigt uit om dit domein aan nieuw onderzoek te onderwerpen, om de vragen met betrekking tot de armoedebestrijding en de toegankelijkheid van de sociale rechten vanuit “vrouwelijk standpunt” te benaderen. Vanuit dit perspectief stelt de volgende denkoefening voor om de trajecten van vrouwen in bestaansonzekerheid en de begeleidingsmaatregelen waartoe ze zich richten samen te onderzoeken. De verschillende contexten en problematieken die in de diensten werden vermeld door de vrouwen met wie we hebben gesproken, geven deze doelstelling ongetwijfeld een ambitieus karakter. Zonder volledig te willen zijn, willen we via de portretten die we hier voorstellen de eerste lijnen van een nog onafgewerkt schilderij schetsen/de eerste lijnen van een nog onafgewerkte schets (uit)tekenen of de eerste verfstreken van een nog onvoltooid schilderij zetten.

Door een observatie van de situaties die de gebruikers van de sociale diensten hebben meegemaakt kan redelijk eenvoudig een beeld worden geschetst van de objectieve realiteit die vrouwenarmoede kan omvatten. Hoewel werkloosheid en een onstabiele tewerkstelling terugkerende problemen zijn, zijn alle domeinen van het sociale leven betrokken. Naargelang de context liggen vaak wijzigingen aan het persoonlijke of professionele traject (verlies van werk, echtscheiding, overlijden van de echtgenoot, langdurige ziekenhuisopname) aan de basis van het verstoren/een verstoring van het bestaande fragiele evenwicht. Daarnaast zorgen ook regularisatieprocedures, schulden, het leven als eenoudergezin, ongeletterdheid, een terugtrekking in de familiale sfeer, een sociaal isolement,... voor heel wat moeilijkheden die, omdat ze deels samenvallen, de mogelijkheden van vrouwen in armoede/in een bestaansonzekere situatie op een objectieve wijze beperken.

Meer nog dan deze objectieve dimensies is het de subjectieve ervaring van langdurige armoede die wij nu van naderbij willen bekijken, aan de hand van het portret van drie vrouwen: Safia, Sabrina en Jasmine. Drie portretten die we hebben weerhouden en waarmee we drie gezichten willen geven aan de armoede bij vrouwen. Opdat zo enkele terugkerende uitdagingen met elkaar kunnen worden verbonden die op ruimere schaal werden vastgesteld in dit onderzoek.

[16] Er vonden gesprekken plaats met 114 gebruikers, van wie 57 vrouwen.

2.2 SAFIA: PROFESSIONELE EN AFFECTIEVE ARMOEDE

Na een driejarige opleiding aan de universiteit van Tanger was Safia voorbestemd voor het onderwijs. Haar enthousiasme wordt echter al snel getemperd door de leeromstandigheden in Marokko (onvoldoende theoretische lessen, niet-omkaderde stage, geen loon, op meer dan een uur lopen van haar huis). Bij gebrek aan goede vooruitzichten gaat ze in op de uitnodiging van haar zus die al enkele jaren in Brussel woont. Van zodra ze hier aankomt, onderneemt ze de nodige stappen om zich in te schrijven voor een masteropleiding, maar haar kandidatuur wordt niet weerhouden.

Dezelfde periode ontmoet ze haar aanstaande echtgenoot, met wie ze enkele jaren zal samenwonen alvorens ze beslissen om te scheiden. De echtscheiding vormt een cruciale fase in haar leven. Ze moet voortaan alles zelf doen om zelfstandig en onafhankelijk te kunnen leven. Een bijzonder kritieke periode, waarin het vooral op overleven aankomt, breekt aan wanneer de administratie draait met de uitbetaling van de uitkering waarop ze recht heeft.

"Na mijn scheiding ben ik er ook aan administratieve problemen onderdoor gegaan... (...) Er moest een oplossing komen, het was dringend, ik kon niet langer wachten. (...) Ik had net alleen een woning gevonden, met huur, kosten en dies meer. Elke maand wachtte ik op hulp,... ik had al schulden en zo en ik zei "het gaat gebeuren" of "het gaat komen"(betaling?),... Ik kon het niet meer aan... (...) Ik had al moeilijkheden en dacht: "Dit kan er niet meer bij" (...) Ik volgde op dat ogenblik een opleiding, ik ben niet lui... Ik probeerde een vakdiploma te behalen/ik volgde een CAP (Certificat d'Aptitudes Pédagogiques), ik volgde lessen Nederlands..."

Ondanks twee jaar opleiding en het verkrijgen van haar vakdiploma/CAP bleven haar talloze sollicitaties in Brusselse scholen zonder gevolg. Uiteindelijk hervindt ze een tijdelijk gevoel van stabiliteit in een heel ander domein, via een baan onder Artikel 60.

"Ik was administratief assistente bij de lokale missie onder Artikel 60 (...) Het was een goede periode, echt, ik was goed georganiseerd en al. Nadien hebben ze mij natuurlijk ontslagen, want, zie je,..., je moet subsidies krijgen en zo... (...) Ik vond dat jammer... Je voelt dat je vaardigheden hebt, dat je iets kan doen en... Ze leggen je dingen op... (...) Je levert inspanningen om te veranderen wat je kan, maar je hebt grenzen... je voelt dat alles klopt..."

Safia is nu 39 jaar en heeft zelf voor de nodige middelen kunnen zorgen om te voldoen aan de eisen van de overheidsadministraties (met name op het vlak van welzijn/sociale voorzieningen? en tewerkstelling). Ze krijgt niet langer een leefloon, ze heeft "recht op een werkloosheidsuitkering", ze gaat werken. Inderdaad, "veel beter dan vroeger", zoals ze zelf zegt. Nochtans, met drie halve dagen per week en een contract dat in juni afloopt, is haar huidige baan als leerkracht Arabisch bij een vzw een tijdelijke baan, op woensdag en in het weekend; een CBD die geen garanties biedt op een verlenging in september. Het inschakelingsparcours van Safia

illustreert een fenomeen dat Robert Castel uitvoerig beschrijft: "de vestiging in armoede" (CASTEL, 1995), wanneer de armoede niet langer een momentopname is, maar zich voor lange periode vestigt, soms voor een hele loopbaan."

De Brusselse sociale diensten? Safia gaat meermaals per week bij een dergelijke dienst langs, hoewel ze geen specifiek probleem heeft dat moet worden behandeld. De maatschappelijk assistenten? Ze gaat regelmatig bij hen langs, hoewel ze nooit bij hen op kantoor is geweest. Safia wordt immers al sinds haar eerste bezoek, in 2007, aangetrokken door de activiteiten in het kader van de *vrouwengroep*:

"Dit jaar kook ik,... vorig jaar volgde ik een creatieve workshop, en daarvoor turnde ik vooral (lacht) (...) er waren periodes dat ik het centrum in feite niet echt bezocht. Wanneer mijn situatie veranderde, wanneer ik werkte, ging ik minder vaak en nadien ging ik terug..."

Door haar bezoeken aan te passen aan de periodes en haar vrije tijd haalt Safia elk voordeel uit de houvast op ruimtelijk, tijds- en relationeel vlak die deze collectieve begeleidingsmaatregel aan de deelnemers biedt. Bovenop het belang op het vlak van bezigheid en structuur van de activiteiten en de uitstapjes, benadrukt het discours van de jonge vrouw tussen de regels door ook het sociale en zelfs emancipatorische belang van deze gedeelde momenten: "de anderen zien", "van gedachten wisselen", "gesprekthema's tussen vrouwen kiezen", "dingen leren" door het contact met een "diëtiste die meekookt", "kleine conferenties rond gezondheid",... Door haar de kans te bieden banden te smeden en te onderhouden, is de vrouwengroep voor Safia uitgegroeid tot haar lievelingsgroep.

"De groep compenseert misschien mijn behoefte aan een gezin... (...) Er zijn verschillende mensen, van verschillende leeftijden, mensen bij wie je je net als bij je moeder voelt, anderen zijn jonger, zoals zussen,... Er is deze... emotionele uitwisseling, die voor affectie zorgt..."

Want hoewel Safia regelmatig langsgaat bij haar zus, is hun wederzijdse ondersteuning waarschijnlijk veeleer een familiale verplichting, en dan nog eerder op materieel dan op emotioneel vlak. De activiteiten en gesprekken die de vrouwengroep aanbiedt verzachten daarentegen de sociale en emotionele armoede die Safia ervaart.

2.3 JASMINE: "AAN HET LIJNTJE GEHOUDEN"

Jasmine is 45 en woont alleen met haar twee dochters. Sinds ze in 1999 uit Rwanda hierheen kwam, leidt ze een onopvallend bestaan dat wordt gekenmerkt door lange periodes van wachten en hopen. Van bij haar eerste regularisatieaanvraag wordt ze immers geconfronteerd met de uiterst ingewikkelde administratie die hoort bij een asielpprocedure. Daarnaast voert ze voortdurend een gevecht voor haar rechten. Van aanvraag naar weigering, van weigering naar beroep, ze onderneemt verschillende stappen. De afloop van het traject is onzeker en Jasmine heeft slechts één optie: stap voor stap zetten.

“Ik heb in 2004 een regularisatieaanvraag ingediend, die werd geweigerd in 2008; intussen had de vader van mijn dochters de Nederlandse nationaliteit gekregen. Ik heb vervolgens een tweede regularisatieaanvraag ingediend: ik wilde gebruikmaken van de regularisatiegolf van 2009. Ik heb mijn dossier bij een andere advocaat ingediend. Ik weet niet wat er is gebeurd, ik heb lang gewacht zonder enig antwoord”.

Vier jaar zijn verstreken zonder dat Jasmine ook maar enige informatie kreeg over de vorderingen in haar dossier. *“Telkens”, zo zegt ze “stelde ik het vreemdelingenbureau de vraag: “Hebt u nieuws?” en telkens [was het antwoord:] “Neen mevrouw, u moet wachten, de dienst vreemdelingenzaken onderzoekt momenteel het dossier”. Jasmine wordt “aan het lijntje gehouden” (JAMOULLE et MAZZOCCHETTI, 2012): haar dagelijks leven hangt af van het resultaat van haar aanvraag.*

“Als ik nadacht, sliep ik niet, ik zei tegen mezelf “ik wil wel wachten, maar ik had al een negatief gevoel. [...] Een asielaanvraag die zo lang duurt, dat is niet normaal! Waarom aanvaardt men mij niet?”.

Geconfronteerd met het onbegrip en de angst waarin ze leeft spendeert Jasmine het merendeel van haar tijd aan “het verbeteren van haar dossier”. Ze volgt de raad op die ze krijgt en combineert opleidingen, Nederlandse les, vrijwilligerswerk,... allemaal *“om [haar] kansen op regularisatie te verhogen”.* Zo bezorgt ze zichzelf *“een volledig profiel”* dat volgens haar beantwoordt aan de objectieve voorwaarden voor integratie zoals geëist door het land van opvang.

Daarnaast neemt ze contact op met verschillende sociale diensten in Brussel. Gedurende bijna 6 jaar wordt ze begeleid door een maatschappelijk assistente die haar steunt in haar zoektocht naar een woning en die haar doorverwijst naar een dienst voor rechtsbijstand voor personen van wie de regularisatieprocedure loopt.

“Ze deed wat ze kon. [...] Ik had haar gezegd dat ik niet genoeg geld had. Ze had me voorgesteld om bij hen te telefoneren als ik adressen van huiseigenaars had om contact mee op te nemen.”

De Raad voor Vreemdelingenbetwistingen (RVV) bezorgde haar ook een lijst met contacten om haar huisvestingsprobleem op te lossen. Deze telefoontjes leverden evenwel geen resultaat op. Bij gebrek aan beschikbare plaatsen onderzocht ze nieuwe mogelijkheden bij een algemene sociale dienst, maar eens te meer beantwoordde het antwoord van de hulpverlener niet aan haar verwachtingen: *“Hij kan me niet helpen. De enige adressen die hij heeft voor een woning staan op het internet.”* Bij gebrek aan iets anders geeft het centrum haar toegang tot de kleedkamer (tweedehandskleding). Jasmine aanvaardt het aanbod bij gebrek aan beter en omdat in haar situatie de mogelijkheden voor begeleiding zeer beperkt zijn: het gebrek aan plaatsen enerzijds, en de strenge migratiewetten anderzijds zorgen ervoor dat de maatschappelijk werkers relatief machteloos staan.

In 2013 krijgt Jasmine het bevel om het grondgebied te verlaten. Ondanks al haar inspanningen wordt haar dossier afgesloten en verandert haar hoop in woede. Ze is ook verontwaardigd over het feit dat haar dochters als illegalen

beschouwd blijven worden: *“ze zijn geboren in België, hebben hier school gelopen en hun vader is Nederlander!”*

Jasmine verliest haar rechten, verliest alle hoop op een stabiele baan en bijgevolg ook de hoop om zelf haar huisvestingsprobleem op te lossen. Zonder middelen geraakt ze steeds verder verzeild in extreme armoede, zowel op juridisch, economisch vlak als wat haar identiteit betreft. In deze no go-zone, gekenmerkt door hulpbehoevendheid en onzekerheid, kunnen Jasmine en haar dochters geen “mens zijn met de andere mensen” (FURTOS, 2009): *“Ik heb mijn dochter gezegd dat ze niet meer naar school moest, dat dient toch tot niets. Wanneer ze terug thuiskomen, waar moeten ze dan slapen? En wat gaan ze eten?”*

Maar de materiële nood verhult geenszins de even belangrijke behoefte om aan de toekomst te denken. *“Ik heb 14 jaar aan dit leven gebouwd! Ik weiger te vertrekken. Wij gaan vechten, zelfs al moeten we ermee naar Europa”.* Jasmine is reeds in een nieuwe administratieve procedure verwickeld: het recht van haar dochters op de Nederlandse nationaliteit van hun vader laten gelden en, op deze basis, blijven vechten om misschien op een dag *“de bladzijde om te slaan”.*

2.4 SABRINA: VAN KENTERING NAAR VERNEDERING

Tot enkele jaren geleden leidde Sabrina met haar echtgenoot een gewoon en rustig leven. Met hun twee banen - hij als beroepsmuzikant en zij als dienster in de horeca - konden ze zonder problemen de huur van hun appartement en hun dagelijkse uitgaven bekostigen. Het koppel genoot met volle teugen van hun pasgeboren en langverwacht enige kind.

In 2008 verstoort een even dramatisch als onverwacht voorval dit evenwicht: de man van Sabrina overlijdt, waardoor ze van de ene op de andere dag terechtkomt in een situatie van grote emotionele ontreddeering en grote financiële nood. *“Door de schok”* verwaarloost ze haar beroepsleven, verliest ze haar baan en sluit ze zich meer dan twee jaar lang op en geraakt ze in een depressie die ze vandaag nauwelijks al te boven is.

“Toen ik vernam [dat mijn man] was overleden, was ik in opperste verwarring. Ik verloor mijn redelijkheid (...) en vergat dat ik een baan had. Het was te laat om wakker te worden. Ik stond voor de deuren van het OCMW en zei mezelf dat ik een kind had en dat dit niet mocht blijven duren. (...) Ik durf niet aan te kloppen. Ik was gewoon om te werken. En toen mijn man er niet meer was, had ik minder geld maar trachtte ik zo te leven, te overleven. Maar op het einde van het verhaal kwamen we er niet uit.”

Vandaag woont Sabrina alleen met haar zevenjarige zoon en lukt het haar niet om *“de eindjes aan elkaar te knopen”.* De huur van 800 euro neemt de grootste hap uit haar leefloon en haar aanvraag voor een sociale woning levert geen resultaat op. Bovenop de financiële problemen zijn er nog de vele gezondheidsproblemen (ernstige artrose, rugproblemen, depressie, geheugenstoornissen,...) die elke

mogelijkheid om opnieuw aan de slag te gaan uitsluiten. De vriendschapsbanden die ze op haar werk had gesmeed ("ik had vrienden op het werk, maar die heb ik nooit meer gezien") hebben plaatsgemaakt voor een gevoel van sociaal isolement, gevoed door schaamte, angst voor de blikken van andere mensen in het algemeen, de vrees om te worden beoordeeld door de sociale diensten in het bijzonder, de behoefte om zich te rechtvaardigen en te vertellen. Het verhaal van Sabrina geeft een pijnlijke verhouding weer met haar positie als *steuntrekker*. Zij veroordeelt de kritiek op mensen die aankloppen bij de sociale diensten en zorgt ervoor dat ze afstand neemt van het beeld van de "profiteur".

"Ik weet wat ellende is. Ik weet wat het is om sommige dagen niet te eten. Ik heb heel wat meegemaakt. Ik oordeel niet. Zij die dat wel doen, zijn onwetenden (...)"

Deze bezorgdheid toont de hoge verwachtingen die ze koestert jegens de maatschappelijk assistent: door hem haar verhaal toe te vertrouwen, hoopt ze de erkenning van haar lijden en de gegrondheid van haar vraag om hulp bevestigd te zien.

"Wanneer je bij het OCMW aanklopt word je altijd... vies bekeken. Wij zijn diegenen die niet willen werken en willen profiteren. Ik word vaak zo aangesproken. De mensen worden over dezelfde kam geschoren. Daarom moet men elk geval afzonderlijk bekijken, weten wat iemand heeft doorgemaakt en hoe hij in die situatie is verzeild geraakt. Dan zeg ik: "Luister, ik ben betrouwbaar. Kijk naar mijn parcours, wat ik vraag, wat ik doe, wat ik heb meegemaakt." Ik leg het altijd zo uit."

Sabrina blijft erg getekend door het negatieve antwoord dat ze heeft gekregen nadat ze gerichte financiële hulp van het OCMW had aangevraagd. Sindsdien wordt elke nieuwe hulpaanvraag gezien als een beproeving, met het risico om opnieuw de "vernedering" van een weigering te moeten ondergaan. Sabrina heeft verschillende jaren nodig en "moet [aan zichzelf] werken" om een eerste aanvraag voor voedselhulp te durven indienen: haar OCMW verwijst haar vervolgens door naar een sociale kruidenier, waar ze gedurende zes maanden tweemaal per maand terecht kan. Dergelijke hulp, beperkt in de tijd, verplicht haar om regelmatig haar aanvraag te vernieuwen, waardoor ze opnieuw bang is te horen dat de aanvraag als niet-ontvankelijk wordt beoordeeld. Van de sociale kruidenier tot de verdeling van voedselpakketten, ze besluit om aan te kloppen bij de Brusselse verenigingen.

Op het moment van ons gesprek gaat Sabrina voor de eerste keer langs bij een dienst die ze niet kent. In de wachtzaal, met haar dossier onder de arm en met de nodige bewijsstukken, bereidt ze zich voor om haar verhaal te doen... Ze weet dan misschien wel hoe zo'n procedure verloopt, toch blijft ze het er moeilijk mee hebben. Ook ditmaal roept het feit dat ze een aanvraag indient een gevoel van schaamte bij haar op: *"Ik ben beschaamd. Vroeger pakte ik de kerstcadeaus voor de mensen in, ik hielp. Ik vulde de winkelwagentjes om voedsel in te zamelen voor de mensen. Ik zei altijd ja. En nu..."*

2.5 GLAS EN DIAMANT

Philippe Corcuff heeft het over een "glazen samenleving" (CORCUFF, 2002) om te verwijzen naar "het universum dat bijzonder vatbaar is voor onzekerheid, kwetsbaarheid, ongerustheid", dat onze hedendaagse samenleving is. Verarming treft nu grote minderheidsgroepen van de bevolking, die economisch en sociaal kwetsbaar zijn, en niet alleen op het vlak van arbeid en tewerkstelling. De onzekerheid over de toekomst dringt alle domeinen van het sociale leven binnen: sociale relaties, onderwijs, toegang tot huisvesting en energie, verzorging, cultuur,... In een dergelijke context nemen de socio-economische moeilijkheden van de meest kwetsbare bevolkingsgroepen alleen maar toe.

Als belangrijkste doelgroep van gesubsidieerde, slecht betaalde, laaggeschoolde en vaak deeltijdse banen treft dit, objectief gezien, vooral vrouwen. Bovendien lijken ze, vaker nog dan mannen, in te staan voor het gezin. In de verzamelde getuigenissen benadrukken ze immers hoe moeilijk ze het hebben om hun zoektocht naar een baan (of hun professionele verplichtingen) te combineren met het gezinsleven. Specifieker nog staan moeders voor grotere uitdagingen wat betreft de dagelijkse verantwoordelijkheid/verantwoordelijkheden als ouder.

De drie portretten die hier worden geschetst, geven een gedeeltelijk beeld van de werkelijkheid die vrouwenarmoede kan omvatten. Ze wijzen tussen de regels op de transversale uitdagingen van de sociale begeleiding, stellen de grenzen ervan en mogelijkheden in vraag, bevestigen dat ze een fundamenteel hulpmiddel zijn voor wie er een beroep op doet. Als steun- en hulpmiddel zetten ze de sociale diensten ertoe aan om hun sterke punten te ondersteunen, want, tenslotte, in deze "glazen samenleving" moeten deze vrouwen hard als diamant zijn.

REFERENTIES

- Castel R., 1995, *Les métamorphoses de la question sociale. Une chronique du salariat*, Paris, Fayard.
- Corcuff P., 2002, *La société de verre: pour une éthique de la fragilité*, Paris, Armand Colin.
- Furtos J., 2009, «Demande d'asile et parentalité, un paradigme de la précarité», *Les cahiers de rhizome*, n° 37, pp. 9-11.
- Jamouille, P. et Mazzocetti J., 2011, *Adolescence en exil*, Louvain-la-Neuve, Academia, 355p.

3. OVERMATIGE SCHULDENLAST BIJ VROUWEN

STEUNPUNT VOOR DE DIENSTEN SCHULDBEMIDDELING VAN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

Steunpunt voor de Diensten Schuldbemiddeling van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	
Jubileumlaan 155	
1180 Brussel	
Tel. +32 (0)2/ 217 88 05	
info@mediationdedettes.be	
www.mediationdedettes.be	
Auteur/contactpersoon:	
Anne Defossez	

3.1 CONTEXT

3.1.1 DE MISSIES VAN HET STEUNPUNT

Het steunpunt ondersteunt de werking van de schuldbemiddelingsdiensten. In dat opzicht organiseren we de opleidingen van de schuldbemiddelaars, het toezicht, de ontmoetingen en gesprekken met de schuldeisers, werk- en reflectiegroepen en stellen we talrijke middelen ter beschikking aan professionals.

Naast deze belangrijke ondersteuning van de Brusselse schuldbemiddelingsdiensten werkt onze vereniging ook, sinds haar oprichting in 1999, aan een betere toegang tot justitie, de rechten en de verdediging van de belangen van mensen met financiële moeilijkheden en/of in armoede.

3.1.2 REFLECTIE OVER PROBLEMEN DIE VERBAND HOUDEN MET EEN OVERMATIGE SCHULDENLAST

Sinds haar oprichting werkt onze vereniging aan overleg en reflectie met iedereen die betrokken is bij overmatige schuldenlast.

Doordat we zo nauw in contact staan met de schuldbemiddelaars zijn we goed op de hoogte van de concrete problemen waarmee mensen met een overmatige schuldenlast en/of in armoede te maken hebben.

In de bestaande werk- en reflectiegroepen zitten schuldbemiddelaars (maatschappelijk werkers en juristen), advocaten, magistraten en wordt gezocht naar zeer concrete oplossingen voor deze problemen.

De betrokkenheid van de mensen op het terrein bij onze activiteiten is eigen aan het steunpunt, dat haar oorsprong vindt in de geschiedenis van onze vereniging (ex-GREPA); het is een troef van onschatbare waarde voor het steunpunt, omdat de reflectiegroepen de informatie en de problemen op het terrein aanreiken.

Deze verankering in de realiteit op het terrein zorgt ervoor dat het steunpunt kan reageren op de problemen op het terrein. Het verzamelt alle bemiddelingsdiensten, die in het steunpunt een plaats vinden waar ze zich kunnen uiten, ervaringen kunnen delen, informatie verzamelen.

3.1.3 PROJECTEN VOOR DE PREVENTIE VAN EEN OVERMATIGE SCHULDENLAST

Het steunpunt levert ook bijstand aan personen met een overmatige schuldenlast door middel van preventie, informatie over de oplossingen voor een overmatige schuldenlast en over het bestaan en de activiteiten van diensten.

Sinds 2005 werkt onze vereniging aan pedagogische tools, organiseert ze consumentenworkshops en steunt ze pilootprojecten voor de preventie van een overmatige schuldenlast in samenwerking met verenigingen of ondernemingen uit het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

3.1.4 DE STEUNGROEP

In het kader van onze preventietaken hebben we sinds oktober 2013 een steungroep opgericht die personen in bemiddeling een neutrale en niet-oordelende plaats biedt die los staat van elke dienst voor schuldbemiddeling of sociale hulp, een plaats voor ontmoetingen, uitwisselingen en groepsonderzoek.

In de loop van de eerste maand hebben de deelnemers voornamelijk hun verhaal verteld en hierbij hun zeer uiteenlopende en vaak pijnlijke emoties blootgelegd. Van bij het begin hebben verschillende deelnemers krachtig hun verzet kenbaar gemaakt tegen een onrechtvaardig sociaal systeem dat hen uitsluit of hen niet respecteert door hen te beoordelen. Een of twee mensen praten niet veel maar zijn gewoon aanwezig.

In de loop van de tweede maand was er ruimte voor hulprelaties buiten de groep, onderlinge ondersteuning, uitwisselingen van goede ideeën, specifieke aandacht voor anderen, met name wanneer ze afwezig zijn.

De derde maand tot slot toonde aan dat het zelfvertrouwen dat groeide dankzij de groep sommigen in staat stelde om zich anders op te stellen in het dagelijkse leven (bv.: stappen ondernemen zoals een voedselpakket aanvragen, financiële problemen met de familie bespreken,...). Mettertijd hielden we debatten rond politieke thema's of persoonlijke waarden die zich ontplooiden in een klimaat van respect, wederzijdse luisterbereidheid, minder aandacht voor de eigen situatie. Debatten en confrontaties met verschillende standpunten kunnen plaatsvinden zonder enige agressiviteit.

Wij zijn erin geslaagd om een vrije en gezellige gespreksruimte te creëren waar mensen met een overmatige schuldenlast anderen in een gelijkaardige situatie kunnen ontmoeten, hun ervaringen, moeilijkheden kunnen delen, uiting kunnen geven aan hun verzet tegen een onrechtvaardige en harde samenleving.

Toen de gespreksleider de deelnemers vroeg wat de steungroep hen bijbracht, werden de volgende getuigenissen verzameld:

"Ik voel me een beetje 'onder familie', een familie die me niet beoordeelt, die me opvangt, me respecteert, naar me luistert, met me lacht,..."

"Hier heeft men niet het gevoel te worden beoordeeld. Tegen andere mensen zeg ik altijd dat het goed met me gaat, maar hier zeg ik echt wat op mijn lever ligt."

"Ik kom echt graag naar de groep, zelfs als ik het moeilijk heb om op te staan, zelfs als ik de moed niet heb, zelfs als ik me beschaamd voel, als ik bang ben om andere mensen te ontmoeten. Ik houd eraan om er naartoe te gaan, het belangrijkste is dat ik er ben."

"Je durft er vrijuit te spreken, je hebt er de vrijheid omdat je voelt dat je niet zal beoordeeld worden."

"Ik deel graag mijn ervaringen zonder te worden beoordeeld, ik kan zeggen wat ik voel."

"De uitwisselingen zijn positief en geruststellend."

"De eerste keer vond ik de bijeenkomsten interessant en zelfs amusant. Ik had de indruk dat ik er heel wat leerde en ik voelde me sterker. Vandaag heb ik de knop in mijn hoofd omgedraaid en onze onderlinge verschillende en gemeenschappelijke punten tussen de deelnemers van de groep ontdekt. Dat zorgde voor heel wat emoties en plezier, een gevoel van affectie voor de anderen."

"Soms wordt er gehuild, maar we komen terug, we lachen, we luisteren naar elkaar."

"Dankzij de groep kan ik mijn problemen beter aanvaarden, zie ik dat er anderen in hetzelfde schuitje zitten, je voelt je minder alleen met je 'ellende', je kan erover praten, je voelt je gehoord en begrepen."

"Ik aanvaard mijn moeilijkheden beter, ik bekijk mezelf met andere ogen, ik kan kleine stappen zetten en voel me minder 'minderwaardig'."

"We krijgen informatie en ik vind antwoorden op mijn vragen."

"Er worden goede tips uitgewisseld om je uit de slag te trekken en jezelf een pleziertje te gunnen voor weinig geld."

"Je kan er je projecten bespreken, iedereen steunt elkaar en er worden ideeën uitgewisseld. Je voelt de waardering wanneer je over je projecten praat, over wat je tracht te bereiken, je boekt vooruitgang,..."

"Voor mij is het van essentieel belang dat alles in de groep blijft, alles wat gezegd wordt, moet tussen ons blijven. Het is belangrijk dat we dit niet vergeten, anders riskeer je je op een dag verraden te voelen."

3.2 WERKWIJZE: VERZAMELEN VAN GETUIGENISSEN

In het kader van deze bijdrage aan overmatige schuldenlast en vrouwen laten we Catherine, Christiane en Maritza aan het woord; zij nemen regelmatig deel aan de gesprekken van de steungroep (zie hierboven).

Wij hebben hen gevraagd om te praten over hun traject van overmatige schuldenlast, de moeilijkheden die zij als vrouw ervaren, de manier waarop zij de dingen aanpakken, positieve zaken die ze hebben beleefd en de veranderingen die hun situatie zouden (hebben) kunnen verbeteren.

De getuigenissen werden opgenomen om ze nadien volledig uit te schrijven, zonder aan de inhoud te raken. De weerhouden uittreksels (cursief) benadrukken de gemeenschappelijke punten tussen de drie getuigenissen.

3.3 VASTSTELLINGEN EN AANBEVELINGEN UIT DE GETUIGENISSEN VAN MARITZA, CATHERINE EN CHRISTIANE

3.3.1 HEEFT EEN VROUW MEER PROBLEMEN MET OVERMATIGE SCHULDENLAST DAN EEN MAN?

Maritza: *"Een hedendaags Chinees spreekwoord zegt dat er één ding nog armer is dan een arme man. Zijn vrouw! En zo is het!"*

"Wanneer ik de balans opmaak, zie ik dat er een onevenwicht is tussen mannen en vrouwen. Als vrouw werd ik minder betaald, kreeg ik minder beroepskansen,... en ik heb heel mijn leven gewerkt, met daarbovenop nog de kinderen en het huishouden. Ook vandaag nog onderhoud ik het gezin, ik probeer mijn man, mijn kinderen,... een normaal leven te geven.

"Mijn vrienden en familie zijn niet op de hoogte van mijn situatie en uit trots verkies ik te zeggen dat ik niet meer buitenkom omdat mijn man ziek is. Het moeilijkste is zich goed te organiseren. Met mijn zieke man en mijn dochter die mij niet helpt omdat ze niet aanvaardt wat er gebeurt, sta ik alleen in voor het ziekenhuis, het gezin, het eten, de administratieve rompslomp, alles instanties (OCMW, sociale diensten, ziekenfonds, enz.);"

Christiane: *"Ik kan mijn zoon en dochter niet meer vragen om bij mij te komen eten."*

"Ik houd mijn kleindochter eenmaal per week bij. Ze blijft 's maandags thuis eten en slapen. Dan probeer ik haar een goed ontbijt en een goede maaltijd te geven wanneer ze bij mij is, maar dat kost mij wel het budget voor vier dagen. Een hamburger, een dessertje omdat ze dat graag eet, yoghurt, een banaan 's ochtends en je bent al snel 50 euro kwijt. Maar ik zeg niets. Ze weten dat ik het moeilijk heb, maar ze sluiten er de ogen voor. Ik heb het ergens zelf gezocht door te scheiden."

"Ik heb voor collectieve schuldenregeling gekozen. De eerste afspraak met mijn gerechtelijk bemiddelaar is heel slecht verlopen. Ik ben er naartoe gegaan en heb mezelf gezegd dat alles goed zou gaan, dat ik eindelijk het einde van de tunnel zou zien. De gerechtelijk bemiddelaar zegt me dat ik mijn moeder in een rusthuis moet plaatsen. Bij elke vraag maakte hij me met de grond gelijk,... en op weg naar de deur zegt hij me dat mijn dossier frauduleus is en dat je in ieder geval niet kan rondkomen met 3 euro per dag,... terwijl ik dat al twee jaar doe. Ik heb geen zelfmoordneigingen, maar die dag op het metroperron zei ik tegen mezelf dat het toch gemakkelijk moest zijn om zelfmoord te plegen door jezelf voor de trein te gooien.

"Ik denk dat, moest ik een man zijn of begeleiding hebben gehad, het niet zo zou zijn gelopen!"

Catherine: *"Ik was alleen, had geen hulp, geen familie. Alleenstaande vrouwen zonder familie zijn zeer kwetsbaar,... het is een opeenstapeling van fouten en mijn onvermogen om er psychologisch mee om te kunnen heeft geleid tot mijn overmatige schuldenlast."*

"Als man zou ik zo niet behandeld zijn geweest. Ik was te vriendelijk, te beleefd. Moest ik vergezeld geweest zijn door een man zou het anders zijn geweest. Ik ken een vrouw die zich bij administratieve gesprekken laat vergezellen door vrienden."

3.3.2 MENSEN MET FINANCIËLE PROBLEMEN BETER INFORMEREN EN DOORVERWIJZEN

Maritza: *"Een privépersoon met problemen weet niet tot wie hij zich moet richten. Je gaat naar het OCMW, waar ze niet noodzakelijk goed geïnformeerd zijn. Aan het onthaal (van het OCMW, het ziekenhuis, administraties en elders) heb je mensen nodig die echt goed geïnformeerd en bekwaam zijn om de mensen te informeren en door te verwijzen."*

"Ik weet dat ik in het ziekenhuis wel met zeer vriendelijke maatschappelijk assistentes te maken heb gehad, die me echter niet hebben doorverwezen naar een schuldbemiddelingsdienst. Schuldbemiddeling,... ik wist vroeger zelfs niet eens dat dat bestond? De mensen moeten worden geïnformeerd over het bestaan van schuldbemiddelingsdiensten, steungroepen, ze moeten worden doorverwezen. We zijn er niet van op de hoogte!"

"In de steungroep heb ik het verschil geleerd tussen minnelijke schikking en collectieve schuldenregeling. Niemand had het mij voordien uitgelegd."

Catherine: *"Ik ben ter plaatse naar het loket gegaan om het te begrijpen. Ik kreeg geen antwoord. Ik wist niet wat ik moest doen. Ik was nog nooit ziek geweest. Ik kende het OCMW niet. OCMW, minimumloon, langdurige werkloosheid,... was voor mij allemaal ver-van-mijn-bed en ik was zelfs redelijk hard voor depressieve, kwetsbare, arme mensen. Nadien heb ik begrepen dat sommige mensen zich soms in situaties kunnen bevinden en gedurende een periode voortdurend dingen meemaken waardoor ze breken. En het feit dat men geen vangnet, geen bescherming heeft (een gezin, een referentiepersoon), maakt de situatie nog erger."*

"Ik had onmiddellijk moeten worden doorverwezen naar het OCMW, naar een schuldbemiddelingsdienst."

3.3.3 OVERAL AFFICHES...

Maritza: *"Overal zouden zeer eenvoudige affiches moeten hangen: Hebt u financiële problemen, onbetaalde facturen, schulden? Bel dan XXX! En de mensen moeten de informatie krijgen die ze nodig hebben: weten wat schuldbemiddelingsdiensten doen, waar ze hulp kunnen vinden."*

Christiane: *"In de metro zie je die grote affiches hangen voor zelfmoordpreventie, genre "weet je niet meer wat doen, bij wie je terecht kan, enz." Waarom dan niet voor overmatige schuldenlast?... Je hebt financiële problemen en een groen nummer."*

Dat zou overal moeten hangen! Ik heb vier jaar lang naar zoets als de steungroep gezocht!"

3.3.4 DE MAATSCHAPPELIJK ASSISTENTEN EN DE EERSTELIJNSHULPVERLENERS BETER OPLEIDEN

Christiane: *"Er zou in elke wijk minstens een plaats, een persoon moeten zijn die mensen met financiële problemen correct doorverwijst, die hen kan zeggen bij wie ze terecht kunnen. Er zijn zoveel mensen in onze situatie! We zijn al te laat!"*

Catherine: *"Mensen die bij de sociale diensten werken, vakbonden, bemiddelaars, ombudsmannen, die mensen hebben meestal geen armoede, bestaansonzekerheid gekend. Ze hebben zich nooit in een kwetsbare situatie bevonden. We kunnen hen niet dwingen om onze situatie aan den lijve te laten ondervinden, maar de opleiding moet worden verbeterd van die mensen die een mensenleven in handen hebben."*

"In de administratie zouden mensen niet voor het leven mogen worden benoemd. In alle raden van bestuur van de vzw's, van de administraties zouden mensen moeten

zetelen uit een arm milieu of die een erge situatie hebben meegemaakt. Ik wil me niet in de rol van slachtoffer duwen of mijn verantwoordelijkheid ontlopen, maar er zijn mensen die mijn leven hebben verknoeid, enkel en alleen omdat mijnheer X mij geen antwoord wilde geven."

3.3.5 VOEDSELHULP VERBETEREN

Maritza: *"Het pijnlijkst is de zoektocht naar eten. In het begin was ik erg gegeneerd toen ik voedselhulp ging vragen. Daarna was ik tevreden, want het helpt (een voedselpakket is al gauw 20 tot 50 euro), maar nu zijn de pakketten veel kleiner. Ze bevatten geen of nauwelijks verse groenten of fruit, er zijn geen melkproducten meer, dat is gedaan. Vroeger had je soms nog een extraatje (een pot choco, een pak koekjes), maar dat is nu uitzonderlijk geworden."*

"Om de voedselpakketten te gaan halen moet ik twee bussen nemen. Ik ben bijna twee uur onderweg: een uur heen en een uur terug. Ter plaatse zijn er soms wachtrijen (vaak een half uur, soms tot bijna een uur). Het kost mij dus minstens 2,5 uur om enkele conserven te gaan halen en iets om een kleine maaltijd te bereiden per week voor drie personen, niet veel meer."

Maritza: *"De voedselhulp moet worden verbeterd en er moeten steungroepen, permanente praatgroepen worden georganiseerd. Dat is onmisbaar om de mensen te helpen hun waardigheid terug te vinden, om hun leven opnieuw op te bouwen en hen perspectieven op een ander leven te bieden."*

Christiane: *"Ik werk met enveloppen, ik betaal de huur, facturen, schoonmaakproducten en ik maak per dag een enveloppe met wat overblijft. Zo doe ik dagelijks mijn inkopen. Soms heb ik maar twee sneden brood omdat ik schoonmaakproducten moest kopen."*

"Gelukkig kan ik me optrekken aan andere zaken: mijn boeken, de schoonheid van de bomen, al het mooie en goede dat ik kan meenemen. Ik voed mezelf met utopieën en illusies die ik me maak, omdat ik het anders niet zou overleven. Wanneer ik gouda op mijn twee boterhammen kan leggen, ben ik blij, want ik ben dol op kaas. Er is echter ook een stukje van mezelf dat tezelfdertijd zegt: "wel meisje, jij bent snel tevreden",... maar dergelijke ideeën laat ik niet toe."

"Ik heb ook voedselpakketten. Maar ik heb er genoeg van. Altijd dezelfde blikken stoofvlees. Mijn katten willen ze niet! Ik ben het beu gegeten. Ik moet proberen opnieuw te leren, maar wanneer je ziet wat alles kost. 35 cent voor een abrikoos! En dat met slechts 3 tot 5 euro per dag om te eten!"

3.3.6 MEER SCHULDBEMIDDELAARS

Maritza: *"Zo zijn we terechtgekomen bij mevrouw X in schuldbemiddeling en dat heeft ons heel wat zuurstof gegeven. Ze heeft alles doorgenomen en de gemoederen bedaard door de schuldeisers op afstand te houden, door hen onze situatie uit te leggen, door voor een minnelijke schikking te gaan. Ze heeft een betalingsplan opgesteld dat wij volgen."*

Maritza: *"Schuldbemiddelaars, zo zijn er niet veel. En ik zie hoe mijn schuldbemiddelaarster de mensen (mezelf ook) ontvangt, dat duurt minstens bijna een uur. Op een hele dag (jammer genoeg duurt een dag geen 50 uur), heeft ze maar weinig mensen kunnen ontvangen."*

Christiane: *"Er is een gebrek aan middelen, aan mensen. De politiek kent de situatie niet of wil ze niet kennen, wil het niet zien."*

3.3.7 STEUNGROEPEN ORGANISEREN

Maritza: *"Ik sloot mij op en het is een grote verademing om opnieuw deel te nemen aan het sociale leven of gewoonweg aan het leven, het is enorm."
"... En het teruggevonden zelfvertrouwen is ook enorm."*

"Iedereen in de groep heeft me op een of andere manier geholpen met hun verschillende voorbeelden. We hebben allemaal iets gemeenschappelijk en dat heeft me geholpen om mezelf in vraag te stellen. Ik heb mezelf in positieve zin opnieuw ontdekt."

"Ik heb ook een felheid in mezelf ontdekt, een sterk gevoel van onrechtvaardigheid. Ik heb altijd mijn belastingen betaald, gewerkt, mijn man en ik hebben aan de samenleving deelgenomen. De overmatige schuldenlast overviel ons en nu moeten we vechten om hulp te krijgen. Zo'n leven is niet mogelijk! Een levenlang werken en dit is het resultaat!"

"De steungroep heeft me met mezelf en de anderen verzoend."

"Die positieve invloed zie ik bij iedereen, niet alleen bij mezelf. En dat is iets dat niet meer weggaat, het is een permanente verandering. Het is heel sterk!"

Maritza: *"In de hulpgroep informeren we elkaar, je leert met de ervaring van anderen. En vooral, zodra de steungroep ons er weer wat bovenop heeft geholpen, begin je dingen te willen doen: van gedachten wisselen, elkaar ontmoeten, samen weggaan. En het is enorm, daardoor leef je eigenlijk!"*

Christiane: *"Wat ik dankzij de steungroep heb geleerd, is dat ik niet alleen in mijn situatie was. Ik was niet de enige op dit ongelukkige punt dat ik niet had verdiend."*

"Ik hoop dat er steeds meer hulp- en steungroepen komen, want er gaan steeds meer mensen in moeilijkheden zijn."

3.4 CONCLUSIES

De vaststellingen en aanbevelingen van Christiane, Catherine en Maritza sluiten volledig aan bij de eisen die de schuldbemiddelaars hebben neergeschreven in het memorandum dat werd opgesteld naar aanleiding van de verkiezingen van 2014, waaruit wij hieronder enkele uittreksels zullen publiceren.

ARMOEDE WINT TERREIN EN IS EEN VAN DE BELANGRIJKSTE OORZAKEN VOOR OVERMATIGE SCHULDENLAST

Zowel in de gezondheids- als in de welzijnssector zijn de vaststellingen van de actoren op het terrein in Brussel unaniem en wijzen ze op de desastreuze gevolgen voor hun publiek van de slechte sociaaleconomische situatie (arme arbeiders, werkloosheid, sociale uitkeringen, de daaruit volgende ontoereikendheid van de middelen, ziekenkas "die niet in orde is", te dure of onaangepaste woning,...) en het sociale beleid (activering, strengere controles, jacht op sociale fraude met uitkeringen,...).

Zoals het intersectorale verslag van de federaties uit de gezondheids- en welzijnssectoren van de Cocof benadrukt: *"De ongelijke verdeling van de rijkdom, die structureel toeneemt sinds de jaren 1970 maar vergroot door de besparingen die sinds enkele jaren worden doorgevoerd, leidt tot een sterk verslechterde sociale situatie... De behandeling stroomafwaarts (curatief, palliatief) van de sociale verzwakking volstaat niet. Op alle machtsniveaus moet overleg worden gepleegd over een doeltreffend beleid inzake armoedebestrijding. Een catalogus van goede voornemens, die niet of nauwelijks in de praktijk wordt gebracht bij gebrek aan budgettaire middelen, volstaat niet."*

Deze actie heeft betrekking op het fiscale beleid, het minimum-inkomen, maar ook op de toegang tot huisvesting, energie, gezondheidszorg en sociale rechten, ruimtelijke ordening,... Een reeks hefboomen die de diensten niet kunnen bedienen omdat ze zich stroomopwaarts van hun interventies bevinden."

Op het terrein zien we overigens dat heel wat mensen geen gebruik maken van de sociale rechten, financiële maatschappelijke bijstand en/of fiscale regimes waarop ze aanspraak zouden kunnen maken. De sociale maatregelen en de bestaande hulp zijn zodanig versnipperd, de administratieve procedures zodanig complex en de toegangsvoorwaarden zodanig uiteenlopend dat het zelfs voor de maatschappelijk assistenten zeer moeilijk is om eraan uit te kunnen.

DE SCHULDBEMIDDELINGSDIENSTEN WORDEN OVERSPOELD DOOR AANVRAGEN

Deze situatie is niet nieuw. De diensten luidden reeds de alarmbel in het 9e armoederapport in het BHG uit 2004. Vandaag heeft de economische situatie deze stand van zaken nog meer versterkt. De wachttijden worden langer en steeds meer diensten zijn niet langer in staat om nieuwe aanvragen aan te nemen!

KWALITEIT VERSUS KWANTITEIT

De situaties van gezinnen met een overmatige schuldenlast zijn doorgaans zeer complex wanneer ze aankloppen bij de schuldbemiddelingsdiensten. De mensen doen slechts op het allerlaatste moment een beroep op schuldbemiddelingsdiensten, wanneer hun situatie al uiterst penibel is (deurwaarders aan de deur, de huur en energiefacturen worden niet meer betaald). Wanneer overmatige schuldenlast ter sprake komt, overheersen nog gevoelens van schaamte en gaat men zich in zichzelf keren.

De behandeling van dossiers van overmatige schuldenlast brengt een enorme werkdruk met zich mee. Er is sociale begeleiding en opvolging op lange, zelfs zeer lange termijn nodig om ervoor te zorgen dat mensen echt uit hun situatie van overmatige schuldenlast geraken. De administratieve taken zijn zeer zwaar en nemen en vergen heel wat tijd, soms zelfs ten koste van de ontmoeting met de mensen met schulden en de grondige analyse van de dossiers (controle van de schuldvorderingen, juridische, economische,... aspecten).

De behandeling van de dossiers vergt bovendien een zekere techniciteit (onder meer gerichte juridische, economische kennis) van de bemiddelaar, die hij moet verwerven en onderhouden.

De Brusselse bemiddelaars hebben zo goed en zo kwaad mogelijk getracht te beantwoorden aan de toenemende druk van het publiek. We moeten echter toegeven dat, door steeds zoveel mogelijk mensen tevreden te willen stellen, dit uiteindelijk ten koste gaat van alle gebruikers. De kwantiteit doodt de kwaliteit.

DE SCHULDBEMIDDELINGSDIENSTEN ZIJN ONDERGEFINANCIERD

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest krijgen de schuldbemiddelingsdiensten, ongeacht of ze nu geworteld zijn in de openbare sector (OCMW) of de privésector (verenigingen), geen enkele specifieke subsidie van de GGC.

De situatie van de OCMW's is iets beter dan die van de vzw's omdat de OCMW's sinds 2002 een federale subsidie (Energiefonds) en sinds 2008 een regionale subsidie krijgen voor taken uitgevoerd in het kader van de gas- en elektriciteitsordonnanties. Het betreft de enige financieringsbron van de schuldbemiddelingsdiensten van de OCMW's in het Brussels

Hoofdstedelijk Gewest. Bovendien richt deze wet zich tot een beperkt publiek: het gaat om mensen met energieschulden.

De door de Cocof erkende Brusselse vzw's gaan vanaf 2013 een subsidie krijgen waarmee ze een deeltijdse kracht per dienst en een jurist voor 6 u per week gaan kunnen financieren. Wat de VGC betreft, krijgt de enige door de Vlaamse Gemeenschap in Brussel erkende schuldbemiddelingsdienst (CAW Archipel) subsidies van de Vlaamse regering voor 1 VTE "projectsubsidies voor regionale samenwerkingsverbanden met het oog op de kwaliteitsverbetering van schuldhulpverlening, inclusief preventie van schuldenlast" en een "Brusselse" subsidie voor 1 VTE jurist schuldbemiddeling op basis van een overeenkomst met de VGC.

Deze middelen blijven ruimschoots onvoldoende om aan alle behoeften aan schuldbemiddeling van de Brusselse bevolking te kunnen voldoen en laten geen of weinig ruimte voor de ontwikkeling van preventieprojecten.

PREVENTIE IS HET KLEINE BROERTJE VAN DE SCHULDBEMIDDELING

Schuldbemiddelaars pleiten al jaren voor de erkenning van de preventie van schuldbemiddeling als een taak van de schuldbemiddelingsdiensten, net zoals de curatieve actie van schuldbemiddeling wordt erkend.

Helaas beschikken ze niet over de menselijke en financiële middelen om preventieprojecten te ontwikkelen en/of duurzaam te maken, hoewel ze onmisbaar zijn, en dit ondanks de behoeften en de talrijke aanvragen vanwege sociale diensten, scholen, opleidingscentra, werkgevers,...

4. ONTHAAL VAN KWETSBARE VROUWEN IN DE CENTRA VOOR GEZINSPLANNING

FÉDÉRATION LAÏQUE DES CENTRE DE PLANNING FAMILIAL (FLCPF)

Fédération laïque des Centres de Planning Familial (FLCP)
Tulpstraat 34
1050 Elsene
flcpf@planningfamilial.net
www.planningfamilial.net
Auteur/contactpersoon:
Olivier Poellaer
Tel .: +32 (0)2/ 506 60 66

4.1 ROL EN MISSIE VAN DE CENTRA VOOR GEZINSPLANNING

De centra voor gezinsplanning zijn ambulante verzorgingsdiensten in de eerstelijns gezondheidszorg. De belangrijkste taak is het onthaal en een algemene opvang om emotionele, relationele of seksuele redenen. Deze diensten staan voor iedereen klaar met een multidisciplinair team die medische, psychologische, sociale en juridische consultaties organiseren. Deze centra vervullen een missie van preventie, van schoolse activiteiten en meer in het algemeen een missie van gezondheids promotie, vorming rond het relationele, affectieve en seksuele leven (EVRAS). Enkele centra voeren ook abortussen uit.

Naar aanleiding van het colloquium "Hulpbehoevendheid en seksuele gezondheid: uitdagingen?", gehouden in februari in samenwerking met Dokters van de wereld, hebben de Seculiere Federatie van de gezinsplanningcentra en GACEHPA (Actiegroep van de extramurale centra voor het uitvoeren van abortussen) proberen nagaan hoe dit probleem wordt weerspiegeld in het werk van enkele Brusselse centra. Wetende dat vandaag een derde van de Brusselse bevolking van een inkomen onder de armoedegrens leeft en dat bijna 20 % afhankelijk is van sociale bijstand of een vervangingsinkomen^[17], leek het ons interessant om sommige centra te raadplegen om in te schatten op welke wijze de toename van de armoede de aanvragen van het publiek die

zich tot hen richten heeft veranderd en hoe hun teams in de mogelijkheid zijn om hierop een antwoord te kunnen bieden.

De door de VN aangenomen definitie benadrukt de interactie tussen sociale kwetsbaarheid en de multidimensionale aard van het proces: *"bestaansonzekerheid is de afwezigheid van een of meer zekerheden waardoor individuen en gezinnen in staat zijn om hun fundamentele verantwoordelijkheden op te nemen en om te kunnen genieten van hun fundamentele rechten. De onzekerheid die hieruit voortvloeit kan meer of minder uitgebreid zijn en kan meer of minder ernstige en permanente gevolgen met zich meebrengen. Het leidt meestal tot extreme armoede wanneer dit overgaat op meerdere levensgebieden, wanneer het zich uitbreidt in de tijd en het langdurig wordt waardoor de kans op het herwinnen van hun rechten en het zelf opnieuw overnemen van hun verantwoordelijkheden in de nabije toekomst ernstig in gevaar komt"*.

Hoewel de centra voor gezinsplanning niet specifiek gericht zijn op een bestaansonzeker publiek, zijn sommige centra het wel door de keuze, historisch of op grond van hun geografische ligging. De realiteit is heterogeen en het sociaaleconomisch profiel van de vrouwen varieert van gemeente tot gemeente en van centrum tot centrum. Elk centrum wordt geconfronteerd met een fragiel publiek en sommige centra ontwikkelen een aantal specifieke projecten in functie van de behoeften van de lokale bevolking en van de affiniteiten en specialisaties van de werknemers.

We interviewden zeven van de zevenentwintig centra van het Brussels Gewest. Vijf centra werden geselecteerd, gelegen in de zogenaamde populaire wijken: "Aimer Jeunes", Gezinsplanning Marollen, Plan F in Brussel Stad; het centrum Séverine te Anderlecht en de Free Clinic te Elsene, gespecialiseerd in de opvang van een fragiel publiek, en twee andere centra, gesitueerd in meer begoede gemeenten: Watermaal-Bosvoorde en Ukkel.

De interviews behandelden vooral volgende kwesties: de impact van de economische achteruitgang op het profiel van het publiek ; de stijging van het aantal vrouwen in een kwetsbare situatie, de toegangswegen tot gezinsplanning (informatienetwerken); de evolutie van het type antwoorden gegeven door de centra; de incidentie van abortusaanvragen die niet gedekt worden door het RIZIV; op de werking van de centra en op de toegang tot de gezondheidszorg voor de begunstigden.

[17]

4.2 EVOLUTIE VAN HET PUBLIEK EN VAN DE AANVRAGEN

Onder de gebruikers in een kwetsbare situatie kunnen we vooral een evolutie waarnemen van het aantal personen zonder papieren, waarbij de onzekerheid van het statuut dikwijls samenvalt met andere (financiële middelen, zwartwerk, slechte huisvesting, sociale isolatie, uitbuiting) en eenoudergezinnen. De centra voor gezinsplanning wijzen bovendien op een gevoelige verandering van de profielen en van de aard van de aanvragen.

Deze gebruikers doen dikwijls beroep op een centrum voor gezinsplanning in de eerste plaats voor een zwangerschapsonderbreking. Onze centra stellen dat deze aanvragen dikwijls dringend zijn en hun interventieveld voorbijgaan ofwel omdat de legale periode voor een abortus voorbij is ofwel omdat de abortus maar een klein deel van het probleem van de patiënte is. De complexiteit van de socio-administratieve situatie van deze personen brengt hen soms tot de vraag naar psychologische consultaties voor problemen van angst en stress die dikwijls het gevolg zijn van een kwetsbare economische situatie of van een gebrek aan middelen.

De werknemers van Brusselse centra wijzen op een andere categorie van kwetsbare gebruikers: studenten van Europese oorsprong die hun studies hebben afgerond maar nog geen werk vonden. In dit geval is de toegang tot zorg ingewikkeld na drie maanden verblijf in België zonder statuut. De persoon ziet zich vaak genoodzaakt terug te keren naar zijn land van herkomst om er sociale zekerheid terug te vinden. Sommige werknemers zijn het erover eens dat het soms moeilijker is om de situatie van een jonge Europeaan op zoek naar werk te regulariseren dan van een persoon zonder papieren.

Gemiddeld voeren de centra voor gezinsplanning 15 % van de abortussen uit die niet gedekt worden door het RIZIV. Dit percentage haalt 30 % in sommige centra. Dit aantal personen zonder ziekteverzekering en de omslachtige procedures van dringende medische hulp hebben verschillende gevolgen op het dagelijks werk van de centra voor gezinsplanning: de tijd besteed aan administratieve procedures om de situatie van een persoon te regulariseren is ten koste van de essentiële taken van het Centrum; de tijd kan te kort zijn, in het geval van een abortus om beroep te doen op dringende medische hulp; hier kan de noodtoestand van de patiënten de centra dwingen om het risico van niet-terugbetaling te nemen.

4.3 ANTWOORDEN VAN DE CENTRA VOOR GEZINSPLANNING

Toen we probeerden te evalueren langs welke weg kwetsbare vrouwen naar een centrum voor gezinsplanning werden gebracht, benadrukten de werknemers dat de informatiekanalen degenen bleven die altijd de overhand hadden: van mond tot mond, netwerken van ambulante diensten maatschappelijk werk en eerstelijnsgezondheidszorg, via verenigingen die werken met een bestaansonzeker publiek (drugsverslaving, prostitutie, migrantenvrouwen, slachtoffers van misbruik, enz.) evenals belangrijke federale, gemeentelijke en verenigingsstructuren zoals de OCMW's, Fedasil, het Rode Kruis of Dokters van de wereld).

De toename van het aantal vrouwen zonder ziektekostenverzekering, de nieuwe Europese sociale regelgeving zijn allen situaties die, samen met andere elementen van bestaansonzekerheid, wegen op de sociale en administratieve werklast.

De verstrenging van het sociaal beleid en de verslechterende situaties als gevolg hebben ook een psychologische impact op de teams en hun vermogen om de vrouwen in een situatie van grote nood te helpen. Het omslachtige van een levensparcours, sociaal geweld waarmee hulpverleners worden geconfronteerd, de limiet van de aan te bieden oplossingen genereren frustratie en hulpeloosheid bij de teams. Bovendien klagen veel bereidwillige werknemers over de agressie en verwarring van de gebruikers waarbij zij zich machteloos voelen.

Om een antwoord te kunnen bieden op deze vragen ontwikkelt de meerderheid van de centra initiatieven en samenwerkingsverbanden die afhankelijk zijn van de bereidwilligheid van de actoren op het terrein. Deze acties voldoen aan de lokale behoeften van de begunstigden die naar een centrum voor gezinsplanning komen en kunnen verschillende vormen aannemen naargelang de gemeente en naargelang het team: sommige centra besluiten in team over de mogelijkheid van een gratis of goedkoper tarief van de diensten, terwijl anderen wel een bijdrage vragen om dan een beperkt aantal patiënten per week te laten genieten van een gratis tarief. Sommige teams hebben praatgroepen opgestart waar vrouwen met elkaar kunnen praten over hun socio-administratieve problemen en waar ze samen kunnen zoeken naar oplossingen. Anderen bieden hun patiënten de mogelijkheid tot gespreide betalingen aan of om bij te dragen aan een "community-fonds" waarmee de allerarmsten kunnen genieten van medische bezoeken, langetermijn anticonceptie of abortus.

Weinig Brusselse centra voor gezinsplanning zijn in de mogelijkheid om een opvolging van zwangerschap aan gereduceerde prijs voor te stellen, terwijl het wel over één van hun missies gaat. Zo zien ze zich genoodzaakt hun patiënten te heroriënteren naar grotere structuren (ONE) of naar structuren gespecialiseerd in de opvang van een sociaal kwetsbaar publiek (bvb. Aquarelle).

OCMW's spelen een sleutelrol bij de centra voor gezinsplanning wanneer deze worden geconfronteerd met een bestaansonzeker publiek. Regularisatieprocedures voor het bekomen van een sociale zekerheid komen vroeg of laat bij het OCMW.

Zelfs indien de meeste geïnterviewde werknemers zich tevreden uiten over de samenwerking met het OCMW van de gemeente waar het centrum van de gezinsplanning gelegen is, wordt deze samenwerking gecompliceerd wanneer de patiënt geen papieren heeft of wanneer deze in een andere stad verblijft. Veel maatschappelijk werkers pleiten daarom voor uniforme procedures voor de aanklachten en dringende medische hulp, althans voor de 19 gemeenten van Brussel.

4.4 BESLUIT

In het algemeen heeft geen enkel centrum voor gezinsplanning structurele middelen om een gratis toegang tot de diensten op lange termijn te kunnen aanbieden. De welzijnswerkers trachten aldus de begunstigden zoveel mogelijk te responsabiliseren en autonoom te maken zodat ze zich kunnen re-integreren in het circuit van het ziekenfonds.

Bovendien hebben begunstigden die zich in situaties van "disaffiliatie" bevinden maar weinig medische of gynaecologische consultaties gehad en komen ze bij de gezinsplanning via andere kanalen (OCMW, Dokters van de Wereld,...).

We hebben vastgesteld dat de oplossingen voor het probleem van de opvang van een maatschappelijk kwetsbaar publiek kan variëren van centrum tot centrum. Elk team probeert zo goed mogelijk te reageren op de verzoeken, vaak geval per geval. We kunnen dus niet pleiten voor een specifieke gedragslijn voor de opvang van vrouwen in een kwetsbare situatie in de centra voor gezinsplanning; er is niet voldoende personeel, de problemen worden steeds complexer en de samenwerking met partners verloopt eerder toevallig. Een betere coördinatie van alle sociale actoren in Brussel zou een eerste stap zijn die zou kunnen leiden tot een bredere en snellere ondersteuning.

5. VROUWEN EN BESTAANSONZEKERHEID OF ARMOEDE. DE WERKING VAN ESPACE P

ESPACE P... - BRUSSEL

Espace P... - Brussel
Plantenstraat 116
1030 Brussel
Tel.: +32 (0)2/ 219 98 74
espacebxl@hotmail.com
www.espacep.be
Auteurs/contactpersonen:
Dupont Christel en Pasqua Virginie

5.1 INLEIDING

De vzw Espace P... is een vereniging die zich al 25 jaar inzet voor mensen in de prostitutie, hun omgeving, maar ook hun klanten. Aangezien haar arbeidsfilosofie is "prostitutie: ze beter beleven of ermee stoppen" ontwikkelt de vzw projecten om beter tegemoet te komen aan en een antwoord te bieden op de behoeften van de mensen die in de prostitutie actief zijn in de Franstalige gemeenschap van België. Deze werkzaamheden kunnen worden bepaald aan de hand van vijf pijlers:

1. **De gezondheid:** sensibilisering voor, informatie over en preventie van seksueel overdraagbare infecties (via opsporing, gratis inenting tegen hepatitis B, gratis en anonieme medische consultaties op het bureau maar ook op de plaatsen waar aan prostitutie wordt gedaan, de verdeling en de verkoop van condooms,...), informatie over drugs, anticonceptie, zelfverdedigingstechnieken,...;
2. **Maatschappelijk werk:** actief luisteren, individuele maatschappelijke hulp en bijstand om de levensomstandigheden van mensen in de prostitutie te verbeteren, als prostitué of om hen te helpen ermee te stoppen indien ze dit wensen, informatie over hun rechten, betere toegang tot rechten en zorgen, steun bij administratieve stappen;
3. **Emancipatie:** actieve bestrijding van uitbuiting, uitsluiting en individueel en collectief geweld, deelnemen aan politieke denkoefeningen, acties voor mentaliteitswijzigingen, animaties in de scholen van de toekomstige maatschappelijke en gezondheidswerkers;

4. **Socioprofessionele inschakeling:** informatie over het netwerk voor socioprofessionele inschakeling, opleidingen, hulp bij het zoeken naar werk;
5. **Sociale cohesie:** participatieve projecten om het samenleven tussen omwonenden, handelaars en mensen in de prostitutie te verbeteren, hulp aan nieuwkomers.

5.2 WELKE VRAAG WORDT BEHANDELD EN WAAROM DEZE KEUZE?

In dit verslag hebben we besloten om onze werkwijze voor te stellen: het straathoekwerk, of beter nog: het veldwerk, omdat mensen in de prostitutie niet alleen op straat actief zijn... Het buurtwerk heeft immers een scharnierfunctie bij "Espace P...".

Mensen in de prostitutie stellen zich zelden als dusdanig voor aan de maatschappelijke diensten uit angst om te worden veroordeeld, bedreigd of uit angst om het hoederecht over hun kinderen te verliezen. Vandaar de noodzaak om **het pad voor hen te effenen**.

De meeste prostituees zeggen ook dat ze er moeite mee hebben om hun behandelende arts of gynaecoloog te zeggen dat ze in de prostitutie zitten, uit angst dat deze laatste het beroepsgeheim zouden schenden of dat ze zouden worden veroordeeld. Als gevolg hiervan krijgen veel personen in de prostitutie onvoldoende informatie over of opvolging van hun gezondheid. In sommige gevallen is het zelfs al gebeurd dat een slecht geïnformeerde arts een soa-test weigert uit

te voeren omdat hij ten onrechte denkt dat dit niet nodig is of te vaak wordt uitgevoerd. Vandaar de noodzaak om ook artsen op de prostitutieplekken te laten komen en om na te denken over programma's voor gezondheidspromotie en om specifieke risico's te beperken.

Wij gaan meermaals per week naar verschillende prostitutieplaatsen om het opsporen van seksueel overdraagbare infecties en baarmoederhalskanker, het gebruik van condooms en glijmiddelen, het correct gebruik van de vaginale douche, het gebruik van anticonceptiemiddelen, te promoten. De gezondheid is onze toegangsdeur. Daarna leggen we al snel ons oor te luisteren...

De straat, maar ook de bar, de privéwoning, het café zijn de favoriete plaatsen waar we hen ontmoeten, naar hen luisteren, informatie uitwisselen en een **vertrouwensrelatie** opbouwen, wat onmisbaar is om op een doeltreffende manier aan gezondheidspromotie te doen en om, indien nodig, een hulpverleningsrelatie tot stand te brengen. **Nauwe contacten tot stand brengen en onderhouden met de prostituees is noodzakelijk voor al onze projecten, of het nu gaat om preventie, emancipatie of sociale integratie, omdat hiervoor de samenwerking en het vertrouwen van de verschillende betrokkenen nodig is.**

In dit kader hebben wij meestal een positief imago in het milieu. Contacten worden immers slechts zelden of tijdelijk geweigerd. Wij ontmoeten prostituees overdag, 's avonds en 's nachts in hun werkomgeving.

Tijdens deze ontmoetingen bezorgen wij hen informatie over seksueel overdraagbare infecties en de manieren waarop deze worden overgedragen, anticonceptie, gezinsplanning, cursussen zelfverdediging. Wij informeren hen ook over de mogelijkheid om zich gratis te laten inenten tegen hepatitis B door artsen met wie wij samenwerken, herinneren aan het belang om seksueel overdraagbare infecties en baarmoederhalskanker op te sporen en stellen een gratis gynaecologisch uitstrijkje voor. Wij delen ook materiaal uit, zoals sterifix-kits (voor gebruikers van drugs via injectie), sniffkits, condooms, glijmiddelen en informatiebrochures. Wij bespreken ook regelmatig de effecten van de verschillende drugs en de risico's die verbonden zijn aan het gebruik ervan. Wij bieden een luisterend oor en stellen sociale opvolging voor voor uiteenlopende individuele gevallen en verwijzen hen indien nodig door naar aangepaste diensten.

De rondes met de artsen in het kader van de campagne voor het opsporen van soa's, baarmoederhalskanker en de inenting tegen hepatitis B vormen zijn ook de gelegenheid om van gedachten te wisselen over de risico's die prostitutie inhoudt, om een vertrouwensrelatie op te bouwen en om soms zeer uiteenlopende vragen te behandelen. De meeste medische raadplegingen vinden plaats op de prostitutieplaatsen, maar tweemaal per week zijn er ook medische permanenties van één uur bij Espace P...

Het medische team bestaat altijd uit een arts en een maatschappelijk werker, soms bijgestaan door een tolk.

5.3 ONZE VASTSTELLINGEN OP HET TERREIN

De verschillende problemen waarmee we bij het straatwerk worden geconfronteerd, zijn:

- 1) financiële problemen;
- 2) Huisvestingsproblemen;
- 3) repressie door de politie;
- 4) administratieve en juridische problemen;
- 5) lichamelijke en geestelijke gezondheidsproblemen;
- 6) problemen in verband met de rechten van vreemdelingen;
- 7) problemen in verband met de mensenhandel.

Prostitués vormen een heterogene doelgroep die zeer kwetsbaar is op het vlak gezondheid (frequente economische armoede, blootstelling aan soa's, gemakkelijke toegang tot drugs, blootstelling aan geweld en uitbuiting, gebrek aan informatie over de gezondheidsrisico's verbonden aan hun beroep, migratie, mobiliteit, taalbarrière, ongeletterdheid,...) en die soms met zeer grote moeilijkheden te kampen heeft.

VELDWERK DAT IS AANGEPAST AAN DE MIGRANTEN

50% van de sekswerkers in Brussel is afkomstig uit Oost-Europa, slechts 12% heeft de Belgische nationaliteit. Momenteel richten wij ons in 7 talen tot ons publiek (Frans, Engels, Spaans, Italiaans, Duits, Bulgaars, Roemeens).

Migranten hebben moeilijker toegang tot gezondheidszorg, huisvesting, werk, verzorging, rechtspraak,...

- omwille van de taalbarrière
- omwille van de culturele verschillen
- omwille van hun illegaliteit, waardoor ze wantrouwig zijn en gedwongen worden buiten de gewone werkuren te werken
- omwille van hun grotere mobiliteit
- omwille van hun beperkte vrijheid
- omdat ze vaker worden uitgebuit

Aangezien ze voortdurend onderweg zijn in verschillende landen hebben ze de tijd niet om kennis te maken met of zich te wenden tot een sociale of medische dienst die hen doeltreffend zou kunnen informeren en helpen.

Preventie en gezondheid behoren niet tot hun belangrijkste bekommernissen, maar wel financiële en verblijfsproblemen en eventueel de angst voor poeiers of de politie.

Bijgevolg hebben ze behoefte aan volledig andere werkwijzen, strategieën en materialen die rekening houden met de taal- en cultuurverschillen, hun mobiliteit en eventuele ongeletterdheid.

Ze vormen een bijzonder kwetsbare belangrijke subgroep voor seksueel overdraagbare infecties en ongewenste zwangerschappen waarmee terdege rekening moet worden gehouden

DE PERMANENTIES BIJ ESPACE P..., EEN ONMISBARE AANVULLING OP HET VELDWERK

Op onze kantoren worden psycho-medisch-sociale permanenties gehouden. Onze kantoren in Brussel liggen midden in de salons en vitrines van de Noordwijk. Wij bieden ook meer dan één permanentie aan, omdat wij dagelijks worden gecontacteerd door en ontmoetingen hebben met de vrouwen uit de wijk. Wij bieden hen een onthaal waarin we met hen meelevend, een kop koffie aanbieden en de tijd nemen om met elkaar kennis te maken. **Het onthaal kan eenvoudigweg bestaan uit een "babbeltje" bij een kop koffie, maar het kan ook een gelegenheid zijn om vragen te stellen.** Ons buurtwerk bestaat uit het opbouwen van een empathische relatie, zonder enige verbintenis of enige verplichting. Hun contacten met de vereniging ontstaan door hun persoonlijke interesse om hun levensomstandigheden te verbeteren, omdat ze gezond willen blijven en vergen een persoonlijke inspanning, daar waar bij aanvang de vereniging het initiatief neemt.

Met het verstrijken van de jaren zien we dat mensen die in bestaansonzekerheid leven meer vragen stellen over psychologische gezondheid, de preventie van soa's en mentale gezondheid. Heel wat mensen verblijven hier illegaal of hebben problemen met hun papieren, waardoor hun integratie stroever verloopt. Migranten hebben dan weer de meeste problemen met de toegang tot de gezondheidszorg omdat ze afhankelijk zijn van de medische noodhulp die wordt verstrekt onder bepaalde voorwaarden – waaraan zelden wordt voldaan.

5.4 ENKELE CIJFERS

In 2013 heeft Espace P... **865 sekswerkers** opgevolgd, verdeeld over zes verschillende antennes in de Franse Gemeenschap (in Brussel, Luik, Namen, Bergen, Charleroi en Aarlen).

Voor deze 865 sekswerkers werden **1 812 medische contacten** georganiseerd in aanwezigheid van artsen met wie wij samenwerken.

72 % van de sekswerkers die wij in 2013 ontmoetten waren nieuwe contacten.

De meesten werden gevolgd op hun werkplek.

40 % werkte in een bar (in 2012: 42 %),

37 % privé (in 2012: 43 %),

14 % op straat (8 % in 2012) en

6 % achter een vitrine (in 2012: 7 %).

Verdeling volgens leeftijd

> 44 jaar: 9 %

35 - 44 jaar: 20 %

25 - 34 jaar: 45 %

< 25 jaar: 26 %

De jongste: 18 jaar

De oudste: 72 jaar

Verdeling volgens geslacht

Vrouwen: 98,5 %

Mannen: 1,5 %

Verdeling van de sekswerkers volgens nationaliteit

50 % van de sekswerkers in Brussel is afkomstig uit Oost-Europa.

Slechts 12 % van de sekswerkers in Brussel heeft de Belgische nationaliteit.

Hebben de sekswerkers een behandelende arts en een gynaecoloog?

Het percentage sekswerkers in Brussel zonder behandelende arts of gynaecoloog is hoger dan in de andere antennes: 71 %. Dit kan worden verklaard door een grotere migrantenpopulatie met een zeer klein medisch netwerk.

88 % heeft ofwel geen behandelende arts of is niet op de hoogte.

Wij hebben **88 %** van de sekswerkers die we hebben ontmoet, gevraagd of ze sociale zekerheid hadden: 52 % is niet in orde met de ziekenkas.

5.5 CONCLUSIE

Over het algemeen zijn de prostituees zich bewust van het belang van preventie en verkeren ze in goede gezondheid (Riziv-jaarverslag 2013). Gezondheidsproblemen komen het vaakst voor bij mensen die leven in bestaansonzekerheid, druggebruikers en migranten. Deze prostituees hebben vaak geen toegang tot de wettelijke, sociale en medische structuren en hebben bijgevolg moeilijker toegang tot de informatie die hun levensomstandigheden zou kunnen verbeteren, vandaar het belang om hen op te zoeken.

REFERENTIES

Jaarverslag 2013 – Verslag CGSA – Riziv-jaarverslag 2013

6. ZORGEN VOOR HET ZORGENDE: VOOR EEN PERMACULTUUR POLITIEK

FLORA VZW

Flora vzw^[18]
Vooruitgangsstraat 323/7
1030 Brussel
www.florainfo.be
Auteurs / contactpersonen:
Amélie Daems – ameliedaems@florainfo.be
Isolde Vandemoortele – isoldevandemoortele@florainfo.be

Solidair samenhuizen, groepsaankopen, collectieve spaar-initiatieven, zelforganisaties van crèches of naschoolse opvang, weggeefwinkels, ruil- en deelinitiatieven, gespreksgroepen, mamacafés,... De vraag 'wat is het specifieke aan een vrouwelijke aanpak van armoede?' beantwoorden we hier door het bestuderen van collectieve lokale strategieën van vrouwengroepen, waaronder alleenstaande moeders, die hun situatie trachten te verbeteren.

Onze tekst is gebaseerd op actieonderzoek, uitgevoerd samen met vrouwen die betrokken zijn in dergelijke praktijken^[19] en heeft drie doelstellingen:

1. Het aansnijden van een situatie van (maatschappelijke) kwetsbaarheid gekenmerkt door de variabele 'gender', namelijk eenouderschap door het belichten van collectieve vormen van ondersteuning opgezet door de betrokkenen zelf en die we 'collectieve initiatieven van onderuit' noemen;

[18] De vereniging heeft als doel, met uitsluiting van alle winstoogmerken, partnerschappen te bevorderen op lokaal, regionaal, federaal, Europees en mondiaal niveau tussen actoren die zich richten op laaggeschoolde vrouwen en mannen en/of vrouwen en mannen met een laag inkomen, teneinde gezamenlijke acties op te kunnen zetten die bijdragen tot de gelijkheid tussen mannen en vrouwen en mee te werken aan de co-constructie van een duurzame samenleving van uit het perspectief van gender mainstreaming, een solidaire economie en diversiteit.

[19] Dit werk is gebaseerd op twee actieonderzoeken geleid door Flora. 'Eenouderschap en armoede: het versterken van empowerment', gefinancierd door de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie Brussel in het kader van welzijn en 'Public Innovation through Complementary Cocreative Actions' (PICCA), gefinancierd door de Vlaamse Gemeenschap, Departement Economie, Wetenschap en Innovatie. Voor meer informatie, zie www.florainfo.be

2. Het bestuderen van dergelijke collectieve initiatieven van onderuit om daaruit hun karakteristieke eigenschappen af te leiden;
3. Het voorstellen van een piste voor overheidsbeleid die kan leiden tot het faciliteren en versterken van dergelijke initiatieven.

6.1 EENOUDERSCHAP: EEN ARMOEDEBENADERING VAN EEN BEPAALD 'GENRE'

De gelijkstelling 'eenouderschap = armoede' beheerst vandaag elk armoedebestudering in België en Europa. In Brussel is een op vier gezinnen een eenoudergezin^[20] en hun aantal neemt nog toe. In de statistieken zien we dat de categorie 'eenoudergezin' een grote variatie aan familiale situaties dekt, die bovendien wisselend van aard zijn en op heel diverse manieren worden beleefd. Het eenoudergezin laat zich niet beschrijven als een type van gezin maar eerder als diverse toestanden, waaraan elk gezin met kinderen, gedurende korte of langere perioden, kan zijn blootgesteld^[21]. De grote tendensen zijn echter duidelijk: bij 85 procent van de eenoudergezinnen staat een vrouw aan het hoofd^[22]. Over het algemeen brengt een overgang naar een leven als alleenstaande ouder precieze levensomstandigheden met zich mee^[23]. Nog meer dan de vermindering van het gezinsinkomen wordt de kwetsbaarheid van eenoudergezinnen vergroot door de hoge drempel voor alleenstaande ouders, en dan vooral voor moeders, tot de arbeidsmarkt en op de arbeidsmarkt, tot jobs waarvan het loon hen boven de armoedegrens houdt.

[20] T. Lemaigre en M. Wagener (coord). (2013) *Eenoudergezinnen in Brussel. Status quaestionis in perspectief*. Technisch platform eenoudergezinnen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

[21] M.T. Letablier (2011), La monoparentalité aujourd'hui, continuités et changements in *Monoparentalité, homoparentalité, transparentalité en France et en Italie, défis et nouvelles exigences*, E. Ruspini Ed, pp. 33 – 68.

[22] T. Lemaigre en M. Wagener (coord). (2013) *Eenoudergezinnen in Brussel. Status quaestionis in perspectief*. Technisch platform eenoudergezinnen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

[23] Ibidem.

In dit artikel bekijken we de probleemstelling vanuit een andere invalshoek, namelijk vertrekkende vanuit volgende hypothese: opdat de alleenstaande moeders – en vaders – de greep op hun eigen situatie en hun plaats in de samenleving kunnen behouden of hervinden, moeten ze de mogelijkheid hebben om rondom zich een ondersteunend kader te vervaardigen. Een weefsel van zowel institutionele, professionele als informele ondersteuning dat deze ouders een zekere manoeuvreerruimte biedt.

We verdedigen hier het idee dat het opnemen van engagementen in praktijken van zelforganisatie zou moeten erkend worden als onderdeel van dat noodzakelijke ondersteunende weefsel. En het zou om die reden moeten toegelaten en gestimuleerd worden. Bovendien kunnen deze collectieve praktijken gezien worden als een inspiratiebron voor beleidsvoerders en welzijnswerkers aangezien de vrouwen al doende werkwijzen ontwikkelen die rekening houden met hun specifieke uitdagingen en hulpmiddelen (op vlak van uurregeling, aanwezigheid van kinderen, beschikbare energie, wensen, kennis en kennis van aanpak, aanwezige competenties, financiële middelen...). Het observeren van hun werkwijzen kan leiden tot bruikbare instrumenten voor alle groepen, mannen en vrouwen, met of zonder gezin ten laste.

De reden waarom het, volgens ons, interessant is om vanuit een genderperspectief naar armoede te kijken en dit te doen vanuit de invalshoek van eenouderschap is het volgende: het toewerken naar het opnieuw verbinden van verschillende werelden en de vragen die de huidige organisaties van het systeem scheidt (de wereld van het onderwijs, de fysieke en psychische gezondheid, de wereld van de vrije tijd, arbeid en opleiding enzovoort) en het (opnieuw) verbinden van actoren met op het eerste zich uiteenlopende belangen (gezinnen, overheid en markt) zorgt uiteindelijk voor een samenleving die in staat is zichzelf heruit te vinden om crisissen te boven te komen. Dat is uiteindelijk wat de ouders die we tegenkomen doen in hun dagelijks leven. De genderbenadering leidt ons tot een bijzondere benadering van armoede door te wijzen op specifieke manieren om weerstand te bieden.

6.2 COLLECTIEVE INITIATIEVEN VAN ONDERUIT: ENKELE KENMERKEN

*In het begin was er een moeder met **partner en twee kinderen**, die **opnieuw was gestart met het volgen van een opleiding**, namelijk in het 'Centre Bruxellois d'Action Interculturelle'. Op het moment dat haar kinderen naar een lagere school in Laken gingen, zocht ze contact met de andere ouders. En ze ging daarin verder dan het oudercomité of het praatje aan de schoolpoort; ze startte met enkele activiteiten. Met instemming van de directeur organiseerde ze een Pakistaans ontbijt op school. Na die eerste activiteit volgde een andere, en stilaan vormde zich een rode draad. Meerdere moeders hadden bijvoorbeeld zoals zichzelf moeite om hun kinderen, die school lopen in het Nederlands, te helpen daar ze zelf die taal niet beheersen. Het merendeel van deze vrouwen zijn migrant of hebben een migratieachtergrond en spreken thuis, naast Frans, hun eigen moedertaal. En de ondersteuning rond onderwijs of naschoolse activiteiten in de wijk zijn ofwel te duur, ofwel volzet, of beantwoorden niet aan de noden. De groep nam dus zelf het initiatief en kreeg hierbij ondersteuning van een vzw waar één van de vrouwen contact mee had en die een lokaal voor hun bijeenkomsten ter beschikking stelde. Nadat ze enkele goedkope culturele uitstappen naar Vlaanderen hadden georganiseerd, gingen ze op zoek naar een plaats, een leraar en een aanpak, en richtten ze een huiswerkschooltje op. Terwijl de kinderen hun huiswerk maakten, leerden de vrouwen mekaar beter kennen, kwamen nog meer gemeenschappelijke noden naar boven, en kregen ze stilaan zin om meer te doen. De groep startte met acties met betrekking tot opleiding en integratie in Brussel enzovoort. De groep vormt zich rond een kern van een viertal vrouwen en kent een gevarieerde samenstelling. Er zijn meerdere alleenstaande moeders bij betrokken, maar hun deelname hangt af van de mogelijkheden en omstandigheden van het moment. Er zijn een heleboel hulpbronnen, voornamelijk financieel, waar ze geen gebruik van maken. Dit zorgt ervoor dat ze hun broodnodige bewegingsvrijheid kunnen behouden en tegelijkertijd maakt het de acties die ze opzetten arbeidsintensief en fragiel.*

In tegenstelling tot bepaalde actuele logica's van de sociale activeringsstaat (professionalisering, vermarkting, het persoonlijk verantwoordelijk stellen van individuen voor hun situatie, het contractueel maken van sociale hulp en de zoektocht naar autonomie), worden collectieve initiatieven zoals bovenstaande vaak gedragen door vrijwillig engagement en ontwikkelen ze zich vaak in de marge van betaalde arbeid. Deze initiatieven vergen eveneens de inzet van tijd en arbeid, en ze dragen bij tot een andere vorm van economie. Het gaat om een economie die gebaseerd is op uitwisseling, onderlinge afhankelijkheid, plezier en versterking van aanwezige hulpbronnen (van mensen zowel als van de wijk), meer dan op de productie van toegevoegde financiële waarde. Deze initiatieven zijn niet 'gericht op' kwetsbare

6.3 LEIDRAAD VOOR BELEID: HET GEBUIK VAN DE GRONDREGELS VAN PERMACULTUUR ^[24]

We verduidelijken ons voorstel: het is niet enkel om de kwetsbaarheid van bepaalde groepen (met name alleenstaande moeders) dat de overheid op dit soort initiatieven moet reageren. Het gaat ook over de kwetsbaarheid van wat ze collectief opzetten en waaraan ze deelnemen om hun leefomstandigheden te verbeteren en om uit de kwetsbaarheid te geraken.

Permacultuur – samenvoeging van ‘permanent’ en ‘cultuur’ – is ontstaan in ecologische middelen en vanuit de natuurwetenschappen. Haar principes bieden een waardevolle inspiratiebron voor het ontwerp van overheidsbeleid op vlak van armoedebestrijding. Bij permacultuur wordt de wereld gezien als een verstrengd, inter-afhankelijk complex systeem. Elk aspect van het systeem is zo ontworpen dat het een maximum aan vruchtbare relaties kan onderhouden met de andere elementen, en dat alles met een minimum aan energieverstrijping. Het gaat erom aan de hand van een goed doordacht design en met een veelheid aan onderlinge verbanden de productieve effecten te maximaliseren, vertrekkende vanuit in de directe omgeving aanwezige hulpbronnen. Diversiteit (in termen van competenties, bijzonderheden en invloeden) is alom aanwezig en noodzakelijk. In een tuin die ontwikkeld en bewerkt wordt volgens de principes van de permacultuur, wordt elke essentiële functie tegelijk gedragen door diverse elementen, en elke element vervult ook verschillende functies. Bij permacultuur is het dankzij deze grensgebieden (op de grenzen, in de marges) dat samenwerkingsverbanden vermeerderen en dat de evolutie versnelt. Het is dus van belang deze “grensgebieden”, deze kruispunten te vermeerderen, want het zijn deze plaatsen van interactie die de grootste diversiteit bevatten en dus ook de grootste rijkdom ^[25]. De observatie van systemen en de notie ‘zorg’ vormen het hart van het permacultuur-denken en praktijken. Een politieke vertaling ervan vinden we in twee principes, namelijk beschikbaarheid en complementariteit waarmee diverse toepassingen van concrete publieke actie kan ontwikkeld worden.

6.3.1 HET CREËREN EN BEHOUDEN VAN BESCHIKBAARHEID

De huidige organisatie van wat we tot het publieke goed rekenen vermindert drastisch de ruimte van de mogelijkheden. De ruimten en tijd die overblijven voor het spontane publieke of collectieve gebruik ervan zijn steeds meer beperkt en/of gecontroleerd door reglementeringen en verzadigd door normen en doelstellingen. Het onderzoek naar

de levensdomeinen van alleenstaande moeders is daarvan een extreme uiting: in het dagelijks leven doorkruisen ze diverse ruimten-tijden die direct gelieerd zijn aan een noodzaak, een opgelegd doel. Het lijkt ons dan ook van belang om dit principe van beschikbaarheid beleidsmatig te herdenken in functie van ‘beschikbaarheid’, het ‘ter beschikking stellen’ van ruimte en tijd voor ontmoeting en cocreatie. Alleen zo kan het gebruik van ruimten voor informele collectieve initiatieven gebaseerd zijn op verantwoordelijkheid en wederzijds vertrouwen ^[26]. Preciezer gesteld moet het beleid *gevoelig zijn voor beschikbaarheid*, daar het er niet om gaat nieuwe reglementeringen, programma’s en voorgestructureerde ruimten of momenten toe te voegen aan het al verzadigde aanbod.

6.3.2 HET STIMULEREN VAN COMPLEMENTARITEIT

We beschreven reeds in voorgaande dat een sterk (institutioneel, informeel en privaat) weefsel een voorwaarde is voor het opbloeien van personen en het ontstaan van collectiviteiten die een belangrijke rol kunnen spelen in armoedebestrijding. In permacultuur berust het begunstigen van deze gevarieerde vormen van wederzijdse ondersteuning tussen subsystemen op een rationele berekening: het laat een optimaal gebruik van de op het territorium beschikbare middelen toe. Het gaat er dus zeker niet om de verantwoordelijkheid voor de strijd tegen armoede en sociale ongelijkheid over te laten aan de burgers zelf. Het gaat erom de fronten van deze strijd te vermeerderen en om te aanvaarden dat ook wat betreft de werking van het huidige systeem bepaalde ‘veldslagen’ geleverd moeten worden. De collectieve initiatieven van onderuit kunnen complementair zijn aan institutionele sociale hulp op voorwaarde dat er beleidsmatige ondersteuning voor is en dat ze gepaard gaan met een verandering in de logica en werkwijzen van de sociale activeringsstaat ^[27].

Om deze veranderingen te realiseren, is er nood aan publieke en politieke ruimte waarin nieuwe initiatieven kunnen ontstaan. Het gaat eigenlijk niet om één ruimte maar om een veelheid aan ruimten, cocreatief uitgebouwd met de overheid ^[28], waar de belangrijkste betrokkenen de thema’s die hen bezig houden op tafel kunnen leggen en voorstellen kunnen doen in lijn met wat voor hen van belang is. Tot slot van dit artikel werken we één type van ruimte nader uit en maken daarbij gebruik van een concept ontleend aan de innovatiesociologie: het ‘hybride forum’.

[24] Deze afbeelding is de kaart van een tuin getekend door Bill Mollison, Australisch ecologist die aan de basis ligt van permacultuur.

[25] Fremaux, I. (2014). Permaculture. In: *Truth is concrete, a handbook for artistic strategies in real politics*. Stenberg Press, Berlin.

[26] C. Petcou, D. Petrescu (2011) *Agir l'espace, notes transversales, observations de terrain et questions concrètes pour chacun de nous* - Inter: art actuel, Numéro 108, printemps 2011, p. 2-7

[27] Daniëlle Dierckx, Stijn Oosterlynck (2012), *Armoede en sociale uitsluiting - jaarboek 2012*, Leuven / Den Haag, Acco uitgeverij.

[28] Q. Mortier (2013), *Innovation, innovation sociale et innovation sociétale, du rôle des parties surprises*, Analyse SAW-B – ES et enjeux de sociétés, online via: http://www.saw-b.be/spip/IMG/pdf/a1309_sens_mesurer_social.pdf

6.4 HYBRIDE FORA ALS BELEIDSINSTRUMENT IN DE STRIJD TEGEN ARMOEDE

Zoals het praktijkverhaal aantoont, staat of valt een initiatief met de verbanden waarvan de groep gebruik kan maken en de hulpbronnen waarop hij kan rekenen. Men kan goede ideeën hebben maar misschien vindt men geen plek of weet men niet hoe of waar te beginnen. Het geplande initiatief kan bemoedigend zijn, maar de paperassen en reglementeringen ontmoedigend... De actieonderzoeken die we voerden, tonen aan dat om collectieve initiatieven van onderuit te faciliteren, er gewerkt moet worden aan het versterken en verbinden van individuen, ideeën, informatie, praktijken en systemen in alle mogelijke richtingen. Een mogelijke concrete piste daartoe is het beschikbaar maken van plaatsen die het ontwikkelen van collectieve experimenten van onderuit bevorderen. Het gaat om plaatsen die ontsnappen aan strakke institutionele regels en die kruispunten vormen van private, informele en officiële hulpbronnen aanwezig in de buurt of de ruimere omgeving. Door de keuze van dagindeling en locatie, door het afstemmen van de werking op de aanwezigheid van kinderen, door het toepassen van meer flexibele werkwijzen en door de manier van communiceren, maken dergelijke plaatsen het mogelijk om kwetsbare groepen, en met name alleenstaande ouders, te betrekken. Plaatsen waar permacultuur-politiek ontstaat en groeit.

De notie 'hybride forum', ontwikkeld door innovatiesocioloog Michel Callon^[29], opent hiertoe een piste. Michel Callon kent verschillende functies toe aan hybride fora: het gaat om 'samengestelde ruimten' die experts, professionals en burgers samenbrengen rond socio-technische kwesties. De functies die hij vernoemt zijn: het identificeren van betrokkenen en hun problemen; de betrokkenen toelaten de kwesties die hen bezighouden, uit te drukken; het samenbrengen van gegevens en het starten van onderzoek; de verkenning van oplossingen faciliteren door een proces van 'trial and error'. We voegen er zelf nog een politieke functie aan toe: het her-oriënteren van lokale en bovenlokale institutionele logica's. Ons onderzoek toont aan dat het concept van hybride fora concreet vertaald kan worden in fysieke plaatsen die verbindingen kunnen stimuleren tussen een variatie aan personen en hulpmiddelen rond thema's gelieerd aan kwetsbare leefomstandigheden. Het gaat om fysieke plaatsen die samenhangen met reële momenten, en die de principes van 'beschikbaarheid' en 'complementariteit' concreet maken. Deze plaatsen kunnen als ruimten en momenten van collaboratief actieonderzoek worden beschouwd.

De ontwikkeling en de werking van deze hybride fora hangt uiteraard af van de context waarin ze zijn ingebed. Rijk aan potentieel zijn plekken waar men in afwachting van reconversie diverse projecten opzet, en die uitermate geschikt zijn voor collectieve experimenten. Het hangt van de bereidheid van het beleid en andere actoren af of nieuwe plaatsen kunnen worden vrijgegeven voor (tijdelijke)

bezetting van leegstaande ruimten. Er bestaan al een reeks plaatsen die de functie van hybride ruimte invullen, en die daarin zouden moeten worden versterkt: buurthuizen, sociale centra, cultuurcentra.

Een mogelijkheid zou zijn dat deze functies worden geïntegreerd binnen bestaande instellingen. Vooral voor alleenstaande moeders, waarvan de dag al een aaneenschakeling is van een reeks verplichte passages, langs crèches, scholen, administraties, winkels,... zou de functie van hybride fora 'ter plaatse' moeten worden ontwikkeld. De uitdaging bestaat erin (te werken aan hybride fora door) middelen te mobiliseren die een grote vrijheid en flexibiliteit. De uitdaging bestaat er dan in om binnen instellingen – naast hun 'erkende' functie – ook ruimte 'beschikbaar' te maken voor innovatie en experiment. Je kan de vergelijking maken met bedrijven waarin naast een productieafdeling ook een afdeling is voor 'onderzoek en ontwikkeling'. Beide worden niet met dezelfde performantiecriteriën beoordeeld. De afdeling 'onderzoek en ontwikkeling' laat toe dat de productie zich kan aanpassen aan wijzigende omstandigheden of markten. De opkomende ruil- en deeleconomie kan hier fundamenteel zijn. Daarin wordt de interafhankelijkheid immers tot principe van economisch handelen verheven, in plaats van concurrentie en competitie.

De praktische uitwerking van hybride fora voor alleenstaande ouders moet verder worden onderzocht, en collaboratief onderzoek lijkt daartoe het instrument bij uitstek. Collaboratief actieonderzoek heeft immers sociale verandering als doel en verzamelt kennis al doende, samen met de betrokken groepen. Collaboratief actieonderzoek creëert als het ware zelf hybride fora, omgevingen waarin inzicht in de ontwikkeling van collectieve initiatieven van onderuit in kan ontstaan zodat hun groei kan worden gestimuleerd.

[29] Ibidem.

7. MAATSCHAPPELIJKE DIENSTVERLENING: DE KWALITEIT VAN DE TEWERKSTELLING ONDERZOCHT VOLGENS LOON EN GESLACHT

BRUSSELS OBSERVATORIUM VOOR DE WERKGELEGENHEID (ACTIRIS)

Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid
De Brouckèreplein 12
1000 Brussel
studies@actiris.be
Auteur/contactpersoon:
Véronique Clette

Deze tekst handelt over de **kwaliteit van de tewerkstelling** in de zeer vervrouwelijkte sector van de maatschappelijke dienstverlening in Brussel op basis van de loonvoorwaarden. Dit loonaspect is cruciaal voor een sector die momenteel vreesd voor zijn toekomst, met name op financieel vlak, naar aanleiding van de overdracht van bevoegdheden^[30]. Deze sector wordt bovendien ondersteund door een verenigingsleven dat, door de bezuinigingsmaatregelen, financieel reeds fel verzwakt voor de dag komt^[31]. Sommige activiteiten worden er overigens uitgevoerd in afwachting van een professionele erkenning, wat leidt tot situaties van grote onzekerheid op het vlak van inkomen^[32].

Het loonaspect roept verschillende vragen op, met name die van de manier waarop het werk wordt erkend, gekwalificeerd en gevaloriseerd. In dit opzicht is de sector van de maatschappelijke dienstverlening bijzonder: er botsen immers tegenstrijdige erkenningslogica's. De confrontatie tussen de kennis gevalideerd door de onderwijstrajecten en de legitieme kennis via militantisme is hiervan een voorbeeld.

De aandacht op het salaris vestigen is dus een manier om interesse te tonen in de kwalificatietypes die binnen de sector worden gevaloriseerd, in de verschillende hiërarchieën die er bestaan.

Het kwalificatie- en dekwalificatieproces gaan immers hand in hand. In een sector waarin verschillende beroepen die door laaggeschoolde vrouwen worden uitgeoefend (gezinshulp, kinderopvang, thuisopvang, enz.) gebeurt de kwalificatie van het werk via een oordeel over de kennis die als niet behorend tot de werksfeer wordt beschouwd.

Hoewel deze beroepen een uitweg bieden aan laaggeschoolden, ligt hun inzet veeleer op het vlak van de progressiemogelijkheden in de loop van de loopbaan. Zoals Louis-Marie Barnier benadrukt: "de vaardigheden die vrouwen hebben verworven op het werk in beroepen die tot de huiselijke sfeer behoren worden niet gevaloriseerd omdat ze niet behoren tot een beroep dat is gestructureerd rond een hoeveelheid kennis"^[33]. De mogelijkheid van een cumulatieve vaardigheid die wordt verworven op het werk is niet erkend, waardoor deze niet kan uitgroeien tot de motor voor een professionele evolutie voor deze vrouwen. Hoewel het statuut van de gezinshulp is verbeterd dankzij de voortgezette opleiding en de historische overgang naar het bedieningsstatuut, moeten we toch melden dat onthaalmoeders of ziekenoppassers hun activiteiten uitvoeren onder een heel precair statuut.

Eenzijds maakt onze analyse gewag van de loondrempels en loonniveaus in de maatschappelijke dienstverlening, rekening houdende met het relatieve belang van de deeltijdse arbeid in deze sector, en anderzijds tracht ze verduidelijking te geven over de kwalificaties die de sector organiseren. Natuurlijk moet met de niveaus en types van de diploma's rekening worden gehouden bij de evaluatie, de differentiatie en de hiërarchische indeling van de vereiste kwalificaties en bij het verklaren van de loonniveaus, net als met de anciënniteitsjaren^[34]. Er spelen

[30] Zie hieromtrent Winkel J., "Non-marchand: en attendant les élections et la régionalisation..." in *Alteréchos*, nr. 380, 30 april 2014.

[31] In het kader van de economische crisis, volgens de vierde barometer van het verenigingsleven, uitgevoerd door Ipsos in opdracht van de Koning Boudewijnstichting (2013), zou de financiële situatie van de Belgische verenigingen erop achteruitgaan als gevolg van een daling van de subsidies (voornamelijk niet-permanente subsidies via projectoproepen). De waargenomen gevolgen zijn dat met name vaker toevlucht wordt gezocht tot vrijwilligerswerk en ontslagen.

[32] We denken hierbij aan aangesloten onthaalmoeders die nog steeds niet over een bezoldigd statuut beschikken.

[33] Barnier L-M., "L'expérience professionnelle au prisme du rapport de genre" in *Cahiers de la recherche sur l'éducation et les savoirs*, nr. 6, 2007

[34] Wij verwijzen hier naar de definitie die Estéban Martinez geeft aan het begrip kwalificatie: "De verbinding van kwaliteiten die worden verondersteld te zijn verworven door de personen met de kwaliteiten die worden verondersteld vereist te zijn voor de banen, om te komen tot beroepsclassificaties, loonroosters..." Zie het verslag van de halve bezinningsdag "Du travail non qualifié à la qualification: apport du SFMQ?", donderdag 13 maart 2014, een dag georganiseerd door de commission Consultative Formation Emploi Enseignement (CCFEE).

echter ook andere criteria mee die niet noodzakelijk tot uiting komen via de sectorale functieclassificaties. Dit is het geval voor de leeftijd, het geslacht, de vroegere ervaringen en alle andere criteria die verband houden met de evaluaties van min of meer grote prestaties^[35].

De kwaliteit van het werk, die door het loon wordt uitgedrukt, is dus niet alleen een manier om de tevredenheid van de werknemer te evalueren. Ze geeft in de eerste plaats een beeld van de manieren waarop de werkactiviteiten daadwerkelijk worden erkend.

7.1 OVER WELKE MAATSCHAPPELIJKE DIENSTVERLENING HEBBEN WE HET?

Wat we verstaan onder “maatschappelijke dienstverlening” moet op verschillende manieren worden geïnterpreteerd naargelang de klasseringslogica waarnaar wordt verwezen (de politieke bevoegdheidsdomeinen, de onderwijstrajecten, de paritaire comités, enz.).

De maatschappelijke dienstverlening wordt hier gedefinieerd door de NACE-code^[36] van de bedrijven. Het betreft activiteiten die overeenstemmen met de personaliseerbare materies die doorgaans worden toegewezen aan de Gemeenschappen (bijstand aan personen met een handicap, het beleid inzake maatschappelijke hulp, het beleid voor de derde leeftijd, de opvang en de integratie van migranten). Sommige diensten voor ambulante zorgen (diensten voor geestelijke gezondheidszorg, hulpdiensten voor drugsverslaafden, enz.) behoren tot de maatschappelijke dienstverlening, in tegenstelling tot ziekenhuiszorgen, die er niet toe behoren. Socioprofessionele inschakeling (OSPI)^[37]

en “missions locales”) behoort ook tot de sector van de maatschappelijke dienstverlening, net zoals een beperkt aantal activiteiten die ook onder het paritair comité van de socioculturele sector vallen (voornamelijk organisaties voor ontwikkelingssamenwerking). Voor het vervolg van deze publicatieonthouden we dat de sector in twee takken kan worden onderverdeeld: de medisch maatschappelijke dienstverlening **met huisvesting** en de maatschappelijke dienstverlening **zonder huisvesting**, die op hun beurt nog worden onderverdeeld in subsectoren (zie bijlage III).

De structurele financiering van de activiteiten die tot deze sector behoren gebeurt door de gemeenschappen (voornamelijk de Franse gemeenschapscommissie voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest), maar ook door de federale regering, zoals in het geval van de opvangstructuren voor ouderen^[38]. De tewerkstelling in deze sector wordt eveneens gefinancierd via banen die worden gesubsidieerd door de gewesten in het kader van de tewerkstellingsprogramma's (geco's, DSP, enz.).

De Brusselse werknemers die actief zijn in de maatschappelijke dienstverlening worden verdeeld over zes subsectoren.

Op 31 december 2010 telde de sector van de maatschappelijke dienstverlening 14 545 Brusselse werknemers^[41]. De helft is tewerkgesteld in de subsector van de sociale interventie die een grote verscheidenheid aan activiteiten omvat (zie bijlage III). De classificatie van de overige activiteiten verloopt volgens een logica die lange tijd aan de basis lag van de ontwikkeling van de sector: de activiteiten worden onderscheiden naargelang de doelgroep waarvoor ze zijn bedoeld. Vandaag lijkt deze classificatie te botsen met een evolutie van de interventiemodaliteiten van de sector van de maatschappelijke dienstverlening die zich toespitst op problemen en niet langer uitsluitend op doelgroepen (advies voor huishoudkunde, advies voor duurzame ontwikkeling, activiteiten in de wijken, enz.).

Tabel 1: Aantal Brusselse werknemers per subsector van de maatschappelijke dienstverlening, december 2010

Maatschappelijke dienstverlening met huisvesting				Maatschappelijke dienstverlening zonder huisvesting		Totaal maatsch. dienstver.
ROB ^[38]	RVT ^[39]	Bijstand aan personen met een handicap	Jeugdbijstand en opvang van volwassenen	Gezins hulp	Sociale interventie	
3 552	135	774	1 006	1 571	7 508	14 545
24 %	1 %	5 %	7 %	11 %	52 %	100 %

Bron: Kruispuntbank van de sociale zekerheid (KSZ), webtoepassing (globale cijfers)

[35] Voor een grondige bespreking van de begrippen vaardigheid, prestatie, geschiktheid, zie Stroobants M., *Savoir-Faire et compétences au travail. Une sociologie de la fabrication des aptitudes*, Brussel, Editions de l'ULB, 1993.

[36] De Europese nomenclatuur van de economische activiteiten (NACE-bel 2008).

[37] Organisaties voor socioprofessionele inschakeling.

[38] We merken op dat de bevoegdheid van de rusthuizen gedeeltelijk wordt gecommunautariseerd in het kader van de 6de staatshervorming.

[39] Rustoord voor bejaarden

[40] Rust en verzorgingstehuis We merken hierbij op dat deze opdeling ROB/RVT relatief kunstmatig is in de zin dat de meerderheid van de instellingen voor bejaarden in het Brussels Gewest zowel ROB als RVT zijn.

[41] Voor toelichting over de bronnen en de methodologie, zie bijlage I.

7.2 EEN VERVROUWELIJKTE SECTOR MET VEEL DEELTIJDSE BANEN

In elke analyse van de inkomensverdelingen moeten twee variabelen worden opgenomen: het geslacht en, wat er vaak mee is verbonden, de kenmerken van de arbeids-overeenkomsten (duur, werktijd). De verdere analyse van hun combinatie, gekoppeld aan de lonen, resulteert in, zoals we verder zullen zien, relatieve (de)kwalificatieprocessen. Vrouwen vertegenwoordigen 73 % van de werknemers in de maatschappelijke dienstverlening, maar er moet worden benadrukt dat de vervrouwelijking sterk varieert van de ene subsector tot de andere. Binnen de maatschappelijke dienstverlening is maatschappelijke interventie de meest gemengde subsector, met 62 % vrouwen, gevolgd door jeugdbijstand en de opvang van volwassenen (68 % vrouwen) en bijstand aan personen met een handicap (75 %). De drie overige subsectoren – die van de gezinshulp, de ROB's en de RVT's – zijn op hun beurt sterk vervrouwelijkt, aangezien ze respectievelijk 94 %, 83 % en 94 % vrouwelijke werknemers tellen.

Hoewel arbeidsovereenkomsten van onbepaalde duur in de maatschappelijke dienstverlening relatief vaak voorkomen (87 % OOD's in de maatschappelijke dienstverlening met huisvesting en 84 % in de maatschappelijke dienstverlening zonder huisvesting), is de werktijd wel gefragmenteerder: in de sector van de maatschappelijke dienstverlening is 42 % van de banen deeltijds, daar waar het Brusselse gemiddelde over alle sectoren 28 % bedraagt. In de medisch-maatschappelijke sectoren met huisvesting zijn de deeltijdse banen voor mannen en vrouwen niet zo verschillend (48 % van de vrouwen werkt deeltijds, tegen 33 % van de mannen). We kunnen er gemakkelijk van uitgaan dat deeltijdse arbeid een regulerende rol vervult die de organisatie van het werk in cycli vereenvoudigt. In de sectoren zonder huisvesting (en, eigenaardig genoeg, ook in de sector met huisvesting van de jeugdbijstand en de opvang van volwassenen), is deeltijdse arbeid dan weer een vooral vrouwelijke aangelegenheid, die relatief marginaal blijft bij mannen (gemiddeld 49 % van de vrouwen werkt er deeltijds, tegenover 19 % van de mannen). Met andere woorden, daar waar deeltijdse arbeid niet lijkt voort te komen uit de vereisten van een arbeidsorganisatie, is het vooral een vrouwelijke aangelegenheid.

7.3 ANALYSE VAN DE INKOMENSVERDELINGEN (GEMIDDELD BRUTODAGLOON ^[42])

Wij kunnen nu een analyse van de inkomensverdelingen binnen de sector voorstellen.

De sector van de maatschappelijke dienstverlening **zonder huisvesting** (gezinshulp en maatschappelijke interventie, zie bijlage 1), en in het bijzonder in de subsector van de sociale interventie, wordt gekenmerkt door een zeer hoog percentage lage lonen (24 % tegenover 8 % van de hele Brusselse loontrekkende bevolking). De subsector van de gezinshulp vertoont een relatief laag percentage "lage lonen"; maar toch bevindt driekwart van de loontrekkenden zich onder de symbolische drempel van € 100/dag.

De sector van de medisch-maatschappelijke dienstverlening **met huisvesting** van zijn kant onderscheidt zich doordat de meeste werknemers zich in de tussenklassen bevinden (met lonen tussen € 100 en € 149/dag). De sector van de bijstand aan personen met een handicap vertoont de meest gunstige inkomensverdeling. De helft van de loontrekkenden krijgt er een loon van meer dan € 122/dag. Dit is ongetwijfeld de subsector met de grootste verscheidenheid aan functies en een hoog percentage erkende specialisaties (logopedist, kinesitherapeut, gediplomeerd psychiatrisch verpleegkundige, psycholoog, enz.).

[42] Gemiddeld dagloon: dit wordt berekend op basis van de aangegeven vergoedingen tijdens een kwartaal. Het betreft een dagelijks brutoloon voor een voltijds gepresteerde dag. Voor een deeltijdse werknemer stemt het dagloon overeen met het theoretische loon van een voltijds gepresteerde dag. De loongegevens zijn afkomstig van de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid.

[43] Het bedrag van € 72/dag komt overeen met het gewaarborgd gemiddeld minimum maandinkomen (GGMMI) berekend op basis van het gewaarborgde maandelijks forfait dat € 1.559,38 bedraagt. De bepaling van de vergoeding van een werkdag op basis van het maandelijks forfait, komt overeen met de volgende formule: maandelijks forfaitaire vergoeding x 0,2307 gedeeld door 5. Voor een beter begrip van het "gemiddeld dagloon" en het begrip "lage lonen", zie Bijlage II.

Tabel 2: aandeel lage lonen (\leq € 72/dag)^[43] en lonen hoger dan € 150/dag in de subsectoren van de maatschappelijke dienstverlening, Brusselse werknemers, december 2010.

Aandeel dagloon	Maatschappelijke dienstverlening met huisvesting				Maatschappelijke dienstverlening zonder huisvesting		Totaal voor alle Brusselse WN's
	ROB	RVT	Bijstand aan personen met een handicap	Jeugdbijstand en opvang van volwassenen	Gezinshulp	Sociale interventie	
\leq 72 €	2 %	2 %	2 %	2 %	7 %	24 %	8 %
> 150 €	9 %	16 %	27 %	19 %	2 %	9 %	22 %

Bronnen: KSZ, webtoepassing, berekening Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid

7.3.1 DE ROL VAN DE SECTORALE REGELINGEN

De sectorale regelingen verlopen anders naargelang de subsectoren en kunnen deels een verklaring zijn voor de inkomensongelijkheid tussen de sectoren met en zonder huisvesting. De activiteiten die worden uitgeoefend in de instellingen met atypische uurregelingen worden op loonvlak beloond (overloon). De subsector **met** huisvesting functioneert bovendien volledig dankzij een structurele financiering die wordt bepaald naargelang de vereiste omkaderingsnormen – en met name gedefinieerd in termen van uurstelsels. Zo steunt deze laatste subsector van zijn kant op veel nauwere verbanden tussen het diploma, de functie en het loonstatuut. Als gevolg van de non-profitakkoorden zijn de beroepen uit de sector van de opvang en de opvoeding versterkt: net zoals in de subsector van de gezondheid, zijn de functies uiteenlopend en stemmen ze overeen met bepaalde statuten, diplomaniveaus, opleidingen en barema's die volledig worden gedekt door structurele subsidies.

Sommige activiteiten van de subsector van de sociale interventie steunen dan weer uitsluitend op subsidies per project, die veel meer onderhevig zijn aan de conjunctuur en dus minder geschikt zijn om volledige arbeidstijden te garanderen. Deze laatste subsector wordt bovendien gedekt door twee paritaire comités die gepaard gaan met zeer lage lonen (die voor bedrijven voor aangepast werk en die voor de dienstencheques) en waartoe overigens de subsector van de niet-gouvernementele organisaties behoort, die, op zijn beurt, over geen enkel baremarooster beschikt om het bestaan van een onderhandeld loon te garanderen.

7.3.2 DE KWALIFICATIES: VERRASSELENDE VERSCHILLEN OP HET VLAK VAN ERKENNING

Hoewel de lonen in de maatschappelijke dienstverlening zonder huisvesting zeer laag zijn in vergelijking met de subsectoren met huisvesting, stellen we nochtans vast dat de kwalificatieprofielen van de werknemers er vergelijkbaar zijn: binnen deze twee sectoren beschikken 42 % van de werknemers over een diploma van het hoger onderwijs. Bovendien telt de maatschappelijke dienstverlening zonder huisvesting, ondanks zijn lagere loonniveaus, een groter percentage arbeidsplaatsen met hoge kwalificatie (52 % tegen 37 %).

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de diplomaniveaus van de werknemers^[44] en het aandeel arbeidsplaatsen met hoge kwalificatie.

Volgens tabellen 2 en 3 lijkt het dus dat de loonniveaus, voor gelijkaardige functies (in termen van kwalificaties van de arbeidsplaatsen en van de werknemers), lager zijn in de maatschappelijke dienstverlening **zonder** huisvesting dan in de medisch maatschappelijke dienstverlening **met** huisvesting. Dit geldt zeker op globaal niveau, maar moet op subsectoraal niveau worden genuanceerd. De maatschappelijke dienstverlening zonder huisvesting is immers een uitermate gediversifieerde sector bestaande uit zeer tegenstrijdige loonstructuren volgens de paritaire comités die ze dekken. Zo hebben de paritaire comités 319 (opvoedings- en huisvestingsinrichtingen^[47]) en 330 (gezondheidsinrichtingen) lonen van meer dan € 150/dag, wat heel wat hoger is dan de rest van de subsector van de sociale interventie (respectievelijk 21 % en 18 % tegenover 9 % voor de hele subsector).

Bovenop deze vaststelling van een doorgaans lager loonniveau in de subsectoren zonder huisvesting, blijft het verschil tussen het aandeel van de arbeidsplaatsen met hoge kwalificatie (50 %) en dat van de lonen boven de € 150/dag (8 %) opvallend.

De omvang geeft te denken dat deze subsector doorweven is van processen van loondekwalificatie die worden gekenmerkt door het niet-erkennen van het diploma op het vlak van het loon. Twee oorzaken lijken ons doorslaggevend om deze dekkwalificatie te interpreteren. De eerste houdt verband met

[44] De gegevens van deze tabel omvatten de informatie over het geheel van de Brusselse werknemers in de maatschappelijke dienstverlening (werknemers en zelfstandigen). Ter info, volgens de gegevens van de EAK, telt de sector van de medisch maatschappelijke dienstverlening met huisvesting 2,5 % zelfstandigen. Voor de maatschappelijke dienstverlening zonder huisvesting is dat 4 % . Voor een nauwkeurigere analyse van de kwalificaties en de lonen, zouden we tevens over gegevens moeten beschikken over de loonniveaus van de zelfstandigen.

[45] Laag: basisonderwijs; Gemiddeld: secundair onderwijs; Hoog: hoger onderwijs.

[46] Komt overeen met de functies van directeur, directiekaders, intellectuele en wetenschappelijke beroepen en intermediaire beroepen waarvoor een diploma van de eerste cyclus van het hoger onderwijs vereist is.

[47] Het betreft hier het paritair comité en niet de NACE-sector. Dit PC dekt een deel van de werknemers van de maatschappelijke dienstverlening (het betreft onder meer de opvoeders die in dagcentra werken).

Tabel 3: Niveau van het behaalde diploma (hoog, gemiddeld, laag^[45]) en percentage arbeidsplaatsen met hoge kwalificaties^[46], Brusselse werknemers in de maatschappelijke dienstverlening, 2010-2012 (gemiddelde)

%	Laag	Midden	Hoog	% van arbeidsplaatsen met hoge kwalificatie
Maatschappelijke dienstverlening	26	32	42	46
Met huisvesting	29	29	42	37
Zonder huisvesting	24	33	42	52
Totaal Brusselsaars	22	26	52	50

Bron: Enquête naar de arbeidskrachten (berekening Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid)

de concurrentie tussen diploma's (de diplomaniveaus van de loontrekkenden worden niet als een vereiste gezien voor de functie die ze bekleden, en dus niet beloond op loonvlak). Het universitair niveau, bijvoorbeeld, wordt niet altijd in rekening gebracht bij de berekening van de lonen voor de arbeidsplaatsen van opleider.

De tweede oorzaak is geworteld in de financiële omstandigheden van de structuren (de budgetten laten geen verloning toe die in verhouding staat tot de vereiste kwalificaties die nochtans als noodzakelijk worden beschouwd). Hoewel deze situaties betrekking hebben op alle subsectoren, hebben ze toch meer kans zich voor te doen in die sectoren waar weinig regels gelden op het vlak van toegang (daar waar de grenzen van de beroeps categorieën soms niet bepaald zijn), hetgeen meer voorkomt in de maatschappelijke dienstverlening zonder huisvesting dan in de medisch maatschappelijke dienstverlening met huisvesting.

7.4. TIJDSASPECTEN EN GESLACHT VANUIT HET OOGPUNT VAN HET LOON BEKEKEN

In een over het algemeen vervrouwelijkte sector verschilt de loonkloof tussen mannen en vrouwen naargelang de subsectoren. Ondanks het zeer lage percentage mannen in de subsector van de gezinshulp, zien we er toch loonongelijkheden die doen uitschijnen dat mannen en vrouwen er niet dezelfde functies uitoefenen (9 % van de mannen krijgt een loon van meer dan € 150/dag, tegenover 1 % van de vrouwen). Anderzijds, in de subsector van de rusthuizen en van de opvanghuizen, zijn mannen en vrouwen gelijk verdeeld over de verschillende loonklassen. Tot slot wijzen we erop dat, binnen de sociale interventie, bijna de helft van de mannen (43 %) actief is in de subsector van de beschutte en sociale werkplaatsen, met zeer lage door het baremarooster voorziene lonen. Binnen de meest gemengde subsector van de maatschappelijke dienstverlening blijft er dus een precare mannelijke laag die niet uitsluitend kan worden verklaard door het opleidingsniveau van de werknemers, maar ook door een felle economische concurrentie waaraan de sector onderhevig is. 81 % van de loontrekkenden in een beschutte of sociale werkplaats bevindt zich onder de drempel van € 100/dag.

Van alle deeltijdse werknemers is kort deeltijds stelsel (tussen 0 % en 55 % van een voltijdse baan) een arbeidsstelsel dat niet meer vrouwen dan mannen raakt. Kort deeltijds stelsel komt daarentegen, met uitzondering van de subsector van de gezinshulp, meer voor bij mannen - hetgeen we overigens kunnen vaststellen bij de Brusselse loontrekkende bevolking in haar geheel. (Tabel 4)

Er zijn verhoudingsgewijs ook meer mannen dan vrouwen met zowel het kort deeltijds stelsel als een laag loon: 13 % van de mannen die actief zijn in de sector van de maatschappelijke dienstverlening werken in het kort deeltijds stelsel, tegenover slechts 4 % van de vrouwen. In de subsector van de sociale interventie is dit fenomeen zeer duidelijk, aangezien het betrekking heeft op bijna een kwart van de mannelijke bevolking (22 %, tegenover 10 % van de Brusselse mannelijke loontrekkenden). Met andere woorden, wanneer mannen een beroep doen op het kort deeltijds stelsel, daalt ook hun dagloon. Dit getuigt van een dekwalificatie van het werk zelf. De combinatie van deze twee factoren duidt op een geringe erkenning van de kwaliteit van het werk in de subsector zonder huisvesting.

De subsectoren met huisvesting tellen verhoudingsgewijs meer werknemers met een kort deeltijds stelsel, zonder echter dezelfde financiële gevolgen. In een sector als die van de bijstand aan personen met een handicap, daarentegen, zijn er relatief gezien meer mannen in het kort deeltijds stelsel die een loon van € 150/dag of meer krijgen (25 % tegenover 11 % voor de mannelijke Brusselse loontrekkende bevolking). Dit wijst op een betere erkenning van de kwaliteit van het werk dat, hypothetisch gezien, zou kunnen worden gecombineerd met vaker gekozen deeltijds werk.

7.5 CONCLUSIE

De akkoorden van de non-profitsector, die werden gesloten tussen 2000 en 2005, hebben zeer zeker bijgedragen tot de algemene verbetering van de loonvoorwaarden in de sector van de maatschappelijke dienstverlening. De belangrijkste hervorming die is voortgekomen uit deze akkoorden had betrekking op de harmonisatie van de barema's van de non-profitsector op basis van hun aanpassing aan het barema van de privéziekenhuizen. Uit onze analyse blijkt een relatieve homogeniteit van de lonen binnen de sector van de medisch-maatschappelijke dienstverlening met

Tabel 4: Aandeel van de korte arbeidstijden bij deeltijdse Brusselse loontrekkenden in de maatschappelijke dienstverlening, december 2010

% loontrekkenden in kort deeltijds stelsel (tussen 0 en 55 %)	Medisch maatschappelijke dienstverlening met huisvesting				Maatschappelijke dienstverlening zonder huisvesting		Totaal Bruss. loontr.
	ROB	RVT	Bijstand aan personen met een handicap	Jeugdbijstand en opvang van volwassenen	Gezinshulp	Sociale interventie	
Vrouwen	36	35	26	39	29	36	34
Mannen	40	50	32	40	20	35	41

Bron: KSZ, webtoepassing, berekening Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid

huisvesting. Tussen de sector met en de sector zonder huisvesting gaapt daarentegen wel een grote loonkloof. Over het algemeen zijn de lonen in de maatschappelijke dienstverlening relatief laag in vergelijking met, meer bepaald, de lonen in het openbaar ambt. Dit is vooral het geval voor de sector van de maatschappelijke dienstverlening zonder huisvesting - met niettemin relatief grote contrasten tussen de verschillende subsectoren.

De maatschappelijke dienstverlening bundelt een aantal problemen die betrekking hebben op de manier waarop de genderverhoudingen de arbeidsmarkt in zijn geheel structureren. De beroepen die het moeilijk hebben te professionaliseren, zijn voornamelijk beroepen die worden gedomineerd door vrouwelijke arbeidskrachten. Daarnaast hebben we ook gezien dat de ongelijkheden, gebaseerd op de tegenstelling man/vrouw, zich afspelen volgens verschillende logica's: ondanks het lage aandeel mannen, vertonen sommige subsectoren, zoals die van de gezinshulp, de gekende verschillen tussen mannen en vrouwen die waarschijnlijk verband houden met de hiërarchische structuur van de organisaties, ten nadele van de vrouwen. Maar wanneer mannen deeltijds werken, in minder beschermde subsectoren, ondervinden ze, als blijk van de algemene dekwalficatie van de activiteiten, meer preciaire werksituaties op het vlak van vergoedingen.

Zonder te beschikken over precieze gegevens, lijkt het alsof de best betaalde sectoren diegene zijn waarin de subsidies zijn verbonden aan het type opleiding die de banen rangschikken – daar waar de grenzen van het beroep beter zichtbaar zijn. Dit is het geval bij de traditionele beroepen van het sociaal werk (verzorgingshulp, opvoeder, maatschappelijk assistent, enz.), die alleen toegankelijk zijn indien men beschikt over een specifiek diploma.

Het maatschappelijk werk ondergaat momenteel weliswaar veranderingen. Aan de typische beroepen^[48] van het maatschappelijk werk worden nieuwe managementfuncties toegevoegd (projectleider, coördinator, enz.), evenals meer recente beroepen zoals opleider, bemiddelaar, straathoekwerker. Deze beroepen en hun sector worden op een andere manier: de hiërarchische indeling van de beroepen hangt meer af van het lokale beslissingsniveau. Ook het diploma en de ervaring worden als rangschikkingscriterium gehanteerd. Er ontstaan dus lossere banden tussen het diplomaniveau en de functie. De maatschappelijke dienstverlening zonder huisvesting lijkt, minstens toch gedeeltelijk, op deze manier te werk te gaan. In de huidige budgettaire context, wordt de keuze voor de aanwerving dus gemaakt op basis van studietrajecten die lager liggen dan de vereisten enerzijds, en zijn de lonen niet noodzakelijk een vertaling van de daadwerkelijke diploma's anderzijds.

[48] Zie met name Hamzaoui M. "Les figures indéçises: le cas des travailleurs sociaux" in *Nouvelles configurations des métiers du social: formation et professionnalisation*, het tijdschrift van TEF-Travail-Emploi-Formation, nr. 8/2008

De maatschappelijke dienstverlening lijkt dus twee verschillende professionele systemen te kennen. Het zou belangrijk zijn om deze systemen te vergelijken in termen van mogelijke carrières (de toetredingsmodaliteiten naargelang de leeftijd, het beheer van gesubsidieerde banen, de modaliteiten voor interne promotie, de loonevoluties) en om onder meer te zien of mannen en vrouwen op vergelijkbare wijze evolueren. De afbakening tussen de beroeps categorieën is duidelijker in de maatschappelijke dienstverlening **met** huisvesting, zodat we ervan uit kunnen gaan dat er meer doorgroeimogelijkheden zijn.

BIJLAGEN

METHODOLOGISCHE BIJLAGE I: BRONNEN EN METHODOLOGIE

De analyse heeft betrekking op de Brusselse loontrekkenden die actief zijn in de sector van de maatschappelijke dienstverlening. Hun werkplek kan gelegen zijn in het Brussels gewest of een van de twee andere gewesten, eventueel zelfs in het buitenland. De meeste gegevens zijn afkomstig van de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid (KSZ, december 2010). De gegevens over de kwalificaties (van de arbeidsplaatsen en de werknemers) zijn afkomstig van de Enquête naar de Arbeidskrachten (EAK, gemiddelde 2010-2012).

De sectoranalyse die redelijk gedetailleerd werd uitgevoerd, heeft tot gevolg dat soms zeer kleine groepen van personeelsleden worden geanalyseerd, met name wanneer de aandacht wordt gevestigd op slechts een deel van de bevolking. De Enquête naar de Arbeidskrachten is gebaseerd op een steekproef. Opdat de gegevens representatief zouden kunnen zijn, hebben we gegevens van drie jaren gebruikt en daarvan het gemiddelde genomen (2010-2012). De gegevens van de KSZ zijn exhaustief (hebben betrekking op alle aangegeven loontrekkenden). In dat geval werden de kleine groepen als relevant beschouwd, hoewel dergelijke analyses resulteren in resultaten die niet in verhouding staan tot de omvang van deze kleine groepen.

METHODOLOGISCHE BIJLAGE II: GEMIDDELD DAGLOON EN LAGE LONEN

De gegevens over de lonen zijn afkomstig van de Kruispuntbank voor de Sociale Zekerheid.

Het gemiddelde dagloon wordt berekend op basis van de aangegeven vergoedingen tijdens een kwartaal. Het gaat om een dagelijks brutoloon voor een voltijds gepresteerd dag. Voor de RSZ wordt deze waarde berekend op basis van het loon na aftrek van de werkgeversbijdragen, terwijl voor de RSZPPO deze waarde wordt berekend vóór aftrek van de werkgeversbijdragen. Voor een deeltijdse werknemer komt het dagsalaris overeen met het theoretisch loon, nl.

dat voor een voltijds gepresteerde dag op basis van een achtendertigurenweek.

Overlonen voor de onregelmatige uurroosters (weekend-/nacht-/avondwerk) zijn opgenomen in het dagloon, in tegenstelling tot alle premies die geen rechtstreeks verband houden met de prestaties van het kwartaal in kwestie (eindejaarspremies, vakantiegeld, enz.). Bovendien heeft dit uurloon niet dezelfde waarde naargelang de reglementaire arbeidstijd. Dit is afhankelijk van de paritaire comités, maar ook van de leeftijd. Met andere woorden, wij evalueren niet het nettoloon, maar de monetaire waarde die aan het geleverde werk wordt toegekend. (Bron: Gids voor sociale reglementering – Kluwer – Partena)

Gelet op de bron, zijn de lonen die wij in aanmerking nemen dus uitsluitend de lonen die zijn aangegeven bij de RSZ/RSZPPO.

Het begrip laag loon, € 72/dag:

Het bedrag van € 72/dag komt overeen met het gewaarborgde gemiddelde minimum maandinkomen (GMMI), berekend op basis van het gewaarborgde maandelijks forfait dat € 1559,38 bedraagt. De bepaling van de vergoeding van een arbeidsdag op basis van het maandelijks forfait komt overeen met de volgende formule: maandelijks forfaitaire vergoeding x 0,2307 gedeeld door 5.

METHODOLOGISCHE BIJLAGE III: STRUCTUREN EN SUBSECTOREN VAN DE MAATSCHAPPELIJKE DIENSTVERLENING (NACE-BEL 2008)

De maatschappelijke dienstverlening wordt onderverdeeld in zes subsectoren en 2 hoofdcategorieën:

De medisch-maatschappelijke dienstverlening met huisvesting en de maatschappelijke dienstverlening zonder huisvesting.

In vergelijking met de NACE-codering hebben wij de subsectoren een andere naam gegeven, ofwel door duidelijkere titels te gebruiken, ofwel door de aandacht te vestigen op een activiteitentype met een dominerend kenmerk binnen de subsector (bijv. de dienst gezinshulp, goed voor 99 % van de activiteiten van de subsector. Hetzelfde geldt, in lichtjes mindere mate, voor rustoorden voor bejaarden- en rust- en verzorgingstehuizen).

Hier volgt een niet-exhaustieve lijst van het type structuren waaruit de verschillende substructuren bestaan:

MEDISCH-MAATSCHAPPELIJKE DIENSTVERLENING MET HUISVESTING

Rustoorden voor bejaarden: omvat, naast de ROB's, met name serviceflats voor ouderen.

Rust- en verzorgingstehuizen: omvat naast de RVT's de overige verpleeginstellingen met huisvesting. Opgelet, we merken hierbij op dat deze opdeling ROB/RVT relatief

kunstmatig is in de zin dat de meerderheid van de instellingen voor bejaarden in het Brussels Gewest zowel ROB als RVT zijn.

Bijstand aan personen met een handicap: Omvat de instellingen met huisvesting voor personen met een mentale handicap of psychiatrische problemen en voor drugs- en alcoholverslaafden (gespecialiseerde instellingen voor minderjarigen met een mentale handicap of voor volwassenen, beschut wonen, beschut wonen voor personen met een psychiatrisch probleem,...).

Jeugdbijstand en opvang van volwassenen: Omvat de persoonlijke verzorging met huisvesting om kinderen, jongeren en bijzondere categorieën van mensen met een beperkte autonomie maatschappelijke bijstand te verlenen. Integrale jeugdhulp met huisvesting (algemene maatschappelijke diensten, huisvesting voor daklozen, crisisopvang of het risico op sociale uitsluiting zoals opvangcentra voor wie uit zijn huis is gezet, personen die mishandeld worden,...).

DE MAATSCHAPPELIJKE ACTIVITEITEN ZONDER HUISVESTING

Gezinshulp: Omvat naast de gezinshulp met name de activiteiten van dag- en dienstencentra voor bejaarden.

Maatschappelijke interventie: Omvat enerzijds de opvang van jonge kinderen (kinderdagverblijven en crèches). Omvat anderzijds het enorme geheel van maatschappelijke diensten, consultatie, maatschappelijke bescherming, oriëntering en hulp en andere gelijkaardige diensten voor het individu en het gezin (integrale jeugdhulp zonder huisvesting, diensten voor pleegzorg, diensten voor hulpverlening in open milieu, beschutte en sociale werkplaatsen). Hiertoe behoren ook de diensten voor ondersteuning en bemiddeling (schuldbemiddeling, justitieel welzijnswerk, advies voor huishoudkunde, gemeenschaps- en buurtactiviteiten, socioprofessionele inschakeling,...).

8. DAK- EN THUISLOZE VROUWEN IN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST, EEN SPECIFIEK BEELD?

STEUNPUNT THUISLOZENZORG BRUSSEL (LA STRADA)

Steunpunt Thuislozenzorg (la Strada)
Kogelstraat 18
1000 Brussel
Auteurs/contactpersonen:
Romain Liagre – rliagre@lastrada.irisnet.be
Martin Wagener – mwagener@lastrada.irisnet.be

Vrouwen zijn talrijker in arme en achtergestelde groepen, en cumuleren, in onze patriarchale samenleving uiteenlopende kwetsbaarheidsfactoren die kunnen leiden tot deze situaties van armoede/bestaansonzekerheid (lagere lonen, deeltijdse loopbanen en/of loopbaanonderbreking, hogere werkloosheid/laaggeschoolde banen, enz.). Toch blijft het beeld van dakloze vrouwen – een extreme minderheid van de mensen in armoede – minder zichtbaar, met name in de openbare ruimte^[49]. Dit is met name toe te schrijven aan een beter gebruik van en opvang door hun netwerk van vrienden, relaties, familie, en natuurlijk de bijstand, dan bij mannen. Het maatschappelijk oordeel over de vrouw in de straat, dat bij hen een gevoel van schaamte, onwaardigheid^[50] oproept, speelt ook een belangrijke rol, waardoor ze minder zichtbaar zijn dan mannen. Deze relatieve “onzichtbaarheid” stelt het acute karakter van het probleem niet in vraag, en het is belangrijk om de werkelijkheid van de situaties en de levensloop van deze vrouwen beter af te bakenen.

Wetenschappelijke benaderingen volgens geslacht over dakloosheid zijn – immers – zeer zeldzaam, met name in België. Paradoxaal genoeg lezen we in jaarverslagen van diensten voor daklozenhulp vaak dat sommige zogenaamde kwetsbare categorieën – en dan met name vrouwen – een regelmatig statistische groei kennen. Zo zien medewerkers

van noodopvang- en/of huisvestingsdiensten jaar na jaar een toename van het aantal vrouwen dat hun diensten bezoekt en, bijgevolg, van de dringende noodzaak om nieuwe structuren voor hen te openen. En het is uiteindelijk pas via verschillende vermeldingen in de jaarverslagen van de structuren, of meer algemeen, over dit thema, dat vrouwelijke daklozen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in kaart worden gebracht. Om deze leemte op te vullen heeft de GGC een onderzoek over dit thema gefinancierd om een kwantitatief en kwalitatief overzicht te kunnen geven van een vrouwelijke bevolkingsgroep die door de diensten vaak als specifiek wordt beschouwd.

In deze korte bijdrage willen wij enkele elementen van dit onderzoekswerk voorstellen, door enerzijds het sociaaldemografische profiel van dakloze en thuisloze vrouwen in Brussel op te stellen. Anderzijds zullen wij enkele biografieën van deze vrouwen geven door de ogen van de instellingen waar zij worden opgevangen. Tussen de regels door komen we op die manier de specifieke kenmerken van deze dakloze vrouwen te weten. Wij besluiten met enkele mogelijke actiepunten om tegemoet te komen aan de behoeften van deze vrouwen.

We geven nog mee dat we ons hebben toegelegd op de categorieën 1 tot 4 van de ETHOS-typologie van de Europese Federatie van Nationale Daklozenverenigingen^[51] (FEANTSA), met name vrouwen die op straat leven, vrouwen in noodopvang, vrouwen in opvanghuizen voor thuislozen en voor vrouwen.

[49] MARPSAT M., zie bibliografie. (NB: alle werken die in de voetteksten worden genoemd, staan in de bibliografie aan het einde van dit artikel).

[50] Schematisch gezien is de maatschappelijke rol van de vrouw klassiek verbonden aan het moederschap, de zorg voor het huishouden en de woning. Die van de man is eerder verbonden aan het bezitten (van een baan, een rol, tegenover de vrouw die een vrouw, een moeder moet zijn), aanwezigheid in de buitenwereld, een baan. Vidal-Naquet (zie bibliografie) legt uit: “Het publiekelijk tonen van de mislukking is het onthullen van het onvermogen om de rol te vervullen waaraan men nog kan worden erkend, die van echtgenote, moeder of dochter.” (pag. 168).

[51] Kan in verschillende talen worden gedownload via: <http://www.feantsa.org/spip.php?article120&lang=en>

8.1 WIE ZIJN DE DAKLOZE EN SLECHT GEHUISVESTE VROUWEN IN BRUSSEL? EEN STATISTISCH OVERZICHT

Hoewel verschillende onderzoeken^[52] een stijging van het aantal dakloze vrouwen in de Brusselse daklozenhulp vaststellen, moeten we deze vervrouwelijking toch relativiseren. We zien inderdaad dat er meer vrouwen een beroep doen op de nooddiensten, maar deze toename moet worden afgewogen tegen de meer algemene stijging van het aantal noodplaatsen voor mannen en vrouwen^[53]. Aangezien het aantal gesubsidieerde plaatsen in de opvanghuizen slechts zeer licht is gestegen sinds de jaren 2000, moet ook rekening worden gehouden met het feit dat de aandacht van de samenleving voor vrouwen in een zeer kwetsbare situatie is toegenomen. Anderzijds mogen we niet vergeten dat heel wat vrouwen – na een min of meer conflictueuze of gewelddadige scheiding – hun woning verliezen zonder dat ze noodzakelijkerwijs aankloppen bij de daklozenhulp. Alvorens een nieuwe thuis te vinden kunnen sommige vrouwen ook tijdelijk terecht bij familie of vrienden^[54].

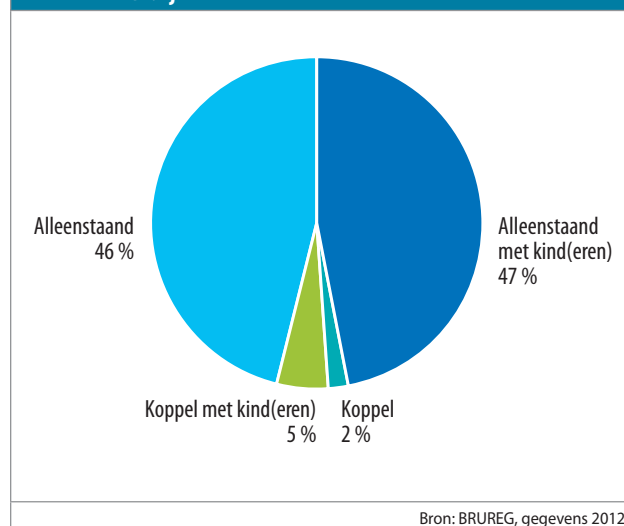
Er zijn twee belangrijke instrumenten waarmee we de positie van de vrouw in de daklozenhulp beter in beeld kunnen brengen. De laatste telling in de straten door het Steunpunt uit 2010 geeft een globaal beeld tussen de straat en de opvang tijdens een nacht in november. Het registratiesysteem voor verblijven van daklozen in een opvangcentrum, opvanghuis of in begeleid wonen ((BRUREG^[55]) geeft op zijn beurt een anonieme vergelijking van de verblijven van personen en geeft een beter beeld van bepaalde kenmerken.

Van de 1200 erkende plaatsen voor daklozen in Brussel is ongeveer 1/3 voor vrouwen in opvanghuizen, 1/3 voor mannen en nog 1/3 voor beide (noodopvang en opvanghuizen). Bij de telling van 2010 was 37 % van de personen die werden opgevangen door een dienst voor daklozenhulp een vrouw (geen kraakpanden/onderhandelde bezetting en straat). 101 vrouwen deden een beroep op dringende maatschappelijke hulpverlening, met in totaal 61 kinderen. 34 vrouwen woonden alleen in opvanghuizen en 109 verbleven samen met 134 kinderen in opvanghuizen voor vrouwen met kinderen.

Dankzij de verblijfsgegevens van BRUREG kunnen we een profiel schetsen van de dakloze vrouwen. In vergelijking met mannen vertegenwoordigen ze 44 % van de geregistreerde verblijven (902 verschillende vrouwen) en er werden bijna 1000 verschillende kinderen opgevangen tijdens het jaar in kwestie (2013)^[56].

Zoals we zien in grafiek 1 zijn de meeste vrouwen alleenstaand, met of zonder kinderen (respectievelijk 47 en 46 %). Slechts 5 % van de vrouwen wordt opgevangen met hun partner en hun kind(eren) en 2 % als koppel^[57]. Voor de meeste vrouwen is een scheiding, vaak als gevolg van echtelijk geweld, een van de factoren waarom ze naar een opvanghuis gaan. Vrouwen zijn doorgaans jonger dan mannen: een kwart van de vrouwen is jonger dan 25 jaar, 36 % is tussen 25 en 34 jaar en de rest is ouder dan 35 jaar.

Figuur 1: Verdeling van de verblijven per gezinsstatus tijdens het verblijf

[52] Zie bijvoorbeeld De Backer

[53] Zie Lelubre

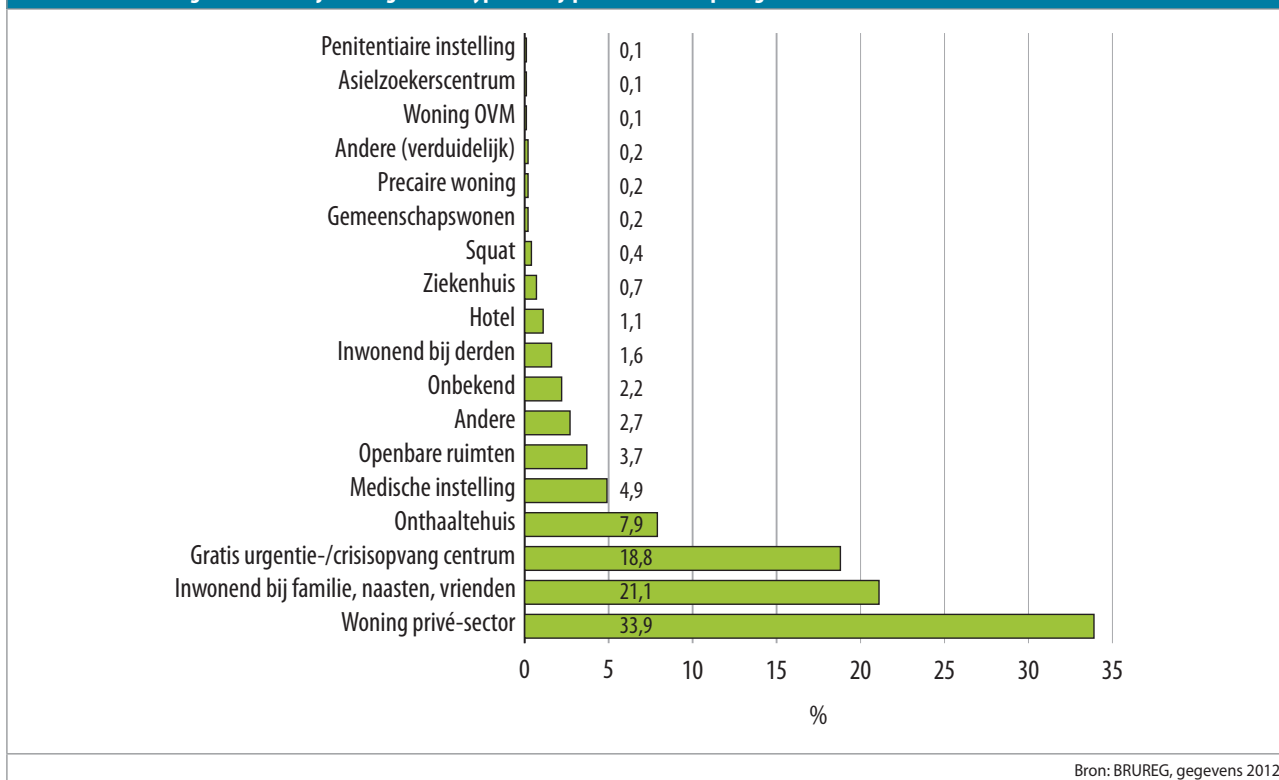
[54] Zie de stelling van M. WAGENER hieromtrent

[55] De meest actuele gegevens van 2012 werden nog niet gepubliceerd. De verhoudingen sluiten aan bij de laatste Centrale Registratiegegevens van de opvanghuizen en centra voor noodopvang (2011).

[56] We herhalen dat 23 van de 27 diensten hebben meegewerkt aan de registratie. Het totale aantal licht dus nog hoger.

[57] Het kleine aantal koppels is niet alleen te wijten aan scheidingen, maar ook aan een gebrek aan plaatsen voor koppels in de sector.

Grafiek 2: Verdeling van de verblijven volgens het type verblijfplaats vóór de opvang

Grafiek nr. 2 geeft de grote verscheidenheid weer in de woonomstandigheden alvorens ze terecht komen in een opvanghuis of -centrum. Iets meer dan de helft van de vrouwen had een woonst vóór ze werden opgevangen (33,9 % een privéwoning, 21,1 % bij familie). Met uitzondering van een kwart van de vrouwen die voordien werden opgevangen in noodopvangcentra, tonen de overige percentages met name een grote verscheidenheid in preciaire of onaangepaste woonsituaties. We kunnen overigens ook vermelden dat het aanbod psychisch-medisch-sociale diensten die vrouwen hebben geholpen bij hun zoektocht naar een opvangplaats zeer ruim is. Dit geeft een beeld van de verschillende hulpdiensten die vrouwen helpen.

De grote meerderheid van de vrouwen heeft geen regelmatig inkomen uit arbeid (92,1 %) bij het begin van de hulpverlening. 42,6 % van de vrouwen heeft een leefloon, 5,7 % is werkloos en 6,4 % is afhankelijk van het ziekenfonds. 26,1 % van hen heeft geen middelen en 4,8 % is "ten laste van een derde". De meeste vrouwen zonder middelen leefden vóór de opvang thuis, bij derden of familie. De overige percentages zijn lager en verwijzen naar andere categorieën van sociale bescherming.

Met uitzondering van de noodopvangdiensten heeft de helft van de vrouwen er minder dan 6 maanden verbleven (van wie 18 % minder dan 6 weken). 28 % verblijft tussen 6 maanden en 1 jaar in de opvang, 19 % tussen 1 en 2 jaar en 2 % van de verblijven duurt langer dan 2 jaar. Over de drie jaren waarop de cijfers van BRUREG slaan, zien we een lichte stijging van de verblijfsduur per jaar. Dit kan verband houden met de moeilijkheden om een woning te vinden bij het verlaten van de opvang. Dit wordt overigens bevestigd door de daling

van het aantal vrouwen dat een privéwoning betreft bij het verlaten van de opvang, van 35,9 % in 2011 tot 26,9 % in 2013.

Zelfs al verschillen de situaties van dakloze vrouwen zeer sterk, toch kan uit deze statistieken een "typeprofiel" worden opgesteld: ze is Belgisch, woonde in Brussel vóór de opvang, is tussen 18 en 35 jaar oud (mediaan 31 jaar), alleenstaand, met of zonder kind, komt uit een privéwoning alvorens in een noodopvangcentrum terecht te komen en de duur van haar verblijf neemt toe^[58].

We geven nog mee dat deze opmerkingen nog kunnen worden aangevuld met de nog meer uiteenlopende profielen van vrouwen die zich tot dagopvangdiensten wendden. Hoewel dit deels dezelfde categorieën zijn als in de opvangdiensten, gaan andere slecht gehuisveste en/of in armoede levende vrouwen bij dergelijke centra langs om hun sociaal isolement te doorbreken en om andere vormen van sociaal contact op te bouwen^[59].

[58] Mannen zijn ouder (mediaan 39 jaar), ook alleenstaand, maar zelden met kinderen en hebben vaker op straat geleefd alvorens naar een opvanghuis te gaan.

[59] Zie de evaluatie van het project 86 400 door M. Wagener

8.2 ENKELE SPECIFIEKE KENMERKEN VAN DAKLOZE EN SLECHT GEHUISVESTE VROUWEN VANUIT HET STANDPUNT VAN DE BRUSSELSE INSTELLINGEN

Na lezing van de activiteitenverslagen van de hulpdiensten en op basis van gesprekken met mensen uit de sector (straathoekwerkers, noodopvangdiensten, opvanghuizen) tekenen zich verschillende basistrends af over het traject van dakloze vrouwen in Brussel.

8.2.1 MIGRANTENVROUWEN EN ECHTELIJK GEWELD

“Dat is echt een beetje het profiel, de klassieker, weet je wel.” Deze zin van de verantwoordelijke van een opvanghuis is helemaal symptomatisch voor het profiel van de vrouwen in de Brusselse noodopvang en opvanghuizen. De hulpverleners zijn unaniem over het typische parcours van vrouwen uit Maghreblanden of uit Subsaharisch Afrika, die in België terecht komen door hun huwelijk en in het gezin worden blootgesteld aan echtelijk en/of familiaal geweld. Deze vrouwen zijn tweemaal het slachtoffer: van hun echtgenoot en van de wet, omdat ze het risico lopen hun recht op verblijf te verliezen wanneer ze hun huwelijk verbreken. Op een bepaald moment kloppen ze aan bij een opvanghuis, waar de complexiteit van hun persoonlijke (klassieke ambivalentie van personen die het slachtoffer worden van echtelijk geweld, problemen met de taal, enz.) en administratieve situatie duidelijk wordt en waar maatschappelijk werk soms tekort schiet.

Dit zeggen de verantwoordelijken van twee verschillende opvanghuizen (gemengd en uitsluitend voor vrouwen) erover:

“Het zijn vrouwen die doorgaans van Maghrebijnse herkomst zijn. Ze komen uit het land en zijn zo getrouwd. De vent is zijn vrouw gaan zoeken in het land, heeft haar meegebracht en kinderen bij haar gemaakt. In het begin was hij heel vriendelijk, het was formidabel, de situatie begon te verergeren, ik heb niets gezegd voor de kinderen, en daarna is er iets gebeurd, ik had er genoeg van en ben vertrokken. En ik heb de kinderen meegenomen, en hier ben ik dan.”

“Er zijn vrouwen die hier komen in het kader van gezinshereniging, hoofdzakelijk Maghrebijnse vrouwen, laat ons stellen dat dat het prototype is. (...) Deze vrouwen zijn veel kwetsbaarder wanneer de gezinshereniging mislukt. (...) En dan hebben ze veel tijd nodig (...) En dus hebben ze jongere kinderen, (...), ze zitten vast, ze weten nog niet hoe het er in België aan toe gaat (...). En dan zijn ze enorm teleurgesteld en voelen ze zich zeer slecht omdat ze zich ervan bewust worden dat ze hun kind alleen gaan moeten opvoeden. Dit is de ondergang van hun huwelijk (...).”

8.2.2 DE PLAATS VAN HET KIND

Om een beeld te schetsen van dakloze en thuisloze vrouwen moet worden gewezen op de plaats van hun kind(eren), dat is een constante bij de verschillende hulpdiensten. De figuur van het kind is van kapitaal belang, omdat het met name de kans verhoogt dat een vrouw sneller geholpen zal worden. De diensten hebben al enkele jaren hun beeld en benadering van kinderen en de manier waarop met hen moet worden omgegaan, aangepast. Waar het vroeger werd beschouwd als gezelschap van de moeder, wordt het steeds meer beschouwd als afzonderlijke persoon die specifieke hulp nodig heeft. De band tussen moeder en kind is redelijk complex om te begrijpen en balanceert tussen enerzijds een intense band die de moeder de noodzakelijke energie geeft om haar lot te verbeteren. Anderzijds, is er de veronderstelling dat het kind extra gewicht is, dat moeilijk te beheersen is en dat, in extreme situaties, wordt verwaarloosd. Het kan zowel een “motor om te volharden” als een rem voor de dagelijkse handelingen zijn. De verantwoordelijke van een opvanghuis drukt de spanning tussen beide standpunten goed uit:

“Ze zijn een motor om door te zetten. Ze gaan doorzetten voor de kinderen, ze gaan echt vechten. Tezelfdertijd is het heel moeilijk, omdat de diensten voor kinderen onvoldoende plaatsen hebben; onvoldoende plaatsen in crèches, en nu ook onvoldoende plaatsen in kleuterscholen. (...) Je moet telkens betalen, waardoor het financieel zeer moeilijk is. Om dan een opleiding te volgen en de kinderen nadien overal op te halen, er zijn dus zaken die materieel onmogelijk zijn.”

Sommige situaties kunnen extreme vormen aannemen, zoals blijkt uit de uittreksels uit het traject van een vrouw (hier P. genoemd) in een opvanghuis, die werden opgenomen door de verantwoordelijke van deze dienst:

“Ik maak me zorgen om het gezin, omdat een pasgeborene op straat dood gaat, en ik maak me zorgen om de moeder, tot slot,... zeg ik haar bovendien dat ik denk dat ze niet in staat is om voor een kind te zorgen. Ze heeft twee geplaatste kinderen, het lijkt haar niet te deren, ze denkt niet na over de basiszorgen voor een kind. (...) En dus is ze bevallen. Het ONE (Waalse tegenhanger van Kind & Gezin) van St-Pieter, waar ze is bevallen, heeft dit ook gemeld aan de dienst jeugdzorg en gezegd: “luister, die vrouw kan niet voor haar kind zorgen, er is een gevaar”. Ze heeft het ziekenhuis verlaten, ze was opgenomen in een religieuze gemeenschap (...) En dus was ze daar, ze vertrok 's morgens zeer vroeg en kwam 's avonds terug. Ze hadden dus geen enkele controle over het kind. En ik heb die baby een keer gezien, ze is gekomen, ik realiseerde me dat ze geen melk had, ze gaf geen borstvoeding, ze had geen water, ze had geen luiers. Ik heb mij dus over dat kleintje ontfermd toen ze hem binnenbracht, het was zomer en 30 graden warm. Luister, ze had hem ingepakt, hij had zijn pampers, een muts, een body met lange mouwen, twee broeken, twee pulls, een vestje, twee paar kousen, hij was ingeduffeld, toen ik hem zag, was hij donkerrood! Hij gloeide en zweette. (...) Hij was half bewusteloos. Ik heb hem uitgepakt, tot op zijn vel, we gaan hem wat laten ademen. Ik heb hem verschoond om te zien of hij wat verzorgd werd, je zag goed dat hij niet verzorgd werd. En dan heb ik hem te drinken gegeven, hij heeft een flesje water van 125 ml in een keer leeggedronken! (...) P.had zich 's ochtends aangemeld

voor een raadpleging bij ONE, de baby verloor gewicht, hij had verschrikkelijke diarree en verloor gewicht en er werd haar gezegd om naar de spoeddienst te gaan en ze zegt dat hij niet op de spoeddienst is (...) Het was buiten 30/32 graden, ze had geen water, geen melk, niets... Ik zeg: die kleine gaat sterven."

In sommige situaties betekent het feit dat men een kind verwacht voor de moeder nieuwe hoop. De extreme armoede van sommige situaties, het ontbreken van een kader, middelen, opvangdiensten voor jonge kinderen, van een vader en/of andere opvoedkundige figuren en de talloze andere problemen bij het opbouwen van de band tussen moeder en kind zorgen ervoor dat, eens het kind is geboren, sommige moeders het niet aankunnen en zich maar weinig bewust zijn van de eventuele tekortkomingen bij de verzorging van de kinderen. Nieuwe hoop, gevoed door de geboorte van het kind, kan dan leiden tot nieuwe mislukkingen. Hoewel dit in de eerste plaats een uitdaging is voor de opvoedkundige teams van de opvanghuizen, betekent dit ook dat een hele reeks samenwerkingen tot stand moet komen met verschillende hulpdiensten en diensten voor jeugdbescherming en ouderschapsondersteuning (bijv. raadplegingen bij ONE, jeugdzorg, crèches).

8.2.3 VROUWEN OP STRAAT, VROUWEN IN NOOD: PREVALENTIE VAN "PSY-PROFIELEN"

De twee vorige profielen ziet men regelmatig in de Brusselse opvanghuizen. Wanneer straathoekwerkers en noodhulpverleners worden bevraagd die met andere soorten publiek worden geconfronteerd, kunnen andere "vrouwenprofielen" worden onderscheiden. Natuurlijk vinden we hier ook migrantenvrouwen, slachtoffers van echtelijk geweld, enz. terug. Maar de eerste categorie die dit type dienst aanhaalt zijn vrouwen met ernstige mentale problemen, die niet of nauwelijks naar noodhulpdiensten gaan en die moeilijk kunnen worden doorverwezen naar andere lijnen of sectoren. Dit wordt met name toegelicht in deze dienst voor sociale noodhulp:

"Men moet weten dat de meeste vrouwen bij ons (...) en die chronisch zijn, al lang bij ons komen, ik wil zeggen, wel, 2/3 heeft psychische problemen. Van onze vrouwelijke bevolking die hier permanent verblijft, heeft 2/3 psychische, psychiatrische problemen (...). En dus is het voor ons zeer moeilijk om deze vrouwen, die op straat een evenwicht hebben gevonden, die functioneren, door te verwijzen. Ze komen toe, gaan ergens heen, eten ergens, douchen zich ergens anders en komen 's avonds terug, ze hebben hun gewoontes, hun stramien."

Een vzw van straathoekwerkers stelt het bestaan van hetzelfde type vrouwen vast, die volledig teruggetrokken leven en verschillende banden hebben doorsneden; ze hebben:

"echt alle banden met de samenleving verbroken. Maar ook (...) met andere daklozen, andere mensen die op straat leven. Ze hebben de banden met de sector van de specifieke hulpverlening verbroken. Soms gaan ze zelfs barrières

optrekken in het contact dat wij met hen hebben. Ze verbreken ergens zelfs de banden met zichzelf. (...) mensen die zeer geïsoleerd zijn en die meestal een ernstig mentaal probleem hebben.

Deze vrouwen hebben vanzelfsprekend verschillende problemen en de lijnen tussen de verschillende categorieën die hier worden geschetst, zijn niet waterdicht. Bovendien zien we nog andere profielen bij dit publiek, zoals de Romavrouwen, die vaak bedelen met hun kinderen, Poolse vrouwen, oudere vrouwen, jonge vrouwen die verschillende instellingen hebben bezocht, die een duurzame kwetsbaarheid vertonen (opvang, straat, sociale noodhulp, opvanghuis, opnieuw op straat, enz.), enz.

8.3 CONCLUSIE

Kunnen we aan het einde van deze voorstelling zeggen dat dakloze en slecht gehuisveste vrouwen een specifiek profiel hebben? Het staat vast dat, aangezien ze op straat leven, zonder huisvesting of onderdak de vrouwen die hier worden voorgesteld, net als mannen, zich in dezelfde situatie bevinden van verlies van woning, werk, verschillende materiële en financiële middelen, stabiliteit en relationele en/of familiale steun.

Nochtans, zo hebben we gezien, hebben deze vrouwen in een positie van overdreven dominantie, eigen kenmerken, zowel in hun profielen als in hun parcours. Een van deze kenmerken is dat, alvorens op straat terecht te komen, ze om verschillende redenen (moederschap, kind ten laste) een beroep kunnen doen op een bredere waaier aan institutionele oplossingen. Moederschap, plaats van het kind, onveiligheid, sociale rol, lichaamsverzorging, allemaal verschillen met mannen in dezelfde situatie.

Er zouden dus enkele "voordelen" zijn aan het vrouw-zijn en de Brusselse sector is in zekere mate van mening dat vrouwen bevoorrecht moeten worden om toegang te krijgen tot de diensten, waarbij sommige zelfs een vorm van positieve discriminatie jegens vrouwen hanteren^[60]. Ondanks alles benadrukt de sector voor sociale bijstand aan daklozen elk jaar de groeiende aanwezigheid van vrouwen op straat en aan de deuren van hun diensten, wat meer oplossingen of nieuwe oriëntaties voor deze specifieke categorie nodig maakt.

Wij stellen dus, tot besluit, enkele denkpijlers op verschillende niveaus voor:

- diensten die een andere vorm van opvang aanbieden voor vrouwen (intimiteit, hygiëne, enz.);
- een "nieuwe lijn" voor een laagdrempelige toegang tussen noodopvang en opvanghuizen, omdat de doorverwijzing van de ene naar de andere soms complex is;

[60] Uittreksel uit een gesprek met een verantwoordelijke van Samusocial "we willen de kwetsbaarheid van vrouwen op straat niet in vraag stellen. Omdat wij van mening zijn dat ze toch meer onderworpen zijn aan heel wat agressie, ... of nog, ze kunnen zeer snel, sneller afhaken, sneller aftakelen/ze lopen meer risico op straat of dergelijke zaken."

- betere toegang tot diensten voor de opvang van jonge kinderen en rekening houden, op budgettair vlak, met de noodzaak van een nauwere samenwerking met diensten voor de opvang en de begeleiding van jonge kinderen;
- specifieke culturele benaderingen;
- extra plaatsen voor koppels in de noodopvangdiensten;
- nadenken over de oprichting van nieuwe structuren voor vrouwen: is het model van een vrouwenhuis of een gemengd opvanghuis vandaag de dag nog gepast? Wat zijn de voorwaarden voor een nieuw model voor de opvang van deze doelgroep?

VIDAL-NAQUET P.-A., « Les femmes sdf dans le système assistanciel », in *Les SDF, visibles, proches, citoyens*, sous la direction de Danielle Ballet, PUF, 2005, pp.167-178

WAGENER M., *Trajectoires de monoparentalité à Bruxelles: les femmes face aux épreuves de la parentalité*, thèse présentée en vue de l'obtention du titre de docteur en sciences sociales et politiques, CriDIS, octobre 2013, 552 p.

WAGENER, M. *Hiver 86.400 - Enquête quali-quantitative des utilisateurs des services d'accueil et d'accompagnement en journée*, AMA – Associations de maisons d'accueil et des services d'aide aux sans-abri, Bruxelles, 2014, 51 p.

REFERENTIES (SELECTIE)

Association des Maisons d'accueil et des services d'aide aux sans-abri (A.M.A.), *Des familles sans chez soi: quel accompagnement des enfants et des parents en maisons d'accueil ? Etat des lieux – Regards croisés – Analyses*, 2012, 107 p.

Association Femmes SDF, Vaneuville M.-C., *Femmes en errance. De la survie à l'existence*, Chronique sociale, 2004, 118 p.

BERNARD N., « Femmes, précarité et mal-logement: un lien fatal à dénouer », *Courrier hebdomadaire, CRISP*, n°1970, 2007, 36 p.

CENTRE D'APPUI AU SECTEUR BRUXELLOIS D'AIDE AUX SANS-ABRI, *Deuxième dénombrement des personnes sans abri, sans logement et en logement inadéquat en Région de Bruxelles-Capitale* (nov.2010), 23 p.

CENTRE D'APPUI AU SECTEUR BRUXELLOIS D'AIDE AUX SANS-ABRI, *Recueil central de données des maisons d'accueil et des centres d'hébergement d'urgence en Région de Bruxelles-Capitale*, 2013, 36 p.

DE BACKER, B., *Les cent portes de l'accueil – Héberger des adultes et des familles sans-abri*, éditions [Couleur Livres] ASBL, Charleroi, 2008, 152 p.

EDGAR B., DOHERTY J., (sous la dir. de), *La femme sans-abri en Europe. Parcours, services et expériences*, 2001, 295 p.

LELUBRE, M., « La féminisation du sans-abrisme bruxellois: une évolution à mieux définir ». *Brusselsstudies*, numéro 62, 2012.

MARPSAT M., « Un avantage sous contrainte. Le risque moindre pour les femmes de se trouver sans abri », *Population* (54) (6), 1999, pp.885-932.

MISSION D'INFORMATION SUR LA PAUVRETÉ ET L'EXCLUSION EN ILE-DE-FRANCE, *Est-ce ainsi que les femmes vivent ?*, Les rencontres « Etudes et recherches », 26/01/2007, 32 p.

THALINEAU A., « Etre femmes à la rue », in *Femmes et Villes*, collection Perspectives « Villes et Territoires », n°8, Presses Universitaires François Rabelais, 2004, pp.113-122

9. ARMOEDEMECHANISMEN AAN HET WERK BIJ VROUWEN

CONSEIL DES FEMMES FRANCOPHONES DE BELGIQUE EN VROUWENRAAD

Conseil des Femmes Francophones de Belgique – CFFB, asbl.
Middaglijnstraat 10 - 1210 Brussel
info@cffb.be - www.cffb.be
Tel: +32 (0)2/ 229 38 21
Vrouwenraad- NVR, vzw.
Middaglijnstraat 10 - 1210 Brussel
info@vrouwenraad.be - www.vrouwenraad.be
Tel: +32 (0)2/ 229 38 18
Auteurs/contactpersonen:
Monique Bargibant (Conseil des Femmes Francophones de Belgique) & Rita Van Gool (Vrouwenraad)

Deze bijdrage van de Conseil des Femmes Francophones de Belgique en de Vrouwenraad wil de elementen die door hun verenigingen op het terrein werden verzameld over de oorzaken en condities van armoede bij vrouwen in Brussel toetsen aan de gegevens die aan het licht kwamen in studies. Naast de aanhoudende structurele oorzaken die leiden tot een grotere armoede bij vrouwen die in ons land wonen, is het vooral onze bedoeling om de nadruk te leggen op de specifieke factoren die leiden tot dit ernstig maatschappelijke probleem van vrouwenarmoede, meer bepaald in Brussel. Deze aandachtspunten moeten resulteren in dringende beleidsmaatregelen om de armoedespiraal te doorbreken die vooral vrouwen en hun kinderen treft die al zijn voorbestemd om de armen van morgen te worden^[61].

9.1 ALLEENSTAANDE VROUWEN MET KINDEREN

Sociale en genderongelijkheden komen sterker tot uiting in eenoudergezinnen. Deze opeenstapeling van ongelijkheden verklaart de minder gunstige situatie van vrouwen in een eenoudergezin, vooral in Brussel.

Een op de vier kinderen leeft er in een eenoudergezin: bijna de helft (42,2%) van deze gezinnen telt twee of meer kinderen. In 86,6% van de gevallen gaat het om een alleenstaande moeder die het kind/de kinderen opvoedt en de financiële verantwoordelijkheid draagt, zelfs indien er sprake is van alimentatie. Daarentegen draagt 62,2% van de gescheiden mannen in een nieuw samengesteld gezin niet de verantwoordelijkheid voor het kind/de kinderen, 16% heeft het hoederecht over de kinderen of heeft de kinderen bij zich en 19% deelt de opvang met de moeder.

Hoe ouder de kinderen, hoe groter het aantal eenoudergezinnen: 15% van de Brusselse moeders is alleenstaand op het moment van de bevalling; 18% van de eenoudergezinnen staat in voor een baby (tot 2 jaar); meer dan een op vier Brusselse eenoudergezinnen (26,6%) heeft kinderen tussen 6 en 12 jaar. In 34% van de eenoudergezinnen zijn de jongeren ten laste tussen 18 en 24 jaar. Het moment van de scheiding is cruciaal en bepaalt het vervolg van het verhaal van de vrouw en de kinderen. Op dat ogenblik hebben vrouwen steun nodig, pistes om hun nieuwe leven te organiseren en snelle en gerichte hulp om de behoeften van hun kinderen te vervullen (Zie getuigenis "Nasci" van Liberale Vrouwen Jette).

Net zoals vóór de scheiding combineren moeders van eenoudergezinnen doorgaans betaald werk, de opvoeding en het huishouden, wat leidt tot impasses in het tijdsbeheer. Bovendien stijgen de kosten die vrouwen moeten dragen voor het onderhoud en de opvoeding van de kinderen voortdurend, terwijl hun inkomen niet volstaat om erin te voorzien.^[62]

[61] Colloquium over kinderarmoede georganiseerd door de Koning Boudewijnstichting in juni 2014

[62] Deze cijfers komen uit de studie "Eenoudergezinnen in Brussel. Status quaestionis in perspectief. November 2013".

9.1.1 INKOMEN

Het inkomen van eenoudergezinnen ligt aanzienlijk lager dan dat van andere gezinnen, behalve voor het inkomen van vaders in eenoudergezinnen (13), dat niet echt verschilt van dat van andere vaders. **Investeren in opleidingen voor moeders die instaan voor het gezin moet een prioriteit zijn in de strijd tegen armoede en sociale uitsluiting.** Minder dan 40 % van de alleenstaande ouders met een of meer kinderen is werknemer; weinigen zijn zelfstandig (5 tot 6 %); 36,6 % heeft geen vast werk; 21,6 % is voortdurend afhankelijk van een vervangingsinkomen.

Wanneer het aantal kinderen stijgt, neemt ook de afhankelijkheid van vervangingsinkomens toe. 33 % van de alleenstaande vrouwen tussen 25 en 49 jaar met twee of meer kinderen is werkzoekend; ter vergelijking: bij mannen is dit 20 %.

Bovendien lijden de alleenstaande ouders onder het feit dat de kinderbijslag niet wordt berekend in functie van de reële kost van de kinderen.

Alleenstaande vaders vinden sneller terug werk en hebben gemiddeld een hoger inkomen dan alleenstaande moeders.

9.1.2 ISOLEMENT

Sociaal en professioneel isolement vergroten de ongelijkheid. Bij een koppel met kinderen is het statuut van samenwonende voornamelijk voor vrouwen een rem op tewerkstelling. Bovendien leidt de fiscaliteit gebaseerd op de entiteit van het "huishouden" en op het model van de "vader als kostwinner" tot een verlies van financiële autonomie van de vrouwen en tot onvolledige en/of deeltijdse loopbanen. Hierdoor hebben vrouwen minder of zelfs geen spaargeld, wat ook dramatisch is wanneer ze de pensioengerechtigde leeftijd bereiken.

Na een scheiding blijven vrouwen langer alleen. 8 jaar na de scheiding heeft meer dan de helft van de mannen een nieuwe partner en leeft in een nieuw samengesteld gezin. Bij vrouwen geldt dit slechts voor een op vier. Vrouwen blijven dus langer alleen, en vooral met jonge kinderen. Op het moment van de scheiding vormt een combinatie van factoren een risico op uitputting voor de alleenstaande moeder: spanningen en conflicten als gevolg van de scheiding, wijziging van het maatschappelijk beeld, inkomensverlies, de nagenoeg systematische verplichting om van woonplaats, woning te veranderen,...

Dit isolement is nog groter bij migrantenvrouwen die alleen de zware last van een nieuwe situatie moeten dragen, zonder de steun van een referentiekader (zie getuigenis "Dar Al Amal").

Net zoals voor laaggeschoolde vrouwen moeten voor hen een toegankelijke opleiding, met kinderopvang, enz., worden uitgewerkt. We wijzen er in dit verband op dat de Verenigde Naties België om uitleg heeft gevraagd over het feit dat bijna een op drie allochtone meisjes het secundair onderwijs verlaat zonder diploma of getuigschrift, terwijl dit voor Belgische meisjes slechts 10 % is^[63].

[63] CEDAW-rapport over België, Verenigde Naties, 2006 en vragen voor het rapport 2011

9.1.3 GEWELD

Geweld tijdens de kindertijd en/of op volwassen leeftijd kan heel wat vrouwen in grote armoede storten. Wanneer ze hun gewelddadige partner willen verlaten, worden ze geconfronteerd met heel wat hindernissen, op juridisch, economisch en sociaal vlak. Deze noodsituatie wordt nog verergerd door de materiële nood die al snel kan overslaan in armoede.

9.1.4 HUISVESTING

De huurprijzen in Brussel zijn veel hoger dan elders. Ongeacht de wijk (voor het merendeel in de tweede ring van Brussel, waar het aanbod aan sociale woningen groter is) wonen gezinnen met een laag inkomen en eenoudergezinnen in kleinere, minder goede, minder goed verwarmde, minder goed voorziene woningen met minder ruimte voor intimiteit en met meer problemen met de omgeving (lawaai, vervuiling, vandalisme, criminaliteit).

Naast een ontoelaatbare en blijvende loonkloof tussen mannen en vrouwen, werd vanaf de jaren 70 een discriminatie op het vlak van toegang tot huisvesting voor vrouwen duidelijk, voornamelijk in Brussel. In combinatie met de vorige vaststellingen over de onmogelijkheid om te sparen en de combinatie van taken, wordt het hierdoor soms onmogelijk om bepaalde situaties het hoofd te bieden, wat leidt tot ontmoediging, zelfverachting en, tot slot, depressies die op hun beurt leiden tot een verlies van huisvesting en tot dakloosheid (zie getuigenis "Vrouwen op straat"). De cumul van zware dagelijkse verantwoordelijkheid voor de kinderen, werkloosheid, een dalend inkomen en een sociaal en relationeel isolement hebben directe gevolgen voor de gezondheid.

Het beleid voor hulp bij huisvesting, opvang voor jonge kinderen, onderwijskosten (vervoer, sport, buitenschoolse activiteiten) moet rekening houden met de budgettaire realiteit van eenoudergezinnen.

9.1.5 GEZONDHEID

Deze ontberingen leiden op termijn, voor vrouwen die geen beroep kunnen doen op hulp van buitenaf^[64], tot een verlies van zelfvertrouwen en het vertrouwen in anderen, het terugplooiën op zichzelf, het verwaarlozen van de eigen behoeften ten voordele van de kinderen. Dit heeft gevolgen voor de lichamelijke gezondheid van de moeders^[65] die zich onthouden van medische consultaties en medicijnen. De psychische gevolgen (zenuwinzinking, depressie) kunnen leiden tot een dramatische ontwrichting en dakloosheid (zie getuigenis "Vrouwen op straat").

[64] Voor alle gezinsvormen samen heeft een op de vijf gezinnen gezinshulp voor de opvang van kinderen die nog niet naar school gaan.

[65] "Welzijns- en gezondheidsatlas van Brussel Hoofdstad", COCOF, 2006 – "La santé des femmes. Etat des lieux et pistes pour l'avenir". FPS, 2014.

9.1.6 ONRECHTVAARDIG FISCAAL EN BESPARINGSBELEID

Op structureel vlak worden vrouwen in België – in Brussel of elders – gestraft door de fiscale mechanismen en het zogenaamde besparingsbeleid.

Bij een scheiding bijvoorbeeld worden vrouwen, die 9 op de 10 keer de kinderen bijhouden, dubbel gestraft door hun dagelijkse kosten en de niet-afrekbaarheid van de gemaakte kosten. Deze hogere uitgaven in vergelijking met de ouder die niet instaat voor de opvang, maar die wel kosten en alimentatie mag aftrekken, verhinderen dat de vrouwen kunnen sparen met op lange termijn een verhoogd risico op armoede en bestaansonzekerheid^[66]. Zelfs de lagere bedrijfsvoorheffing voor werkende alleenstaande ouders/ moeders met fiscaal kinderen ten laste, weegt hier niet tegen op.

De Verenigde Naties eisen naar aanleiding van het CEDAW-rapport 2014^[67] een dringende genderscreening van de maatregelen die de regering heeft genomen.

Daling van de werkloosheidsuitkeringen, strengere voorwaarden voor brugpensioen of werkloosheid, beperkingen van het tijdskrediet,... allemaal maatregelen die de discriminatie van vrouwen vergroten en hun financiële autonomie verzwakken.

Naast de individualisering van de belastingen en de sociale rechten^[68] moeten de maatregelen ter bestrijding van armoede of de maatregelen voor armoedebestrijding de vrouwen in het bijzonder begunstigen: optrekking van de sociale minima, omkadering van de lage lonen en de meest precare arbeidsvormen, evenwichtige en geïndividualiseerde activeringsmethoden die rekening houden met de onderhoudslasten van het eenoudergezin voor de opvoeding, de opvang van de kinderen, enz.

9.2 GETUIGENISSEN EN GOEDE PRAKTIJKEN

9.2.1 GETUIGENISSEN UIT HET VROUWENRAAD-PROJECT: “ELK KIND TELT. ALLEENSTAANDE MOEDERS, GENDER EN ARMOEDE”^[69]

a) “Achter de schermen van de armoede-werken aan empowerment”, project van de “Liberale Vrouwen Jette”.

“Liberale Vrouwen Jette” heeft de werking van NASCI permanent geadopteerd in de zin dat wij heel het jaar door spullen helpen verzamelen voor de basiswerking van NASCI. Die basiswerking ondersteunt Brusselse moeders die het moeilijk hebben om rond te komen, met de meest elementaire en nodige goederen voor de kinderen ter beschikking te stellen. Baby-uitzet, handdoeken, toiletgerief, kinderwagens, boekentasjes, kinderschoenen... noem maar op. Daarnaast probeert Nasci ook sociale en emanciperende activiteiten voor de moeders te voorzien. Ons project stelt hen in staat een TV-scherm met educatieve en informatieve filmpjes te installeren in de wachtruimte van de moeders, een eenvoudige stap over de drempel tussen de goederenbedeling en de weg vinden naar het activiteitenprogramma. Daarnaast vergroten wij de kring door als afdeling van de koepel van Liberale Vrouwen rondleidingen bij NASCI “achter de schermen van de armoede” aan te bieden, zodat er meer begrip groeit én de groep van ondersteunende goede feeën kan groeien. Voor ons is de manier om vrouwelijke armoede te bestrijden: niet betuttelen, wel empoweren!^[70]

b) “Mama’s helpen mama’s”(Halle), project van VIVA-SVV Brabant, gebeurt in samenwerking met Kind en Gezin

De mama’s zijn nooit gekomen naar “Mama’s helpen mama’s” als kansarme vrouwen. In de eerste plaats kwamen ze als mama, die het beste wil voor haar kinderen. Sommige mama’s zagen onze bijeenkomsten als een momentje voor henzelf of tijdens de knutselactiviteiten die we samen met de kinderen deden als moment met de kindjes. Thuis is daar misschien niet altijd tijd voor.

Soms waren het de kinderen die aan hun mama zeiden “Mama, volgende keer komen we toch nog eens hé?”. Misschien heeft dit de mama’s overtuigd om te blijven komen, omdat ze zien dat hun kind zich hier amuseert. Het feit dat ze op een zaterdagvoormiddag hun kinderen gewoon kunnen meenemen, verlaagt de drempel.

Dankzij het inschakelen van een opgeleide ervaringsdeskundige in de armoede en sociale uitsluiting, hebben wij geleerd dat er heel wat drempels kunnen zijn om deze vrouwen bij je project te krijgen. Hierdoor hebben we heel

[66] L'égalité fiscale dans les couples et entre les parents. Thème 1. Mémoire FPS, verkiezingen 2014.

[67] Cedaw-rapport, http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/SessionDetails1.aspx?SessionID=816&Lang=en

[68] Une sécurité sociale plus forte, une sécurité sociale plus juste: l'individualisation des droits sociaux. Conseil des Femmes Francophones de Belgique, maart 2014

[69] Info et contact: nvr.rvangool@amazone.be

[70] Getuigenis van Aviva Dierickx, Liberale Vrouwen

wat bijgeleerd, wat zeker ook van pas komt in onze reguliere werking.^[71]

- c) **“Fietsen tegen depressie”**, project van Dar-Al-Amal, vrouwenwerking in Molenbeek.

Dar al Amal werkt sinds vele jaren aan de versterking van de mobiliteit van vrouwen, in het bijzonder van allochtone moeders in armoede.

Wij zijn ooit, samen met Pro-Vélo gestart met slechts een kleine groep vrouwen maar hun aantal blijft stijgen. De meerderheid van deze vrouwen zijn alleenstaande vrouwen met kinderen die het moeilijk hebben om de eindjes aan elkaar te knopen. In Molenbeek is dit een fenomeen waar wij hoe langer hoe meer mee geconfronteerd worden. Dar al Amal werkt al jaren met deze vrouwen en het fietsproject is een belangrijke stimulans gebleken voor vrouwen met een dergelijk precair statuut.

Er zijn 2 fietsniveaus: de beginnersgroep en de groep vrouwen die reeds kunnen fietsen. De fietslessen met Pro-Vélo gingen vroeger door in het Park van Brussel maar sinds maart gaan we naar het park van de Basiliek, nabij Simonis. Deze activiteit is zeer belangrijk voor onze vrouwen, niet alleen omdat zij daardoor sportief bezig zijn, maar ook omdat het voor hen een mogelijkheid is om uit hun isolement te treden. Dikwijls is het ook een manier om los te komen van een depressie of een ziektebeeld dat zich krampachtig van hen heeft meester gemaakt. We stellen dit vast bij vrouwen van alle leeftijden, maar vooral bij de alleenstaande allochtone moeders.^[72]

9.2.2 GETUIGENIS: VROUWEN OP STRAAT – “HOUSING FIRST”

Steeds meer Belgische daklozen zijn vrouwen. Op vijf jaar tijd is het aantal vrouwen dat op straat leeft verdubbeld en tegenwoordig is een op zes daklozen een vrouw. Met alle risico's die dit met zich meebrengt, met seksuele agressie als voornaamste.^[73]

“Het leven op straat is echt het ergste dat er is: ledigheid, afpersing, vuile streken. De straat is een jungle!”

“Bij gebrek aan plaatsen in opvangcentra komen vrouwen die het slachtoffer zijn van geweld of die op straat zijn gezet door hun huiseigenaar terecht bij mensen met psychologische aandoeningen, druggebruikers of alcoholisten,... met het risico dat ze, om alles te vergeten, zich laten meeslepen...”

Maar wie zijn nu deze dakloze vrouwen?

Net haar, passende kledij, een gevulde handtas. Op het eerste zicht wijst niets erop dat deze slanke, vrolijke dame dakloos is. Maar dat geldt ook voor haar gezelschap. En nochtans verblijven deze drie vrouwen in hetzelfde nachtopvangcentrum. Hun dagelijks leven is net als dat van honderden daklozen: de hele dag rondlopen en zoeken naar eten, een beetje geld om te roken en een schuilplaats voor de nacht.

Ze vertelt ons:

“We zijn niet allemaal sociale gevallen, ik ben op mijn 33e aan lager wal geraakt nadat ik werd aangerand. In het begin had ik een droomleven: ik was mannequin. Op een avond is alles veranderd, een man was mij gevolgd toen ik uit de trein stapte. Hij heeft me drie dagen lang opgesloten en aangerand, ik ben dat nooit te boven gekomen,... mijn moeder is er zelfs aan gestorven... Hoewel mijn familie alles heeft gedaan om mij te helpen, haatte ik mezelf, ik zat vol haat en heb me door slechte mensen laten omringen. Ik zocht een uitweg in uitgaan, alcohol en drugs. Ik heb me geprostitueerd en heb op onmogelijke plaatsen geslapen... trein- en metrostations,... Om bij iemand te mogen logeren, zelfs in een kraakpand, moet je altijd iets meebrengen: drugs, alcohol,... je lichaam verkopen...”

“Wanneer je wil, kan je altijd aan geld geraken. Al is dat dan vuil geld.»

Deze jonge moeder van twee kinderen getuigt:

“Door een conflict met mijn huiseigenaar ben ik op straat beland. Hij beweerde dat ik mijn huur niet had betaald. Ik betwistte dat, maar op een dag, om 7 uur, kwam de politie aanzetten, samen met een slotenmaker. Ik had zelfs de tijd niet om wat bagage mee te nemen, ik heb mijn kinderen, 1 en 2 jaar, bij vrienden afgezet en kwam terecht in een kraakpand”.

Op basis van deze talrijke getuigenissen en gezien het specifieke karakter van vrouwelijke daklozen werd een **project voor sociale begeleiding in een solidaire woning** uitgewerkt. Dit unieke project in Brussel wil vier vrouwen voor een gemiddelde duur van 3 jaar opvangen. De deelnemers zijn zeer behoeftige vrouwen, een doelgroep waarvoor de aangeboden oplossingen vaak ontoereikend waren. Het is de bedoeling om, via verschillende middelen (individuele begeleiding, leven in een gemeenschap,...) de begunstigden van dit **“Housing first”**-concept^[74] op weg te zetten naar een zelfstandig leven.

[71] Getuigenis van Nathalie Vandenbroeck, educatief medewerkster van Viva-Svv, nathalie.vandenbroeck@fsmbe.be www.viva-svv.be

[72] Getuigenis van Loredana Marchi, coordinator Dar Al Amal.

[73] Online jaarverslag 2013 van Samu Social – www.samusocial.be
Steunpunt thuislozenzorg Brussel – www.lstb.be

[74] Contact: Rim id Miloud (idmiloudrim@hotmail.com)

Gekruiste gevoelens van de huurders en de maatschappelijke assistenten die hen bijstaan:

“Het project is super, maar wanneer je een vast adres hebt en tracht tot rust te komen, worden alle geblokkeerde brieven nagestuurd en worden we overstelpt door onbetaalde facturen, herinneringsbrieven, verwijlinteresten en is het moeilijk om opnieuw te beginnen met al deze achterstallige betalingen.

“Het is waar, hier heb je een plaats waar je dan toch kan slapen en kan recupereren, omdat je op straat, als vrouw, nauwelijks een oog kan dichtdoen. Je wordt bestolen, aangerand, geslagen. Je leeft steeds in angst en kan alleen overdag tot rust komen.”

“Hier is het belangrijk dat je een eigen kamer hebt, want in de nachtopvang verander je elke dag van bed, met het risico dat je luizen of schurft opdoet. Het is erg. En dan de lichaamshygiëne, wat een geluk dat we hier een badkamer en toiletten hebben. Hoewel je als vrouw bij sommige verenigingen dagelijks een douche kan nemen, maar wel slechts 5 of 10 minuten, nadat je meer dan een uur hebt moeten wachten...”

“En dan is er nog de zoektocht naar gratis openbare toiletten in de stad: dat zorgt echt voor hoofdbrekens. Daarom moet het concept van de uitgestelde koffie absoluut worden uitgebreid: zo krijg je niet enkel een drankje of een maaltijd in een “normaal” kader, niet in een sociaal restaurant, maar heb je ook gratis toegang tot het sanitair.”

De belangrijkste problemen met een dergelijk project zijn:

1) de aanpassing aan deze nieuwe omgeving:

Slapen in een bed, zijn bezittingen kunnen achterlaten in plaats van ze de hele dag in zakken te moeten meezeulen, eten klaarmaken in plaats van te moeten bedelen of langs te gaan bij een sociaal restaurant;

2) opnieuw een sociaal leven opbouwen op basis van dit leven in een gemeenschap:

Moeilijkheden om voortdurend met dezelfde medehuurlers samen te zijn, terwijl je jarenlang, dag en nacht, steeds andere mensen ontmoet hebt, proberen om samen een gemeenschapsleven te organiseren, terwijl de straat geen plaats is voor compromissen en eerder verbale of fysieke kracht stimuleert.

Uit bezorgdheid voor deze sociale breuk zijn in de stad burgerinitiatieven ontstaan, zoals de uitgestelde koffie en kapper, “degusteren met gezond verstand”, gratis markten, boekenboxen,... **Alle initiatieven verdienen steun en tonen ons dat armoede geen afwijking is, dat iedereen er op een dag mee te maken kan krijgen en dat collectieve solidariteit het kan overnemen daar waar de staat in gebreke blijft.**

10. MEER AANDACHT VOOR DE GENDERDIMENSIE IN HET KADER VAN ARMOEDEBESTRIJDING

FORUM BRUXELLOIS DE LUTTE CONTRE LA PAUVRETÉ (FBLP)

Forum Bruxellois de Lutte contre la Pauvreté
F. Bernierstraat 40
1060 Brussel
Tel.: +32 (0)2/ 600 55 66
Auteur/Contactpersoon:
Bruno Vinikas & Nicolas De Kuysche

10.1 INLEIDING

Ons Forum liet al meermaals publiekelijk weten dat het betreurt dat de genderdimensie nauwelijks aan bod komt in de analyses van de verschillende Brusselse armoederapporten noch in het kader van het gewestelijk beleid inzake armoedebestrijding. Daarom verheugt het ons dat het thema 'vrouwen en armoede' specifieke aandacht krijgt in het Rapport van 2014.

In deze bijdrage beschrijven we een aantal elementen die volgens ons illustratief zijn voor de indruk van relatieve afwezigheid van de genderdimensie op de twee reeds genoemde vlakken: de analyses en het beleid.

Bovendien willen we graag de aandacht vestigen op twee specifieke thema's die in rechtstreeks verband staan met de genderdimensie van armoede, namelijk de situatie van eenoudergezinnen en het probleem van de individualisering van sociale rechten.

Nog een laatste waarschuwing voordat we verdergaan: deze nota werd geschreven zonder enige kennis van de inhoud van het Sociaal Rapport van 2014 of van het themarapport, die beide nog niet verschenen zijn. Het is dus mogelijk dat sommige van onze opmerkingen overbodig lijken, gelet op de inhoud van die rapporten, of door die rapporten worden ontkracht. In dat geval wensen we ons daarvoor te verontschuldigen.

10.2 GEEN VERWIJZINGEN NAAR 'GENDER' IN DE ANALYSEGEGEVENS

In de sociale rapporten van de vorige jaren zijn de statistische gegevens vaak ingedeeld volgens 'gender'. Voor andere geldt dat echter niet, ook al zou dat voor andere werkelijk zinvol zijn geweest. Bekijken we alleen het Rapport 2013^[75], dan gaat het meer bepaald om de statistieken betreffende de sociale uitkeringsgerechtigden, de grote schuldenlast, de arme werknemers.

Het bijzonder geval van de 'NEET' verdient enige toelichting. Dit Engels acroniem (voor 'Not in Employment, Education or Training', i.e. personen zonder baan, die geen onderwijs noch een opleiding volgen) heeft – specifiek voor jongeren van 15 tot 24 jaar – betrekking op een groep 'inactieven' over wie weinig gegevens bekend zijn, maar die vaak worden beschouwd als volledig inactief en uitgesloten uit de maatschappij. We wilden dieper op deze kwestie ingaan door een onderzoek te voeren naar de genderdimensie. Een studie van het Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid^[76] bevat interessante informatie die we hierna meegeven. In 2009 telde men in Brussel 131.479 jongeren tussen 15 en 24 jaar. Onder hen waren 6.371 meisjes ingedeeld in de rubriek 'inactieven' (i.e. 9,5 % van het totale aantal meisjes) tegenover 3.227 jongens (i.e. 5,0 % van het totale aantal jongens).

Uit deze 'gendervergelijking' blijkt duidelijk dat de relatieve 'inactiviteit' bij meisjes bijna tweemaal zo hoog is als bij jongens. Deze vaststelling zet aan tot nadenken over de relevantie van de hypothese van een 'inactieve' jeugd en beweegt ons ertoe om veeleer rekening te houden met een andere hypothese, voor meisjes in ieder geval, nl. die van activiteiten die vooral binnen de gezinssfeer plaatsvinden en bijgevolg niet verschijnen in onderzoeken naar de arbeidskrachten.

In het domein van de sociale analyses werd onze aandacht ook getrokken door een verrassende leemte in bepaalde werkzaamheden van het Interfederaal Gelijkekansencentrum (vroeger het Centrum voor gelijkheid van kansen). In het kader van zijn algemene opdracht van bestrijding van alle vormen van discriminatie heeft het Centrum enkele jaren geleden diversiteitsbarometers in het leven geroepen die onderzoek

[75] Sociale Barometer. Brussels armoederapport 2013; Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

[76] Statistisch portret van de Brusselse jongeren bij hun aankomst op de arbeidsmarkt; Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (februari 2011).

voeren naar vormen van discriminatie die identificeerbaar zijn in de statistieken inzake werkgelegenheid, huisvesting en onderwijs en dit volgens drie specifieke parameters: herkomst, leeftijd en handicap. In 2012 werd al een eerste barometer gepubliceerd^[77] inzake werkgelegenheid, na een grootschalig en exhaustief onderzoek waarbij gebruik werd gemaakt van de gegevens van de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid. De resultaten van dit onderzoek zijn zeer interessant, maar werkelijk verbazend is het totale gebrek aan genderdimensie, des te meer daar die genderdimensie wel voorkomt in alle statistieken die bij de Kruispuntbank passeren (RSZ, Rijksregister, RVA enzovoort). Het zou inderdaad leerrijk zijn geweest deze dimensie te kunnen vergelijken met de andere drie, die overigens wel met elkaar werden vergeleken.

De officiële verklaring voor dit ontbreken van de genderdimensie zou te maken hebben met het feit dat discriminatie op basis van geslacht niet tot de institutionele bevoegdheid van het Centrum behoort, wel tot die van een ander orgaan, namelijk het Instituut voor de Gelijikheid van Vrouwen en Mannen.

Ter aanvulling van onze inventaris van beschikbare informatiebronnen met betrekking tot gender, die volgens ons onvoldoende aan bod komen in de jaarverslagen, vermelden we nog een andere studie van het Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid inzake genderongelijkheid op de gewestelijke arbeidsmarkt^[78].

10.3 IN HET BELEID VAN ARMOEDE-BESTRIJDING WORDT NAUWELIJKS VERWEZEN NAAR GENDER

We kunnen al onmiddellijk een algemene vaststelling maken. Het Brussels Actieplan Armoedebestrijding (2010)^[79] bevat geen enkele strategische doelstelling die specifiek betrekking heeft op vrouwen, met uitzondering van 'doelstelling 23: ondersteunen van het recht om in gezinsverband te leven en bevorderen van de familiebanden'; deze doelstelling bevat meer bepaald een actie met de titel 'een actief beleid inzake de strijd tegen partner- en intrafamiliaal geweld'. In de algemene toelichting van een andere doelstelling (nr. 20), getiteld 'het maatschappelijk welzijn en een goede gezondheid voor alle Brusselaars waarborgen', werd verklaard dat het doel erin bestond oog te hebben voor alle kwetsbare sociale groepen, waarbij ook eenoudergezinnen werden genoemd. In de gedetailleerde beschrijving van de geplande acties heeft echter geen enkele actie betrekking op deze sociale groep.

[77] Diversiteitsbarometer: Werkgelegenheid; Interfederaal Gelijkekansencentrum (2012).

[78] De tewerkstelling van de Brusselse vrouwen: overzicht van de genderongelijkheden; Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (2010).

[79] Brussels Actieplan Armoedebestrijding; Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel (2010).

We vinden de genderdimensie echter expliciet of impliciet terug in enkele concrete acties. We vermelden meer bepaald:

- 14.15: de diversiteit stimuleren op de arbeidsmarkt (afkomst, leeftijd, handicap, geslacht)
- 14.16: informatieloket voor discriminatie bij aanwerving
- 20.10: de centra voor gezinsplanning ondersteunen
- 20.13: ondersteuning bij het opsporen van borstkanker
- 22.2: sport promoten en toegankelijk maken: de vereniging 'Sport voor vrouwen' ondersteunen
- 22.3: opleidingen voor kansarme vrouwen en jongeren

Deze opsomming is zo goed als volledig en dus is de balans al bij al vrij mager, ook al richten de meeste acties waarin het Brussels Actieplan voorziet zich tot zowel vrouwen als mannen. We kunnen echter niet om de vaststelling heen dat bepaalde situaties waarin zich vooral zeer kwetsbare of gediscrimineerde vrouwen bevinden meer aandacht en meer initiatieven hadden verdiend.

Nu we het toch over initiatieven hebben, willen we een algemene opmerking maken. Heel wat acties die het Actieplan ondersteunt, vinden hun oorsprong in initiatieven die in het maatschappelijk middenveld zijn ontstaan en die de politieke overheden naderhand hebben erkend, gesteund of zelfs omkaderd. Het historisch geval van de centra voor gezinsplanning is daar een mooi voorbeeld van. We kunnen ons dan ook de vraag stellen of het beperkte aantal acties dat zich specifiek tot kwetsbare vrouwen richt niet te wijten zou zijn aan het feit dat het maatschappelijk middenveld zelf onvoldoende aandacht heeft voor deze sociale groep of, integendeel, aan het feit dat de beleidsverantwoordelijken soms te huiverachtig staan tegenover bepaalde specifieke vragen die uit het maatschappelijk middenveld komen.

Om hier nader op in te gaan, onderzoeken we twee specifieke probleemstellingen die zich inderdaad in het sociaal domein situeren en waar de beleidsantwoorden volgens ons ruimschoots ontoereikend zijn: de situatie van eenoudergezinnen en de kwestie van de individualisering van de sociale rechten.

10.4 DE SITUATIE VAN EENOUERGEZINNEN

Het Forum Bruxellois geeft elk trimester een tijdschrift uit onder de titel *Pauv'rité*, waarin het in samenwerking met deze of gene deskundige ter zake een bijzondere problematiek op het vlak van armoede bestudeert. Voor het nummer 2 (december 2013), getiteld 'La monoparentalité à Bruxelles: entre diversité des situations et réponses publiques'^[80] (Eenoudergezinnen in Brussel: uiteenlopende situaties en antwoorden van de overheid), werkte het Forum samen met socioloog Martin Wagener, die een onderzoek wijdde aan deze kwestie in het kader van zijn recente doctoraatsthesis.

[80] *Pauv'rité*, nummer 02; Forum Bruxellois de Lutte contre la Pauv'rité (december 2013).

Dit onderzoek omvatte zowel een kwantitatief luik, met verschillende statistieken betreffende de doelgroep, i.e. eenoudergezinnen in Brussel, als een kwalitatief luik met individuele en groepsgesprekken met enkele tientallen vrouwen en ook enkele mannen die in een situatie van eenoudergezin leven.

Het is niet de bedoeling om hier het volledige tijdschrift over te nemen, wel willen we de belangrijkste elementen voorstellen.

Bekijken we eerst de cijfers, dan moeten we benadrukken dat 56.762 Brusselaars, van wie 86,6% vrouwen, hun kinderen alleen opvoeden in 2010. Dit betekent dat één op vier kinderen opgroeit in een eenoudergezin. Dit illustreert het grote belang van deze problematiek. Koppelen we deze vaststelling aan de algemene evolutie van de gezinsstructuren (scheidingen, nieuw samengestelde gezinnen) en aan een sterke bevolkingsgroei in Brussel, dan mogen we redelijkerwijze aannemen dat steeds meer kleine Brusselaars zullen opgroeien in eenoudergezinnen.

De meeste scheidingen worden gekenmerkt door een vrij hoog conflictgehalte tussen de partners. De studie toonde aan dat vrouwen die eerder al in een kwetsbare sociaaleconomische toestand verkeerden harder worden geraakt door die conflictsituaties. Vaak belanden ze na de scheiding opnieuw in een kwetsbare situatie. Eenoudergezinnen zijn dan ook oververtegenwoordigd in de categorie werkzoekenden in vergelijking met 'tweeoudergezinnen' (19,1% tegenover 8,7%) evenals in de categorie 'leefloners / begunstigen van financiële hulp' (8,7% tegenover 1,1%).

Om verslag uit te brengen van de verhouding tot arbeid waarmee eenoudergezinnen te maken krijgen, maakt de auteur gebruik van drie categorieën: de dubbele belasting, moeilijke trajecten en het thuisouderschap.

De 'dubbele belasting' heeft betrekking op moeders van wie de meeste erin zijn geslaagd een voltijdse betrekking te vinden of te behouden, maar die bijna alles 'helemaal alleen' doen: ze delegeren weinig taken aan derden, maar profiteren ook weinig van maatregelen van arbeidsduurvermindering of aanpassing van de arbeidsuren. Ze moeten voortdurend 'hollen' en zijn dan ook vaak uitgeput.

De 'moeilijke trajecten' hebben vooral betrekking op vrouwen die deeltijds werken, een opleiding volgen of deelnemen aan een ander integratieproject. Ze hebben vroeger allemaal gewerkt, maar werken vandaag minder nu ze kinderen hebben of een eenoudergezin vormen. In een context waarin het niet haalbaar blijkt om de gezinslasten en de eisen van de arbeidswereld te verzoenen, bereiken ze met hun vervangingsinkomen slechts een wankel evenwicht.

De vrouwen in de categorie 'thuisouderschap' hebben bijna allemaal een 'neergaand' sociaal parcours vanwege de ernst van hun gezondheidsproblemen en andere soms zware psychosociale problemen (echtelijk geweld, verlies van de woonplaats). In de situatie waarin ze verkeren, lijkt het moeilijk haalbaar hen opnieuw aan het werk te krijgen, terwijl

de wettelijke verplichtingen zich ophopen: werkloosheid, ziekenfonds, sociale bijstand.

Gelet op de complexe en uiteenlopende situaties van eenoudergezinnen is het onmogelijk om één enkel antwoord uit te werken om hen te helpen. Hun problemen zijn immers zo uiteenlopend en hebben te maken met vele sectoren van het overheidsbeleid (sociaal beleid, gezinsbeleid, fiscaal beleid, educatief beleid, mobiliteit, huisvesting...). De auteur van het onderzoek stelt echter vier prioritaire assen voor om een passend overheidsbeleid te ontwikkelen. We vatten ze hierna samen:

- **Vrouwen en gezinnen zoals de andere:** het eenouderschap van deze vrouwen moet erkenning krijgen als een gezinsmodel naast de andere; de vrouwen zelf moeten worden erkend als andere vrouwen.
- **De scheiding:** de overheid moet een beter kader creëren voor de gevolgen van de scheiding van een koppel met eenouderschap als gevolg. Bij een scheiding die met veel conflicten gepaard gaat, twijfelen veel moeders om gerechtelijke stappen te zetten en een uitkering tot levensonderhoud te eisen. Het is ook gebleken dat het vaak de moeders zijn die in de kwetsbaarste situatie terecht komen – waarbij vaders vaker 'opgeven' – en die de meeste moeilijkheden ondervinden om toegang te krijgen tot beslissingen in rechte, tot bemiddeling of tot de Dienst voor alimentatievorderingen.
- **Activering:** eenoudergezinnen lopen steeds het risico te worden bestraft door activeringscriteria die geen rekening houden met beschikbare banen in de buurt noch met het tekort aan plaatsen in de kinderopvang. Zonder aanzienlijke investeringen in de structuren voor kinderopvang en voor de opvang van adolescenten, gekoppeld aan de toegang tot beroepsopleidingen, is het activeringsbeleid slechts een lege doos waarvan de initiële betekenis ontbreekt.
- **Een woning vinden en sociaal isolement tegengaan:** bij het zoeken naar een geschikte woning botst men op tal van obstakels. De beperkte beschikbare financiële middelen gaan gepaard met verschillende vooroordelen of vormen van discriminatie: huidskleur, het feit vrouw te zijn, kinderen te hebben, afhankelijk te zijn van het OCMW enzovoort. De uit te werken oplossingen ressembleren hetzij onder individuele bijstand (een woning zoeken, werk zoeken, psychosociale hulp) hetzij onder acties op het vlak van structurele mechanismen (sociale woningen, huurtoelagen, sociale verhuurkantoren, controle op de huurprijzen). Het volstaat echter niet dat deze vrouwen een woning vinden. Ze moeten bovendien een nuttige sociale omgeving vinden (toegang tot kinderdagverblijf, school, sociale diensten, sociaal-culturele activiteiten voor henzelf en voor hun kinderen).

10.5 INDIVIDUALISERING VAN DE SOCIALE RECHTEN

Dit laatste punt steunt op een interne nota die het Forum twee jaar geleden schreef met als titel 'Individualisering van de sociale rechten en armoedebestrijding'. De nota had tot doel na te gaan hoe er bij de toekenning van sommige sociale uitkeringen of inkomsten rekening werd gehouden met de gezinssituatie van de begunstigden. De betrokken sociale stelsels zijn de werkloosheid, het leefloon, de rustpensioenen en de IGO. We onderzoeken echter alleen de eerste twee stelsels, daar ze als enige een statuut van samenwonende definiëren.

10.5.1 WERKLOOSHEIDSUITKERINGEN

De werkloosheidsuitkering is altijd een door een bijdrage gefinancierd recht geweest, daar ze afhankelijk is van een bepaalde periode waarin men als loontrekker sociale bijdragen betaalt, voor een minimale duur die varieert met de leeftijd. Het is ook een recht dat tot de eigen rechten behoort, daar alleen de vroeger betaalde persoonlijke bijdrage recht geeft op de uitkering.

In het begin van de jaren tachtig heeft de werkloosheidsreglementering echter de definitie ingevoerd van drie categorieën van begunstigden op basis van hun gezinssituatie: alleenstaanden (die dus alleen wonen), samenwonenden (die samenwonen met een andere persoon die over eigen inkomsten of een eigen uitkering beschikt) en gezinshoofden (die samenwonen met één of meer personen zonder eigen inkomsten of uitkering).

In vergelijking met de uitkering van de alleenstaande werkloze daalt de uitkering van de gewone samenwonende met een aanzienlijk bedrag (dat schommelt in de tijd, gaande van 200 tot 450 €); dit is niet te verantwoorden, daar de werkloosheidsregeling een verzekeringsstelsel is. Samenwonende en alleenstaande werklozen waren immers onderworpen aan dezelfde verplichtingen inzake duur en grootte van de bijdragen tijdens hun activiteitsperiodes.

Daar de overgrote meerderheid van de samenwonenden vrouwen zijn, is er op dit vlak onbetwistbaar sprake van onrechtstreekse maar reële discriminatie ten aanzien van vrouwen. Het is zinvol om bovendien te wijzen op de toegenomen degressiviteit in de tijd die vooral de uitkeringen van samenwonenden raakt en die de gevolgen van deze discriminatie dus nog versterkt.

10.5.2 HET LEEFLOON (LL)

Ook hier definieert het stelsel van de uitkeringen drie categorieën van begunstigden op basis van hun gezinssituatie: personen met gezinslasten, alleenstaanden en samenwonenden. Deze uitkeringen worden niet gefinancierd door bijdragen en zijn vast in de tijd, in tegenstelling met de werkloosheidsuitkeringen. Voor personen met gezinslasten en samenwonenden kan het reële bedrag van de uitkeringen echter afhankelijk zijn van het feit of er rekening wordt gehouden met de inkomsten van de andere personen die deel uitmaken van het gezin.

Momenteel zijn de basisbedragen respectievelijk gelijk aan € 1.089,82, € 817,36 en € 544,91 voor gezinshoofden, alleenstaanden en samenwonenden. We merken op dat al deze bedragen onder de armoededrempel liggen die in 2012 werd begroot op het maandelijks bedrag van € 1.003 voor een gezinseenheid (of alleenstaande).

10.5.3 STATUUT VAN DE SAMENWONENDEN EN ARMOEDE

We weten al dat het bedrag dat een leefloner krijgt ver onder de armoededrempel ligt. De alleenstaande werkloze belandt in dezelfde situatie, vooral wanneer hij in de periode dat hij werkte een vrij laag loon verdiende of wanneer hij in de langdurige werkloosheid terechtkomt als gevolg van de tijdsgebonden degressiviteit van de uitkeringen.

In een poging om uit hun staat van armoede te geraken, zouden deze alleenstaanden wel eens in de verleiding kunnen komen om te gaan samenwonen met een andere alleenstaande die over een inkomen dan wel over een sociale uitkering als alleenstaande beschikt. Dit samenwonen zou heel wat voordelen bieden, op materieel, sociaal en zelfs affectief vlak. Als gevolg van de ene of andere controle bestaat echter het risico dat een van hen of zelfs beiden zijn (hun) statuut van alleenstaande verliest (verliezen) en voortaan als samenwonende(n) wordt (worden) beschouwd. In dat geval is de situatie nog veel nadeliger.

Aldus blijkt het statuut van samenwonende een ernstig obstakel te zijn voor de pogingen van sommige sociale uitkeringsgerechtigden om uit de armoedeval te geraken waarin ze belanden als gevolg van de voorwaarden van het statuut van alleenstaande.

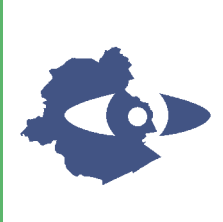
We bevinden ons dus in een tegenstrijdige situatie: enerzijds beweren de meeste beleidsverantwoordelijken dat ze de groeiende armoede in ons land bestrijden in naam van de solidariteit die tussen burgers tot stand moet worden gebracht; anderzijds echter houden ze voorwaarden voor de toekenning van sociale uitkeringen in stand die het voor vele uitkeringsgerechtigden onmogelijk maken om op hun niveau concrete daden van solidariteit te stellen. Zoals reeds gezegd, met betrekking tot de werkloosheid, hebben deze

voorwaarden bovendien veel weg van een vorm van reële discriminatie ten aanzien van vrouwen.

Bijgevolg pleit het Forum Bruxellois de Lutte contre la Pauvreté voor de afschaffing van het statuut van samenwonende in alle stelsels van sociale uitkeringen.

In dit verband willen we er nog op wijzen dat voornoemd Forum niet alleen staat met deze zienswijze. In juni van dit jaar was er een groot overlegmoment van sociale organisaties en vakbonden (waaraan ook het Forum heeft deelgenomen), verenigd in het Platform BMIN (Belgian Minimum Income Network). Dit platform eist van de politieke wereld niet alleen dat alle sociale uitkeringen worden verhoogd tot het niveau van de armoededrempel, volgens een snelle spreiding in de tijd, maar ook dat het statuut van samenwonende wordt herzien.

OBSERVATORIUM
VOOR GEZONDHEID EN WELZIJN
BRUSSEL

OBSERVATOIRE
DE LA SANTÉ ET DU SOCIAL
BRUXELLES

Gekruiste blikken 2014

www.observatbru.be

Dit document is ook beschikbaar in het Frans.

Ce document est également disponible en français sous le titre :
'Regards croisés, Rapport bruxellois sur l'état de la pauvreté 2014'